

Hille socken

»Runstenen» vid Hillesjön

I P. Dijkmans *Historiske Anmärckningar Öfwer och Af En dehl Runstenar i Swerige* (1723) har en lång runinskrift anförts under rubriken »Hille Sockn. Norr om Gäfle Stad» (a. a. s. 164 f.). Platsuppgiften är emellertid oriktig. Inskriften, som där utförligt behandlas, är nämligen den berömda uppländska Hillersjöristningen i Hilleshög sn (U 29).

Dijkman bygger tydligen på en felaktig uppgift i Olaus Verelius' arbete *Manuductio compendiosa ad Runographiam* (1675), där den uppländska runhällen kallas »lapis Helsingicus Hillesioensis» och uppges stå (!) »wid Hillesjö i Helsingeland».

Redan E. Alrot insåg, att denna platsuppgift var oriktig och att ingen runristning fanns vid Hillesjön. Detta framgår klart av ett uttalande i hans år 1720 tryckta dissertation *De Gestrícia* (pars prior, kap III, § VII, s. 38): Dum occupati sumus in recensendis cippis Runicis Gestríciae, e re esse videtur, pauca monere de lapide *Hillersjöstrandhäll*, quem Reverend. Bång & Clar. Verelius in Helsingia collocarunt. Cum autem in ea provincia nullus hoc nomine inveniatur locus, neque in Gestrícia, præter *Hillesjön* in parœcia *Hille*, & *Hellesjöstrandhall* in Okkelbo, ubi nullum tamen lapidis runici vestigium apparet; eundem in Uplandia & quidem in parœcia *Hillersjö* quærendum esse non dubitamus. (»I samband med vår behandling av Gästriklands runstenar kan det vara lämpligt att helt kort uppmärksamma den sten Hillersjöstrandhäll, som högvördig Bång och vittberömd Verelius hänföra till Hälsingland. Eftersom i detta landskapet ingen ort med detta namn står att finna, och ej heller i Gästrikland, undantagandes Hillesjön i Hille socken och Hellesjöstrandhäll i Ockelbo, där dock intet spår av någon runsten finns, tvivla vi icke på att runstenen är i Uppland och förvisso i Hillersjö socken».)¹

Den felaktiga uppgiften om en runsten vid Hillesjön skulle emellertid trots Alrots påpekande visa sig seglivad. O. Celsius lämnar i sin anteckningsbok »Svenska runstenar» (F m 60: 2, KB) s. 249 följande i detta sammanhang intressanta uppgift om en runsten, som skulle stå »Wid ändan af Hille siön». Celsius, som ej själv har sett stenen, fick uppgiften av en man, som han träffade vid Ovansjö kyrka i augusti 1726. Den som lämnade uppgiften skulle ofta ha sett stenen i sin ungdom: »dixit vir quidam in Ofvansiö apud Sacellanum 1726 in Aug. qui lapidem hunc in juventute sepe vidisset, utpote ibi natus et educatus.»

Av allt att döma bygger denna muntliga uppgift på den gamla oriktiga platsangivelsen för Hillersjöhallen. Celsius anteckning föranleder emellertid J. G. Liljegren att i *Run-Urkunder* (1833) som nummer 1059 upptaga en runsten »Wid ändan af Hillesjön.»

Under sina »Antiquariska Forskningar i Gestríkland 1865» besökte C. F. Wiberg Hille socken den 22 juni. Han reste tillsammans med ritläraren N. L. Söderholm och härads hövdingen A. Blommert »för att taga i betraktande dervarande fornminnen, hvarvid Tit: Blommert, såsom inom socknen född och med lokalförhållandena serdeles bekant åtagit sig att vara vägvisare.» Wiberg hänvisar i sin »Reseberättelse 1865» (ATA) till Liljegrens uppgift i *Run-Urkunder* och anmärker, att Liljegren icke där lämnar någon beskrivning »på stället, runstenen eller dess text». Wiberg fortsätter: »Sedan alla efterfrågningar hittills visat sig fullkomligen fruktlösa, företog sig ref. med sina följeslagare och den med trakten serdeles noga bekante Skogvaktaren Hillgren en färd öfver Hillesjön till den lilla Kalmön, der ref. trodde sig hafva

¹ Den »Reverend. Bång», som Alrot här nämner tillsammans med Verelius, är Åboprofessorn Petrus Bång (1633–1696); det arbete av hans hand som åsyftas är *Priscorum Sveogothorum ecclesia, seu historia ecclesiastica de Priscis Sveo-Gothicæ Terræ Colonis* (1675). På s. 368 nämner Bång visserligen runhällen (»Hillesjöensis in rupe»), men han anger ingen plats för ristningen.

anledning att söka någon stensättning; den lilla ön hade dock ingenting att erbjuda fornforskarn. – Som rörande besagde runstenen varken vid detta tillfälle eller sednare någon underrättelse kunnat erhållas, nödgas ref. betvivla hans tillvaro, så mycket mera som Bautil lika litet känner till honom.»

Det är alltså all anledning att i likhet med Wiberg betvivla existensen av denna runsten. Varken Celsius eller någon annan fornforskare har sett stenen vid Hillesjön.

På senare tid har tre runstensfragment påträffats på skilda platser i Björke i Hille socken (se nedan Gs 18 a, b och c). Man har velat sätta dessa i samband med den »försvunna runstenen vid Hillesjön.» Sålunda skriver t. ex. Paul Eriksson i *Hillebygden*, utgiven av Hille hembygdsförening 1946: »De flesta fornminnesmärken i socknen äro från vikingatiden. Därifrån härleder sig det stora gravfältet på åsen i södra Björke, kallat Jättendalarna eller Hjältendalarna. Det är 250 meter långt i norr-söder och innehåller 27 jordblandade rösen, vidare skall här ha stått en runsten, varav fragment år 1933 anträffats i en källare i närheten. Det är möjligen denna sten, som fornforskaren Olov Verelius i en skrift 1676 avbildar under namnet 'Thorbiörn skalds runahäll, som står vid Hillesjö i Helsingeland'.

Den av Verelius avbildade runristningen är, som ovan har framhållits, den uppländska runhällen. Det har uppenbarligen aldrig funnits någon runsten vid Hillesjön.

18 a. Björke, Hille sn. Nu i Gävle museum

Pl. 12

Litteratur: »Ett runstensfynd i Hille» (i: *Gefle Dagblad* den 8.11.1933); E. Bellander och A. Modeen, Inventering av fasta fornlämningar i Hille Sn 1933 (ATA); E. Bellander, Gästriklands järnåldersbebyggelse I (Från Gästrikland 1938), s. 123, II (Från Gästrikland 1944), s. 39; S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering 1945 (ATA); P. Eriksson, Något om fornminnesmärken i Hille (i: *Hillebygden*. Festskrift utgiven av Hille hembygdsförening 1946, s. 10).

Äldre avbildningar: Teckning, återgiven i *Gefle Dagblad* den 8.11.1933, teckning, återg. i *Gefle Dagblad* 17.7.1946; E. Bellander, foto (återgivet i: *Hille vår hembygd*, 1956, s. 50).

Ett runstensfragment påträffades den 7.11.1933 i Björke, Hille sn. Dagen därpå rapporterades fyndet i *Gefle Dagblad*: »Ett oväntat och betydelsefullt fynd gjordes i går i Björke, då det första hittills kända runstensfragmentet från Hille socken upptäcktes. Socknens fornminnen ha ju tidigare i höst inventerats, och en av deltagarna, kand. A. Modén, gjorde i går ännu en färd till Hille för att komplettera en del uppgifter. Härvid uppsökte han även hemmansägare Lars Nordin i Björke, en 77-årig hedersman, som äger det område, där 'Jättendalarna', det vackra åsgravfältet är beläget. Under samtal med hr Nordin om en försvunnen Hille-runsten¹ drog denne sig till minnes att han i källaren under mangårdshuset hade en bit av en 'rödstenshäll' och föreslog att man skulle ta en titt på denna. Stenen bars ut och när den vändes upptäcktes till allmän förvåning tydliga runslingar . . . Runstensfragmentet, som är av ljust rödgrå sandsten, betydligt ljusare än den vanliga Gefle-sandstenen, har den ansevärd tjockleken av 11 cm., en största längd av 36 och en bredd av 26 cm. Av själva runslingan finns endast en obetydlig del med ett skiljetecken, runtecknet för A eller O samt en fragmentarisk runa . . . För övrigt urskiljes karakteristiska detaljer av s. k. runstensornamentik med dess typiska slingflätningar . . . Uppgifter och traditioner om runstensfynd i Hille finnas sedan gammalt . . . Fortfarande kvarleva traditioner om att en runsten funnits i Hille. Enligt hr Nordin, berättade de gamla att en runsten stått vid åsgravfältet, 'Jättendalarna', som det av gammalt benämnes. Även andra hillebor känna till denna tradition och det vore av intresse att få kännedom om vilka uppgifter som levas kvar i bygden om denna sak . . . Det skulle naturligtvis vidare och i första hand vara av intresse att få veta, om flera delar av Björkestenen kunna sökas fram, så att den åter kunde sammansättas och resas vid det vackra åsgravfältet . . . Björkeborna få ta en titt på even-

¹ Därmed åsyftas »runstenen» vid Hillesjön; se min utredning s. 181 f.

tuella sandstenshällar, c:a 11 cm. tjocka, som ligga undangömda, kanske som stigsten framför brokvisten med runslingorna på undersidan, eller inmurade i källare och grundmur osv.» I artikeln framhålles vidare, att »de som bygga och bo vid den gamla 'ättehagen' . . . böra göra sitt bästa för att återskaffa det gamla tydliga mycket ståtliga minnesmärket, som skulle bli ett vackert bidrag till socknens kulturhistoria.»

I väntan på att ytterligare delar av runstenen skulle komma i dagen infördes fragmentet till Gävle museum, där det fick inv. nr 2953.

Den »ättehage», som åsyftas i den ovan citerade tidningsartikeln, är det stora gravfältet på åsen N om Mårdängssjön. Det sträcker sig 250 m i nord-sydlig riktning mellan järnvägen och europaväg 4. E. Bellander, som beskriver gravfältet i *Gästriklands järnåldersbebyggelse* (1938), tillägger: »Invid gravfältet, vid sidan av vägen har möjligen den runsten stått, av vilket (!) hösten 1933 ett obetydligt fragment hittades i den närbelägna gården.»

Det är givetvis omöjligt att fastställa platsen för den runsten, som fragmentet har tillhört. Runstenen kan naturligtvis ursprungligen ha varit rest på gravfältet (»Jättendalarna», »Hjältendalarna»), alltså i enlighet med vad »de gamla» i Björke by enligt uppgift skulle ha berättat. Traditioner av detta slag om runstenars ursprungliga platser är emellertid mycket vanliga och sällan pålitliga.

Rödgrå gävlesandsten. Mått: 36×25×11 cm. Den helt bevarade runans storlek är 5,5 cm. Ristningen är tydligt huggen.

Inskrift: . . . **os** . . .

Till läsningen: Före skiljetecknet framför **1 o** finns inga spår av någon runa. Skiljetecknet har formen av ett kort lodrätt streck. **1 o** har ensidiga, snett ned åt höger gående bistavar. **2 s** är skadat; runan har förlorat ett stycke upptill och hela sin nedre del, men är trots detta fullt säker. Den har haft formen **h**.

I den ovan citerade artikeln i Gefle Dagblad framhålles, att fragmentet är för litet för att man skall kunna draga »några slutsatser om stenens utseende och inskriftens innehåll. Får man släppa sin fantasi lös, kan man ju gissa på att de två runorna AS utgöra början av Asmund ristade e. dyl., och sålunda därmed antaga att den berömde runristaren Asmund Kareson vore mästare även till Hillestenen.» Gissningen är naturligtvis, på grund av fragmentets litenhet, mycket djärv, men den har trots allt ett visst fog för sig. Fragmentet *kan* vara en skärva av en runsten, ristad av Åsmund Kåresson.

Inom Björke by har två andra runstensfragment kommit i dagen. Dessa har jag uppfört under samma nummer som det nu behandlade runstensstycket. Skälen till att dessa ej har fått egna nummer utan betecknats 18b och 18c är följande: Stenarten är hos alla tre fragmenten lagrad, rödgrå sandsten: tjockleken är ungefär densamma (omkring 10 cm); huggningsteknik och runformer likartade. Det kan i detta sammanhang tillfogas, att det förefaller föga sannolikt, att det en gång skulle ha funnits tre olika runstenar inom byn, vilka alla tre skulle ha slagits sönder och lämnat spår efter sig i de tre fragmenten.

Jag forslade in de tre stenarna för analys till Riksantikvarieämbetet. Analysen, som utfördes med röntgenfluorescensspektrometri, visade att intet talar emot att fragmenten har tillhört samma sten.

18b. Björke, Hille sn. Nu i Gävle museum

Pl. 12

Litteratur: G. Hallström, Skrivelse den 11.12.1930 till Riksantikvarien (ATA); A. Oldeberg, Skrivelse den 3.5.1932 till Gästriklands kulturhistoriska museum (ATA); E. Bellander, *Gästriklands järnåldersbebyggelse II* (Från Gästrikland 1944), s. 39, noten, *Fortida bebyggelse (i: Hille vår hembygd. Utgiven av Hille hembygdsförening, 1956, s. 50).*

Äldre avbildningar: H. Andersson, foto 1932 (ATA); E. Bellander foto (återgivet i Hille vår hembygd, 1956, s. 50).

Detta runstensfragment ingår nu i Gävle museums samlingar; det har där inv. nr 2251. I inventarieförteckningen meddelas endast, att fragmentet påträffats i Björke, Hille sn och att dess »åtkomst [är] okänd.»

Rödgrå gävlesandsten. Mått 21×18×8,2–9,2 cm. Runornas storlek är 5,5 cm. Ristningen är tydligt och skickligt huggen.

Inskrift: ... -a + ost...
5

Till läsningen: Av runan 1, som står alldeles i fragmentets kant, återstår endast ett stycke av huvudstavens mellersta del och till höger om huvudstaven nedre hälften av en bistav, som utgått från runans topp. Runan har alltså varit **t** eller **l**. I **2a**, som i likhet med de följande runorna är helt oskadad, är bistaven mycket kort till höger om huvudstaven; bistaven bör därför uppfattas som ensidig. Skiljetecknet mellan **2a** och **3o** har korsform. **3o** har ensidiga, snett nedåt höger gående bistavar; den nedre av dessa är något kortare än den övre. Alldeles samma form har **o**-runan på Gs 18 a. **4s** är rätvinklad (ʎ); samma form har **s**-runan haft på fragmentet Gs 18 a. I **5t** utgår bistavarna något nedanför huvudstavens topp. Efter **5t** är en hylla i stenytan; möjligen kan ett mycket svagt och kort spår av huvudstaven i följande runa skönjas i brottkanten.

Eftersom Statens Historiska Museum hade två runstensfragment från Gästrikland i sina samlingar (Gs 21 och Gs 22, båda från Hamrånge sn) begärde man år 1930 att få det i Gävle förvarade runstensstycket nedsänt för jämförelse. G. Hallström skriver (11.12.1930): »På undertecknads begäran har fil. kand. B. von Malmborg i dag från Gästriklands hembygdsförenings samlingar i Gävle hitfört ett runstensfragment, tillhörigt nämnda samlingar. Det är av sandsten samt visar ett stycke av runslingan och några fragment av den inre orneringen, allt utomordentligt väl hugget. Inga som helst uppgifter har kand. Malmborg kunnat finna i föreningens papper, ej ens ett äldre nummer. Det i år påförda numret är G.F.2251. Fragmentet bör jämföras med härvarande fragment av gästrikiska runstenar (eller avbildningar därav) samt avbildas och sedan återsändas. Om det skulle visa sig tillhöra någon härvarande runsten, bör dock underhandlingar inledas om förvärv.»

Några försök att förvärva Björkefragmentet gjordes emellertid ej, tydligen därför att inga passningar fanns mellan fragmentet och de på SHM befintliga runstensstyckena från Hamrånge sn. Björkefragmentet skickades tillbaka till Gästriklands kulturhistoriska förenings museum den 3.5.1932. Den åtföljande skrivelsen lyder: »Tidigare har till Statens historiska museum för undersökning översänts ett runstensfragment av sandsten tillhörigt Gästriklands hembygdsförenings samlingar med inv. nr G.F.2251. Det har nu kunnat konstateras, att fragmentet icke tillhör någon av de i Statens historiska museum befintliga stenar från Gästrikland. Fragmentet återsändes i samtidigt härmed avgående postpaket. I anslutning härtill vill Riksantikvarien frambära sitt förbindliga tack för att Föreningen låtit Statens historiska museum taga föremålet i betraktande.»

18 c. Björke, Hille sn. Nu i Hille hembygdsgård

Pl. 12

Litteratur: E. Lindberg, Brev till S. B. F. Jansson den 11.6.1945 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering 12.7.1945 (ATA); Gefle Dagblad den 14.7.1945 och den 17.7.1945; E. Bellander, Fortida bebyggelse (i: Hille vår hembygd, 1956, s. 50).

Äldre avbildningar: E. Lindberg, teckning 1945 (ATA); Osign. teckning återgiven i Gefle Dagblad den 17.7.1945; E. Bellander, foto (återgivet i: Hille vår hembygd, 1956, s. 50).

Fragmentet upptäcktes sommaren 1943 av jordbruksarbetaren P. Westin. Det låg då som stolpstöd under en lada på Lars Johanssons hemman i Björke. Stenen fördes till Hille hembygdsförenings samlingar i Oppala och har nu sin plats i Hille hembygdsgård.¹

¹ I ett brev, daterat den 11 juni 1945, skriver den av fornminnen intresserade handlaren Einar Lindberg, Oppalaby, med anledning av att jag hade bett honom att få en teckning av det nyfunna fragmentet: »Vi har ju bara en del av stenen alltså vad man kallar ett fragment. Bifogade kopia av stenen är naturligtvis från Eder synpunkt sett mycket illa utförd men Ni kan kanske i alla fall bilda Eder en uppfattning om hur stenen ser ut. Vi ville ju icke kosta på något fotografi av stenen förrän vi få höra om

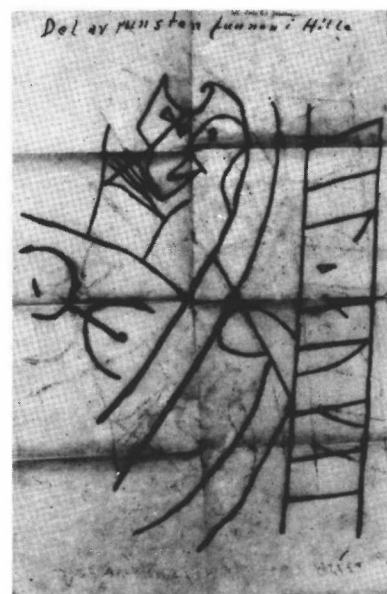

Fig. 95. Gs 18c. Björke, Hille sn. Efter blyertsteckning av E. Lindberg.

Rödgrå gävlesandsten. Mått 62×54×11 cm. Stenytan har flagrat i stora skivor. På sådana partier är tjockleken 8–9 cm. Runorna är 7–7,5 cm. Ristningen är skickligt huggen.

Inskrift: ... ual aukli - . . .

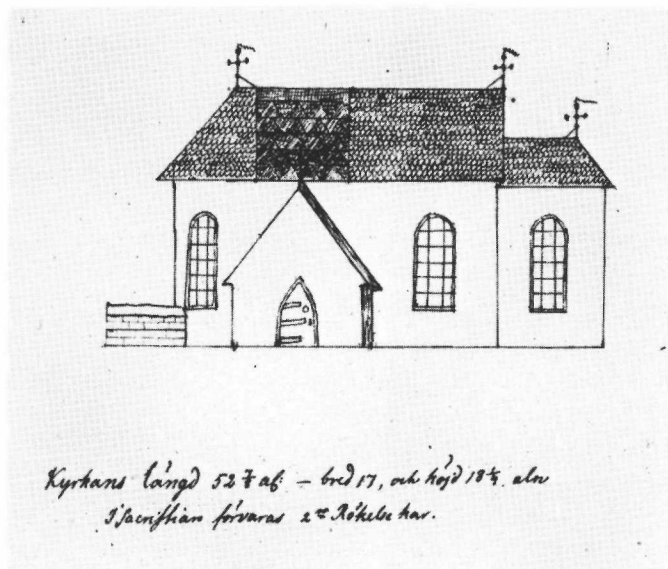
Till läsningen: 1 **u** har förlorat huvudstaven i kantbrottet; runan är säker. 2 **a** har ensidig bistav. Skiljetecknet efter 3 **l** består av ett kort, lodrätt streck. I 4 **a** är bistaven betydligt grundare till höger om huvudstaven än till vänster. 6 **k** är ej stunget. Mellan 6 **k** och 7 **l** finns ej skiljetecken. 8 **i** är ej stunget. Av runan 9 återstår en huvudstav i brottkanten; inga bistavar finns till vänster om huvudstaven.

Det är möjligt, att runföljden 1–3 **ual** utgör slutet av ett namn och att **li** - är början på ett annat namn.

Av stort intresse är den bildframställning som förekommer på fragmentet. På det bevarade stycket ser man nämligen bakre delen av en vagn med två kraftiga hjul. I vagnen åker en naivt tecknad man, försedd med ett långt, spetsigt skägg; han håller i sin hand en kors-stav. Stavens nedre ända träffar en svagt böjd linje, som möjligen skall föreställa en del av ryggen på en annan person, som också har åkt i vagnen. Beklagligtvis är ristningsytan därefter bortfallen, varigenom vagnens framsida har gått förlorat. På grund av denna skada försvåras en tolkning av den intressanta bildframställningen. Det kan anmärkas, att en man med likartad korsstav i handen förekommer på en annan runsten, nämligen på U 631 Kalmar kyrka.

Det förefaller som om fragmentet kan utgöra ett stycke av en bildsmydd runsten av samma typ som Gs 19 Ockelbo. Också där finns avbildad en person, sittande baktill i en vagn. Se nedan fig. 100–103 och Gs 20 Ockelbo prästgård, s. 220 f.

det lönar sig och om stenen har något historiskt värde. För mig som icke begriper mig ett enda uns på sådana här saker var det icke gott att veta om det var ojämnheter i stenen eller om det är runskrift, jag har i alla fall tagit med vad jag tror vara av värde. Jag står naturligtvis gärna till tjänst med det lilla jag kan utföra.» Se fig. 95.

Ockelbo kyrka. Efter teckning år 1788 av S. Gestrin.

19. Ockelbo kyrka

Litteratur: L 1060. E. Sehlberg, Gestriklands Fornminnen, bl. 125 (i: Selggrenska samlingen 15, Gävle H. A. Läroverks, nuv. Vasaskolans bibliotek); N. J. Ekdahl, Berättelse till Vitterhetsakademien om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827–1830 i Norrland, uppsatt och afgifven 1833 (ATA, Norrländska saml. II H); Årkebiskops- och Probste-Visitations Protokoller (Ockelbo Kyrkoarkiv NIII: 1, Landsarkivet, Härnösand), s. 581, 674, 752, 756, 777 f.; U. W. Dieterich, Runen-Wörterbuch (1840), s. 125; C. Säve, Brev till P. A. Säve den 25.9.1851 (G267, UUB), Anteckning den 15.1.1860 (på en teckning av år 1851, ATA); L. E. Åhrman, Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland (1861), s. 240; C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1865 (ATA; tryckt med smärre ändringar i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1890, s. 7 f.); Gestriklands Fornminnesförenings Årsberättelse för 1865 (1867); G. Stephens, Some runic stones in northern Sweden. From the papers of the late Prof. Dr. Carl Säve (1878), s. 29 f.; K. Hj. Kempff, Bild- och runstenen i Ockelbo (1887); V. Rydberg, Tolkning av Ockelbostenens bilder (i: Kempff a. a. s. VII f.); S. Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse (1881–1889), s. 503 f., Ockelbostenen (i: Runverser, ATS 10: 1, 1887–1891), s. 364 f.; E. Brate, Runverser, s. 127, not 5; K. A. Lindström, Skrivelse till Gestriklands Fornminnesförening den 18.9.1890 (tryckt i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1891, s. 43); E. Ihrfors, Gestricia sacra, s. 94 (ATA); H. Schück, Illustrerad svensk litteraturhistoria 1 (1896), s. 47 f., 2. uppl. (1911), s. 110, 3. uppl. (1926), s. 163, 178 f., Sigurdsristningar (i: Nordisk tidskrift 1903, s. 208 f.), Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria 1 (1904), s. 193 f., 2 (1904), s. 213 f., Två Sigurdsristningar (i: Fornvännen 1932), s. 257 f.; Något om runstenen i Ockelbo (osig. art. i Gefle Dagblad den 10.9.1921); E. Salvén, Bonaden från Skog (1923), s. 13, 136 f.; O. v. Friesen, Runstenarna i Altuna (i: UFT h. 39, 1924), s. 354, 358 f.; K. J. Åge, Skrivelse till Riksantikvarien den 2.4.1928 (ATA); N. Åberg, Skrivelse till K. G. Åge den 15.6.1928 (ATA); E. Wikner, Skrivelse till Riksantikvarien den 8.10.1930 (ATA); Fls [= E. Floderus], En betydelsefull rekonstruering av runristning (i: Stockholms-Tidningen den 17.10.1930); Unik runsten från Ockelbo rekonstrueras (art. i Gefle-Posten den 18.10.1930); G. Hallström, Skrivelse till E. Wikner den 31.10.1930 (ATA); E. Wikner, Skrivelse till G. Hallström den 5.11.1930 (ATA); Ockelbostenen återuppstår (art. i Stockholms Dagblad och Norrlands Posten den 10.7.1931); Runsten redivivus i Ockelbo (art. i Stockholms-Tidningen den 2.8.1931); B. von Malmborg, Skrivelse till Riksantikvarien den 17.10.1931 (ATA); A. Oldeberg, Skrivelse till Gästriklands kulturhistoriska förening den 29.10.1931 (ATA); K. Hedlund, Gestrikländska bildstenar (i: Gefle Dagblad den 15.12.1932); I. Källström och E. Bellander, Inventering av fasta fornlämningar i Ockelbo Sn 1932 (ATA); O. Almgren, Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden (1934), s. 341; E. Bellander, Gästriklands järnåldersbebyggelse I (Från Gästrikland 1938), s. 92, del II (Från Gästrikland 1944), s. 39, 40; Minnet av kyrkbranden i Ockelbo (art. i Gefle Dagblad den 4.12.1944); H. Alm, Ockelbo kyrka (1945), s. 3 f.; Ockelbo stora kyrka invigdes för 150 år sedan (art. i Gefle Dagblad den 29.6.1945); N. G. Stahre, Stångskäret, Kåksna och Kummelberget (1952), s. 182, 190; P. Gjaerder, Lundevalportalen (i: Viking bd XIII, 1949), s. 50, Norske pryddører fra middelalderen (1952), s. 62, 75; När Ockelbo kyrka brann (art. i Stockholms-Tidningen den 4.12.1954); H. Christiansson, Sydsandinavisk stil (1959), s. 142 f., 207 f.; E. Ebel, Die Terminologie der Runentechnik (1963), s. 64; L. Musset, Introduction à la Runologie (1965), s. 252; Pålsgården 1965

(utg. av Ockelbo Hembygdsförening 1965), s. 23; E. Ploss, *Siegfried-Sigurd, der Drachenkämpfer* (1966), s. 101 f., 108; M. Blindheim, *Fra hedensk sagnfigur til kristent forbilde* (i: *Den iconographiske post* Nr. 3, 1973), s. 9, 18; E. Bergendahl Hohler, *Sigurd og Valkyrien på Hindarfjell* (i: *Den iconographiske post* Nr. 3, 1973), s. 29 f.

Avbildningar: S. Gestrin, teckning år 1795 (förlorad men kopierad av E. Sehlberg); N. J. Ekdahl, teckning (och avklappning) 1830 (ATA; en kopia av Ekdahls teckning finns i E. Sehlbergs *Gästriklands Fornminnen*); C. Säve, teckning 1851 (ATA; återgiven av Stephens i a. a. s. 29 och av Ploss i a. a. Tafel 14); N. L. Söderholm, teckning 1865 (ATA; teckningen förkommen);¹ K. Hj. Kempff, avklappning 1884 och 1887, teckning 1887 (återgiven efter kopparetsning av R. Haglund i Kempff a. a. s. XXIII, av Schück i *Illustrerad svensk litteraturhistoria I* (1896), s. 48, 2 uppl. (1911), s. 115, 3. uppl. (1926), s. 180, i *Sigurdristningar* (1903), s. 209 och i *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria* (1904), s. 193, av Salvén i a. a. s. 135, av v. Friesen i *UFT*, h. 39, 1924, s. 358 och av Bellander i *Från Gästrikland* 1938, s. 92;² R. Axelsson (Gävle), foto 1887 (ATA; återgivet av Ploss a. a. Tafel 14); H. Faith-Ell, avfotografering av R. Axelssons foto 1887, förtydligat genom ifyllning av runorna och bilderna (ATA; denna retuscherade bild återges av Schück i *Två Sigurdristningar*, 1932, s. 260, av Almgren i a. a., 1934, s. 342, av Christiansson i a. a., 1959, fig. 108, av Ploss i a. a., 1966, Tafel 14, av Bergendahl Hohler i a. a., 1973, fig. 3 och av Nylén i *Bildstenar*, 1978, s. 154.) En detalj, bilden av de »schackspelande» männen, återges i *Spel och dobbel*, utg. av SHM 1972, s. 8 samt i V. Grönbech, *Nordiska myter, Natur och kultur-serien 4*, 1977, s. 77, 91. (Det kan anmärkas att bilden är felvänd hos Ploss och i de två sistnämnda arbetena.)

Den stora och märkliga runstenen upptäcktes år 1795. Den låg då i grunden till Ockelbo medeltidskyrkas kor. Stenen kom i dagen i samband med att kyrkan, uppförd troligen på 1200-talet, revs ned.³ Vid uttagningen ur muren brast runstenen i tre delar vilka utgjorde hela stenen.

Den brustna stenens delar flyttades tydligen bort från platsen; i alla händelser lades den ej in i den nya kyrkan, vilket framgår av att runstenen ej nämns i det utförliga och noggranna inventarium, som kyrkoherden E. P. Tegman upprättade år 1829.

Runstenen skulle emellertid återfinnas redan följande år; den uppspårades nämligen av N. J. Ekdahl, som 1830 avslutade sin långa norrländska forskningsresa med undersökningar i Gästrikland. Stenens tre delar låg då som trappstenar vid en gård i Ockelbo, belägen omkring 600 m söder om kyrkan; se vidare nedan s. 191. Stenen forslades omedelbart efter återupptäckten till kyrkan och lades i ett för redskap avdelat rum i tornets bottenvåning.

Planer förelåg då på att laga stenen och fästa den vid väggen i sakristian, men någon sådan åtgärd vidtogs aldrig; stenen befann sig i samma redskapsrum, när den undersöktes och avbildades av Carl Säve år 1851 (se ovan i Inledning, s. 17 f.), av C. F. Wiberg år 1865 och av K. Hj. Kempff år 1887. Sistnämnda år hade dåvarande kyrkoherden för avsikt, att låta cementera ihop runstenen och ge den en värdigare plats inom kyrkan, men ej heller denna gång förverkligades planerna. På kvällen den 3 december 1904 brann kyrkan och Ockelbostenen gick förlorad.

Vid den våldsamma branden blev också kyrkoarkivet lågornas rov. Det enda man hann rädda var en volym med ryggtiteln »Ärkebiskops- och Probste-Visitations Protokoller», som innehåller handlingar av skilda slag. Där ingår också några inventarieförteckningar i vilka den i kyrkan förvarade runstenen nämns. Sålunda lämnas i »Ockelbo Kyrkas Inventarium, upprättadt år 1837» följande upplysningar:

¹ Att N. L. Söderholm verkligen har tecknat av också Ockelbostenen framgår klart icke endast av C. F. Wibergs reseberättelse (se nedan s. 193) utan även av *Gästriklands Fornminnesförenings Årsberättelse för år 1865*, där det heter: »Äfven under innevarande år har Föreningen, i likhet med hvad i fjol egde rum, af K. Vitterhets-, Hist.- och Ant.-Akademien fått uppbära ett anslags-understöd med 200 Rmt, hvarmed Ordf., i sällskap med ritläraren vid H. Elementarläroverket Hr N. L. Söderholm och understundom någon annan Föreningens ledamot, företagit undersökningsresor inom provinsen. De socknar som i år blifvit besökta äro Hille, Hamrånge, Ockelbo, Walbo, Årsunda och Hedesunda. De resandes verksamhet har dervid förnämligast tagits i anspråk för antecknande och undersökning af gamla Graf-fält och enstaka Högar, aftecknande af Kyrkorna och antecknande af deras prydnader och redskap från katholska tiden; sedan under förledet år alla kända Runstenar, som numera kunnat tillrättaskaffas, blifvit aflästa och aftecknade, med undtantag af en runsten i Ockelbo, har under sommaren äfven den blifvit granskad och aftecknad».

² Bellander uppger felaktigt, att den av honom återgivna avbildningen av Ockelbostenen är »efter Ulf Christoffersson»(!).

³ »De flesta kyrkor av Ockelbos typ kunna hänföras till 1200-t., och längre än till denna ungefärliga datering kan man icke nå, då själva monumentet gått förlorat.» *Sveriges kyrkor, Gästriklands landskyrkor* (1936), s. 280.

»I *Antiquitets Kammaren* förvaras En Runsten som varit inmurad i väggen på Gamla kyrkan, och vid nedtagningen blifvit sönderslagen i 3 delar, samt sedan, förmodligen olofligen, bortförd från kyrkan och nyttjad till trappsten, hvadan ock sjelfva Runskriften blifvit till en del bortnött. Den återskaffades till kyrkan år 1829, för att, såsom warande af sällsynt värde, der förvaras.» I K. F. Sjöströms »Embetsberättelse vid Erkebiskopsvisitationen i Ugglebo församling den 19 och 20 juni 1872» meddelas, att »En gammal runsten förvaras härstädes vid uppgången till predikstolen»; i ett inventarium, »upprättadt d. 7, 8 September 1891, granskadt och completeradt till Prostvisitationen d. 16, 17 September 1893» upptages bland andra föremål »I antiquitetskammaren» också »1 runsten». I ämbetsberättelsen, framlämnad vid den ovan nämnda kontraktspostvisitationen 1893, har antecknats, att »En gammal runsten, en åldrig dopfunt af sandsten, ett gammalt altarskåp och åtskillige helgonbilder förvaras numera i tornkammaren, som desslikes inrymmer kyrkans arkiv». I »Specialvisitation 16 September 1893» lyder § 7: »Kyrkans arkiv, som förvarades i den s. k. tornkammaren ofvanpå sakristian granskades och befanns öfverensstämmande med inventarieförteckningen och ordnad efter böckernas innehåll. I samma rum förvarades också åtskilliga gamla minnesmärken, deribland en gammal runsten och en dopfunt.»

Kyrkbranden uppmärksammades givetvis i tidningarna, som skildrar den mer eller mindre utförligt. En ingående beskrivning finner man t. ex. i *Gefle Dagblad* (den 5.12.1904) under rubriken »Stor kyrkbrand. Ockelbo kyrka i aska. Arkiv, bibliotek, dopfunt m. m. förstörda.» Artikelns första del lyder: »En sorglig nyhet ingick i går morse förmälände att Ockelbo stora och ståtliga kyrka härjats af lågorna. Elden varsnades först vid 9-tiden i lördags kväll, då från tvänne håll rök trängde sig fram från nedre delen af tornet och en eldslåga då och då flammade upp från värmeledningens strax intill belägna rökutgång. Inom kort tid fick man klart för sig att elden var lös då lågorna om några ögonblick slog ut genom tornluckorna. — Så fort sig göra lät underrättades kyrkoherde Ljungqvist om hvad som var å färde och med största snabbhet sökte man bereda sig tillträde till tornet för att medels klämtning sammankalla brandmanskaf men elden hade redan då allvarsamt gripit omkring sig och häjdade redan i tredje torntrappan dem som sökte komma upp. Vid tillfället i bruk varande lokomotiv å järnvägsstationens bangård fingo nu ersätta kyrkklockorna och till den del af befolkningen som befann sig inom hörhåll genom långa, gälla hvislingar förkunna det hemska budskapet. Telefonen, hvilken vid denna tid på dygnet plägar hållas stängd, togs äfven skyndsamt i bruk och för dem af abonnenterna som på denna väg kunde anträffas, förkunnades att kyrkan stod i lågor. Flera hundra personer voro ock inom kort tillstädes vid brandstället med brandsprutor och attiralj. Vatten fanns emellertid ej att få på närmare håll än en half km, hvilket gjorde att Vij bruks spruta, hvilken förfogade öfver den längsta slangledningen icke genast kunde sättas igång och då den slutligen kunde komma i verksamhet visade det sig att vattenstrålen icke förmådde arbeta sig upp ens till takfoten. Ingenjör Brummer å Vij, som sökte taga ledningen af släckningsarbetet om hand, ville söka få till stånd en vattenlangningskedja men lyckades trots sina högljudda rop ej därmed enär alla redan ansågo allt hopp förlorat. — Emellertid gjordes genast allt för att rädda hvad som räddas kunde af kyrkans inre. Man lyckades också rädda det i sakristian förvarade kyrksilfret, mässhakar, handböcker och en packe gamla, kyrka och skola tillhörande handlingar, äfvensom guld kronorna, ljusstakar och kandelabrar af silfver, ljuskronorna m. m., hvaremot en dopfunt, en relik från 1600-talet, afglömdes och sålunda nu förstörts. Hvad som likaledes beklagligt nog, icke stod att rädda var kyrkans bibliotek och arkiv, beläget som det var i ett i tornet härför afsedt rum . . . Kyrkan var också snart prisgifven åt lågorna, så mycket mer som ingen vågade sig i dess närhet emedan man hvarje ögonblick befarade att tornets öfre del, som var af trä och beklädt med kopparplåt, skulle störta ned. Detta skedde emellertid först vid 11-tiden då tornet med ett väldigt brak störtade ned vid kyrkans norra sida. Nästan samtidigt härmed blef äfven kyrkans inre . . . ett enda eldhaf och vid 1-tiden hade allt som fanns kvar af det af trä med plåtbeklädnad bestående taket, läktarna och orgeln störtat ned. Det sista som det rasande elementet blef herre öfver var sakristian, hvilken dock äfven den på kort tid förtärdes.» *Stockholms-Tidningens* artikel (5.12.1904) illustrerades med en teckning av ett ögonvittne till branden, A. Hanson, Ockelbo.

Anmärkningsvärt är att ingen tidning, såvitt jag har kunnat finna, omtalar förlusten också av runstenen. Däremot beklagas denna förlust livligt i pressen vid flera senare tillfällen, bl. a. i samband med 40-års och 50-års-minnet av kyrkbranden. I *Gefle Dagblad* den 4.12.1944 heter det t. ex.: »En annan oersättlig förlust drabbade också bygden vid detta tillfälle, då ett av vårt lands märkligaste fornminnen förstördes. Det var den s. k. Ockelbostenen. Runstenen hade förvarats i ett av tornrummen och som den var huggen i sandsten förstördes den aldeles.»

Lyckligtvis hade den intressanta ristningen vid några tillfällen undersökts och avbildats, vilket åtminstone i någon mån kan sägas göra den beklagliga förlusten av originalet något mindre kännbar.

Den förste, som granskade Ockelbo-stenen, var Samuel Gestrin, och han är också den som lämnar de tidigaste uppgifterna om runstenen. Gestrin, född i Gävle år 1764, död 1815, hade efter tjänstgöring som amanuens vid Uppsala universitetsbibliotek 1792 blifvit apologist vid trivialskolan i Gävle (1799).

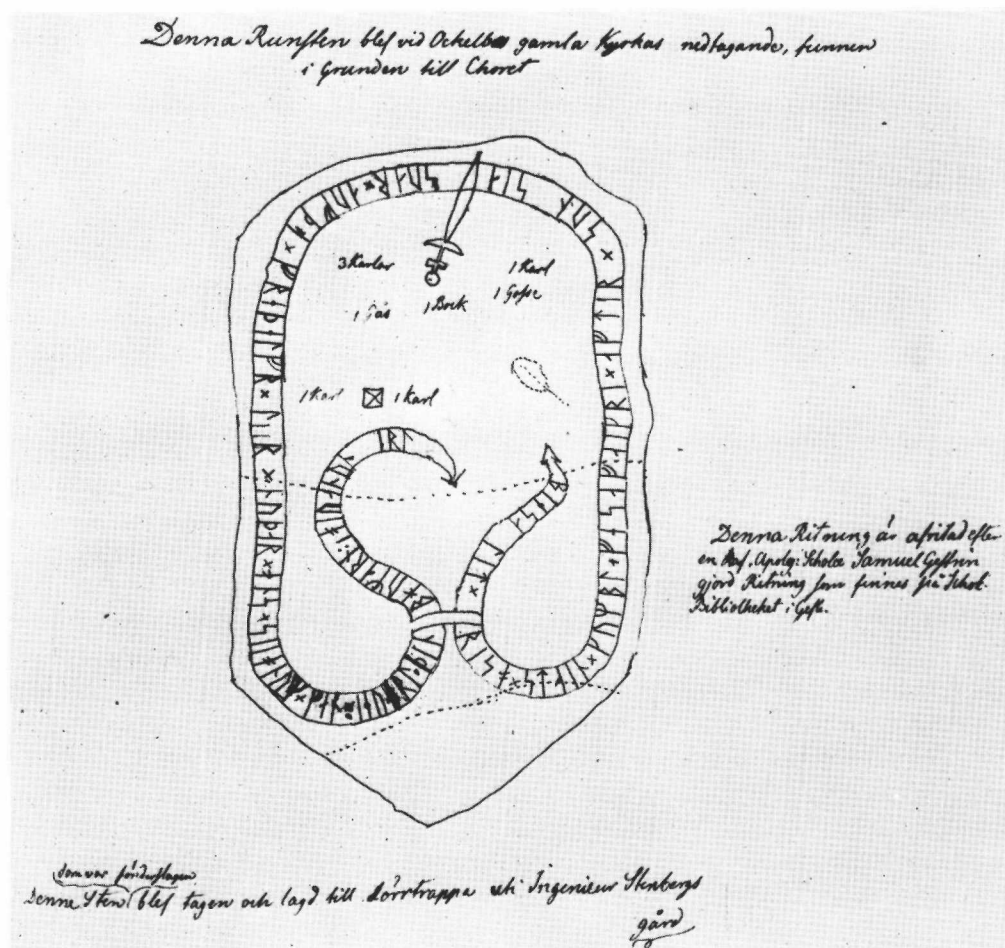

Fig. 96. Gs 19. Ockelbo kyrka. S. Gestrin, teckning år 1795, avritad av E. Sehlberg.

Hans magisteravhandling, *Dissertatio de Gymnasio Regio Gevaliensi*, utkom år 1788. Gestrin testamenterade sin förmögenhet, sin boksamling och sina manuskript till trivialskolan. Hans bibliotek och manuskript brann upp vid Gävlebranden 1869.

I Samuel Gestrins handskrivna samlingsverk »Gestricia antiqua et hodierna», som alltså också gick till spillo vid branden, har tydligen ingått en teckning av Ockelbo-stenen.⁴ Denna Gestrins teckning avritades av läroverkets rektor Jonas Selggren (1806–1896).^{5a} Han var skolans bibliotekarie under åren 1853–1894. Selggrens kopia brann emellertid också upp år 1869 tillsammans med huvudparten av hans böcker och samlingar, som förvarades i läroverksbiblioteket.

Däremot finns en annan kopia av den gestrinska teckningen i behåll. Den har utförts av Erik Sehlberg (1794–1842), och ingår i hans omfattande manuskript »Gestriklands Fornminnen».^{5b}

Sehlberg har till höger om sin avteckning lämnat följande uppgift: »Denna Ritning är afritad efter en af. Apolg: Scolae Samuel Gestrin gjord Ritning som finnes på Schol-Bibliotheket i Gefle.» Se fig. 96.

⁴ Att Samuel Gestrin var intresserad av Ockelbo kyrka hade säkerligen sin grund i att han var god vän med den lärde prosten P. P. Hillberg i Ockelbo (1734–1793). Gestrin hade t. ex. redan 1788 ritat av den gamla kyrkan och undersökt de gjutna märkena på den större klockan, som hängde i stapeln söder om kyrkan.

^{5a} Om Jonas Selggren se *Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening* 1897, s. 1 f.

^{5b} Om Erik Sehlberg se *Ur Gävle Stads Historia* (1946), s. 770.

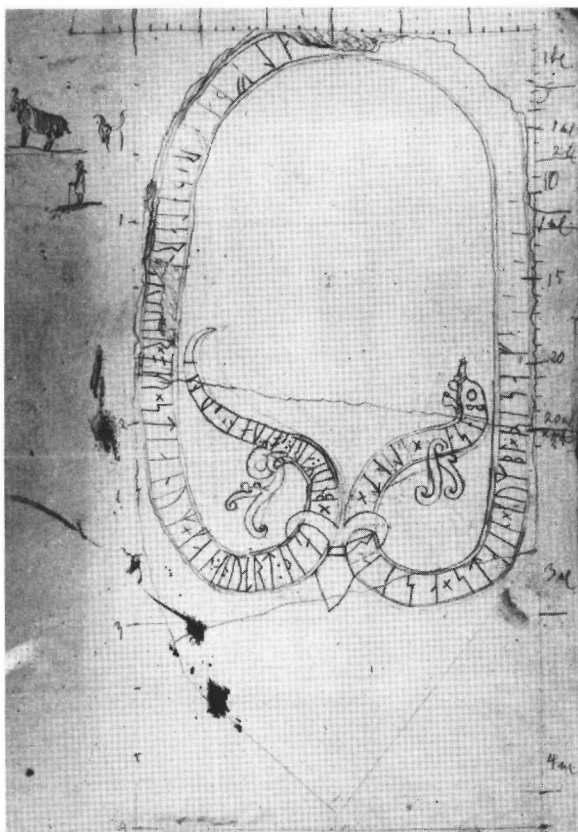

Fig. 97. Gs 19. Ockelbo kyrka. Efter teckning år 1830 av N. J. Ekdahl.

Fig. 98. Gs 19. Ockelbo kyrka. Avritning av Ekdahls avklappning år 1830 (i: Selggrenska samlingen 15).

Ovanför denna sin avritning har Sehlberg antecknat: »Denna Runsten blef vid Ockelbo gamla Kyrkas nedtagande, funnen i Grunden till Choret». Nedanför avritningen finns anteckningen: »Denne Sten som var sönderslagen blef tagen och lagd till dörrtrappa uti Ingenieur Stenbergs gård». ⁶ Vidare meddelas, att runstenen »låg der till år 1830 då Antiquarien N J Ekedahl som reste genom Socken blef honom varse och lade bitarna tillsammans, och emedan han fant honom mycket märkvärdig i anseende till de derpå varande figurer, ritade han af honom i naturlig storlek på oljat papper hopklistrandet flera ark tillsammans till dess det blef lika stort med Stenen och afritade honom derpå, samt gjorde anstalt om att stenen skulle förvaras i Kyrkan.»

Av Sehlbergs kopia att döma har Gestrin icke återgivit ornamentiken; han har, när det gäller figurerna, inskränkt sig till att ange deras platser genom att på respektive ställen anteckna »3 Karlar», »1 Karl», »1 Gås», »1 Bock», »1 Gosse» osv. (se fig. 96). Runinskriften har han däremot försökt återgiva så fullständigt som det då var möjligt.

Gestrins teckning, eller rättare sagt Sehlbergs kopia av denna teckning, är enligt Kempff det »enda vitnesbörd vi ega från stenens ännu okränkta tillvaro». Han fortsätter: »Tyvärr är detta vårt enda vitne rätt litet talande, liksom det ock tyckes hafva varit väl litet seende. Är denna ritning ej vårdslöst gjord, må hon vara gjord i brådska och mörker; eller har stenen varit mycket oren . . . Så är det med den enda

⁶ »Ingenieur Stenberg» är lantmätaren Johan Stenberg, född i Gävle år 1778, död i Ockelbo 1842. Hans gård ligger omkring 600 m S om kyrkan.

ritning vi hafva från stenens bättre dagar. Med alla hennes brister få vi ändock vara tacksamt glade, att hon vardt tagen och än mer att hon ännu är kvar.» (A. a. s. VI)

N. J. Ekdahls insatser är även när det gäller Ockelbo-stenen av stort värde.⁷ I sin till Vitterhetsakademien i mars år 1833 insända »Berättelse om de Wettenskapliga Forskningsresor, som blifvit företagne åren 1827, 1828, 1829, 1830 i Norrland till granskande af dess Historiska och Antiquariska märkvärdigheter enligt Kongl, Majts Nädigste Befallning uppsatt och afgifven» lämnar han följande intressanta uppgifter under rubriken *Runstenar*: »Dessa har jag närmare granskat och meddelat H^r Prof. m. m. Liljegren resultatene deraf, som dels användt dem i sin, förra året, utkomna Runlära, dels fullständigt bekantgör dem nu i sina tillägg vid Sw. Dipl. 2^a delen, hvarföre jag kan förbigå dem och blott behöfva nämna att de finnas i Conceptring bland de öfriga anteckningarne för hvarje socken eller pastorat. – Jag får blott utbe mig att få fästa Kongl. Academiens närmare uppmärksamhet wid den förut okända Ockelbostenen, som i anseende till de lemningar af figurer och inskrift, den innehåller, torde böra anses för en bland de märkvärdigaste. Den fanns i grundwalen af den gamla Ockelbo kyrkan, då den refs 1794 (enligt Mr Gestrins anteckningar, förvarade i skolbibliotheket i Gefle) och fördes till den gård, 900 al. S. från kyrkan, der den ännu fans som trappsten, då jag igenfann den. Då Gestrin såg den, war den oskadad, hvarföre inskriften är i hans antekning fullständig (fastän oförklarlig) på den copie jag har utaf hans teckning; men figurerna, som, utan twifvel, utgöra dess wigtigaste del, har han ej upptagit, utan högst ofullständigt. Nu är både figurer och, till en betydlig del, äfven inskriften så skadade, genom nötning, af dem, som, under dessa, nära 40 år, stigit på honom, att man på det högsta måste beklaga hans missöde, att ej strax bli hvarken wäl bewarad eller säkert afritad. Förste Landtmätaren i Gefleborgs Län, Stenberg, på hvars gård han fanns, war mig behjelpelig med Copierpapper och hvadannat, som behöfdes att få af honom ett fullständigt facsimile. H^r Stenberg afstod, på min framställning, sin eganderätt till detta monument till Kyrkan, hvars pastor (Tegman) lofvade draga försorg derom att den blefve wäggfast insatt på ett passande ställe i Sakerstian, och jag smickrar mig med det hoppet att K. Ac. godkänner denna min åtgärd.»

Carl Säve undersökte Ockelbostenen den 10 september 1851; detta datum har han antecknat på sin avbildning av stenen (se fig. 99).

Besöket i Ockelbo skildras i ett brev, daterat »Upsala d. 25 Septemb. 1851», till brodern P. A. Säve: »Jag hade bref till Prosten Hådell, så att jag räknade på att bli qvarbuden; men prosten var borta och jag möttes ute på gården (synbarligen för att jag ej skulle hinna komma in) af en utsänd husmamsell, som tedde sig så oinbjudande som det stod i hegnens stackars förmåga. Under det att jag på gården frågade efter kyrknycklarna, m. m., trängdes en mängd nyfikna ansigten af gamla och unga, hannar och honor, inne i förstugudörren, för att gapa på mig (stället långt från allmänna vägen!). Slutligen begaf jag mig från detta otrefliga herrskap till kyrkan, der jag förgäfves sökte en runsten. Sedan tog jag in på gästgifvaregården och sökte upp en ganska vänlig kaplan, Ortman, som jag fann vara gift med en gammal (ngt litet) bekant, då Mamsell Löfvenious . . . Andra morgonen ficks den i kyrkan undangömda runstenen reda på. Reste 4 1/2 mil till Ofvansjö, Under vägen mötte jag och talade vid den återvändande prosten Hådell, som tycktes vara en karsk-treflig herre, något à la Lutteman, och gjorde mig riktigt godt, när han med rynkade ögonbryn mottog underrättelsen, att jag ej blifvit inbuden i hans hus.»

På sin ovan nämnda avbildning gjorde Säve nio år senare följande anteckning: »Runsten (Lilj. 1060) i Ockelbo (Uggelbo) kyrka, i rummet bakom altaret, slagen i 3 stycken och jämmerligen nött; – 3 3/4 al. lång och 2 al. bred (här för kort!) – Hela fältet är fullt af figurer, menskor, djur och foglar (de här ritade äro alldeles för stora!); behöfver sål. storligen omgranskas och afritas, då min ritning gjordes i stor hast, så att jag ej kan borga ens för inskriften. Upsala d. 15 Januari 1860. Carl Säve».

⁷ Om Ekdahl se G. Hallström, *N. J. Ekdahls norrländska resor och samlingar 1827–1830* (i: Arkiv för Norrländsk Hembygdsvetenskap 1928–29, s. 73 f.); H. Schück, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien VIII* (1944), s. 218 f.; B. Hildebrand och G. Westin, *Nils Johan Ekdahl* (i: *Svenskt biografiskt lexikon* 12, s. 584 f.); M. L. Bachman, *Studier i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens historia* (1969), s. 19, 43.

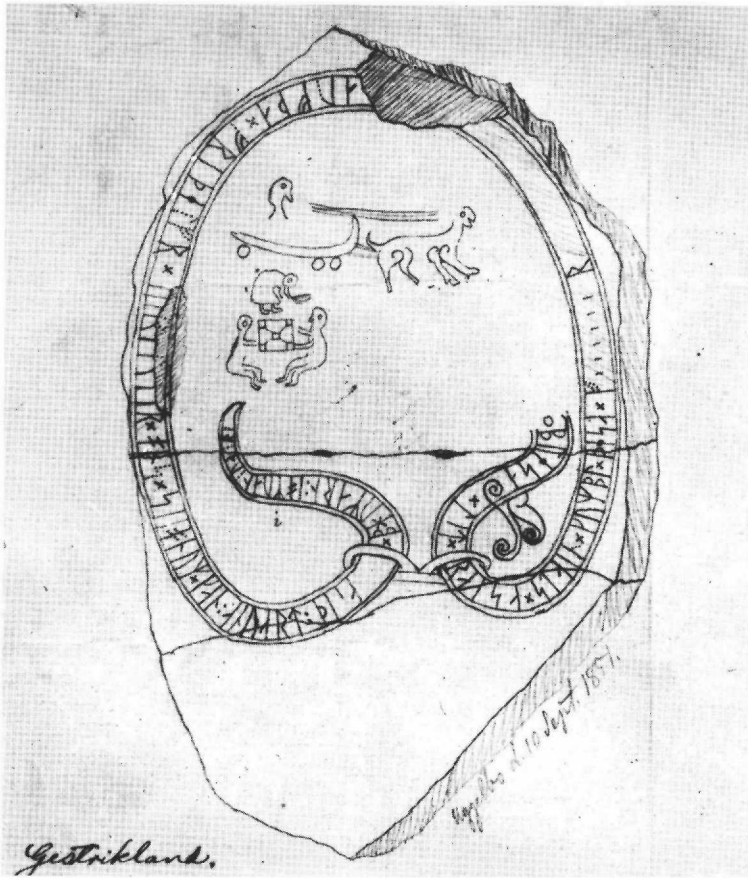

Fig. 99. Gs 19. Ockelbo kyrka. Efter teckning år 1851 av C. Säve.

Säve skulle emellertid aldrig bli i tillfälle att på nytt granska och avrita Ockelbostenen. Hans anteckningar från forskningsresan 1851 blev liggande obearbetade och utgavs först år 1878, alltså två år efter Säves död. Det var Carl Säves vän, George Stephens, som sörjde för detta genom arbetet *Some runic stones in northern Sweden. From the papers of the late Prof. Dr. Carl Säve* (1878).

Stephens återger Säves teckning och skriver (a. a. s. 29 f.): »Säve's next pencil-sketch (Note-book, p. 21) is of the Ugglebo block, a monument remarkable for its many and peculiar sculptures and for its long and uncommon inscription. But we have never been able to get paper casts of this minne-stone, tho such would only cost some pence and a couple of hours' work, — and the transcript by Ekdahl in Liljegren is simply useless.» Därför är, enligt Stephens, den av Säve utförda teckningen, »however imperfect as merely a first attempt by a non-artistic hand, . . . of the greatest value to us. It even renders possible the thought that the epigraph may be redd and the lacune reasonably filled up.» (Om Stephens djärva rekonstruktion och egendomliga tolkningsförslag se nedan s. 199.)

I L. E. Åhrmans *Beskrifning öfver Provinsen Gestrikland* (1861) lämnas under »Ugglebo Socken» följande upplysningar: »Fornlemningar finnas här veterligen ganska få. Utom de i kyrkans s. k. antikvitet-skammare förvarade bilder, epitaphier och rökelsekar från katholska tiden har man funnit en runsten, hvilken varit inmurad i gamla kyrkan, men derifrån den, förmodligen vid nya kyrkobyggnaden, bortogs för att tjena till trappsten, emedan den som sådan, utnött och illa medfaren, återfanns 1829 af dåvarande pastor E. B. Tegman. Sönderslagen i 3 delar förvaras den nu i kyrkan, der den af fornforskare tagits i betraktande, och ansetts vara märkvärdig för sina många inristade figurer och frånvaron af det

eljest vanliga korsstecknet; men inskriftens osammanhang synes förråda en ovan runristare och innehållet kan ej utletas.»

Endast några år senare undersökte C. F. Wiberg Ockelbo-stenen. Han skriver i sin »Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1865»: »Ockelbo-runstenen, obekant för Bautil, upptages af Liljegren under n° 1060 såsom funnen i grunden till choret år 1795, hvilket väl vill säga, att den tjenat till trappsteg eller golfsten i den gamla kyrkan. Det förra synes sannolikast, ty stenen är nu delad i tre stycken af hvilka det understa väl genom brytning skilt sig från mellanstycket, hvaremot detta sednare bestämdt genom sågning blifvit skildt från öfverstycket. Dessa stycken förvaras f. n. i en kyrkans materialkammare inom östra dörren. Oaktadt föreningen eger icke mindre än tre, på olika tider och af olika personer utförda afritningar, . . . blef nu en ny afteckning gjord.»

Den hittills mest ingående undersökningen av Ockelbo-stenen har utförts av K. Hj. Kempff, lektor vid läroverket i Gävle. Han undersökte stenen vid två tillfällen, då den låg »i skjulet bakom koret i Ockelbo kyrka»; första gången i november år 1884, »hardt efter Gefle-Ockelbo-järnvägens öppnande», andra gången den 21 februari 1887. Vid den första granskningen åtföljdes Kempff av »studeranden vid läroverket i Gefle, Brynolf Måhlén från Ockelbo». Kempff tillägger: »Med vänlig hjälp och ledsagan af Kyrkoherden herr A. E. Nordlund, som, själf ej längesedan kommen till socknen, ännu ej sett stenen, lyckades det oss att finna honom på uppgifvet rum, och på den korta tiden 'mellan tågen' taga en 'afklappning'.» – Tre år senare återvände alltså Kempff för en noggrannare undersökning av ristningen: »Också vid detta tillfälle hade jag att glädja mig åt det hjälpsammaste tillmötesgående så af herr kyrkoherden Nordlund, som af herr fabrikören J. E. Måhlén i Ockelbo. Kyrkoherden Nordlund nämde dervid för mig, att han snart åt stenen ämnade reda ett lämpligt rum inom själfva kyrkan, sedan han först genom en cement-omgjutning åter fått de tre styckena till ett sammanhängande helt. En vacker tanke, redan öfverkorsad af – döden.»

Vid denna andra undersökning reste Kempff tillsammans med fotografen R. Axelsson från Gävle. Stenens tre delar bars ut och uppställdes mot ett träd vid bogårdsmuren. Eftersom delarna hade fullständig passning sinsemellan kunde de placeras ovanpå varandra. Stenen måste emellertid, tydligen på grund av stenens form, uppställas med rotändan uppåt, vilket framgår av det fotografi, som Axelsson tog vid detta tillfälle. (När jag här återger Axelssons foto av år 1887, har jag vänt bilden så att stenen står på rätt köl, alltså med rotändan nedåt. Se fig. 101.) Kempff gjorde också en ny avklappning av ristningen vid besöket 1887.

Resultatet av dessa undersökningar framlade Kempff i sitt arbete *Bild- och runstenen i Ockelbo* (1887). Där publicerar han även en avbildning av runstenen. Om denna sin bild skriver Kempff a. a. s. IV: »Det är dessa nyss nämnda tvenne afklappningar och fotografi, som ligga till grund för den här vidlagda afteckningen af stenen, till syftet återgifvande denna så, som han nu är, och utan alla tillsättningar, så frestande det än varit att från den Gestrinska teckningen låna ett och annat till utfyllnad af runskriften. Etsningen å koppar är gjord af Artisten Herr R. Haglund för Kongl. Vitterhets-Historie och Antiquitets-Akademiens räkning, och är genom Riksantikvarien Hildebrands också i detta fall så tillmötesgående välvilja som med afvikelse från en plan, derefter först om många och långa år den afteckning af runskriften Akademien nu förehafver i Södermanland, skulle hafva kommit till Gestrikland, Akademien ändå redan nu låtit Ockelbostenen aftecknas och etsas, liksom ock aftryck för denna uppsats tillhandahållits.»

Det är tydligen Kempffs avbildning, som har varit förlaga till den kopia i gävlesandsten, som år 1932 restes i Ockelbo. Stenen har sin plats 35 m V om kyrkans västra ingång, i den s. k. »Runstenslunden», som ligger på stora vägens västra sida. Denna kopia, som mäter 210 cm i höjd och 120 cm i bredd, har tillkommit på initiativ av Ockelbo hembygdsförening. I en skrivelse av den 2.4.1928 till Riksantikvarien framhåller föreningens sekreterare K. J. Åge, att det vore »ett önskemål att kunna få någon sorts copia av Ockelbostenen, endera någon avgjutning eller en ny uthuggning i sandsten. Meningen är, att kunna placera stenen vid föreningens gammelgård. Jag vore mycket tacksam, om Herr Riksantikvarien kunde lämna oss ett råd, hur vi lämpligast skola förfara för att få en så trogen bild som möjligt av stenen. Det vore också av värde att veta ungefärliga kostnaden, enär föreningens tillgångar inte äro så stora.» I Riksantikvarieämbetets svar (15.6) föreslås, att hembygdsföreningen skall vända sig

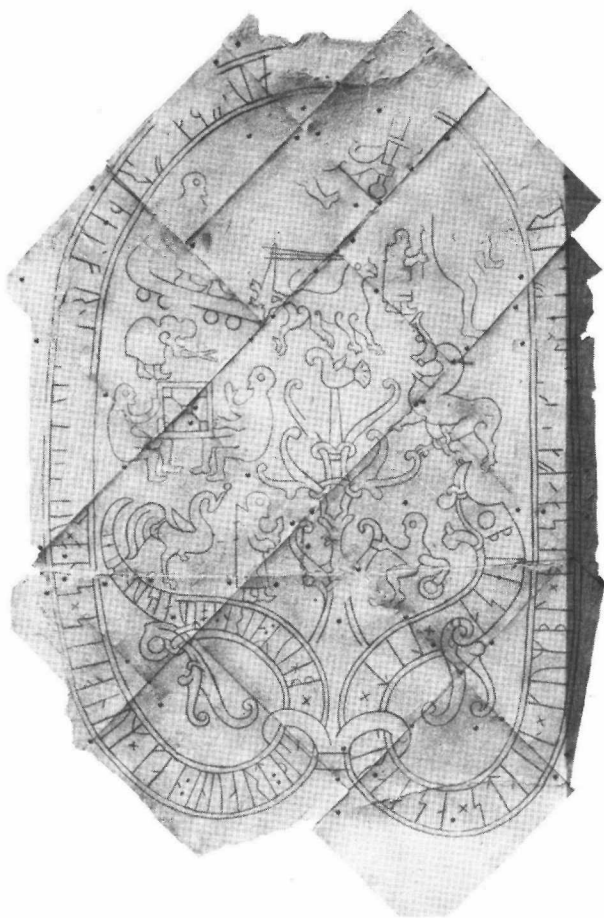

Fig. 100. Gs 19. Ockelbo kyrka. Avklappning på papper, utförd av K. Hj. Kempff och B. Mählen år 1884.

Fig. 101. Gs 19. Efter foto år 1887 av R. Axelsson.

till Arthur Sandins stenhuggeri i Stockholm, »som kan lämna kostnadsförslag och som också torde vara kompetent att utföra arbetet, eventuellt efter anvisningar från Riksantikvarien.»

Några andra åtgärder vidtogs emellertid tydligen ej vid detta tillfälle, men ett par år senare kom saken åter på tal. Den 8.10.1930 skriver E. Wikman, ordförande i hembygdsföreningen, till Riksantikvarien: »Vördsamt återopande vårt samtal för ett par månader sedan angående en reproduktion av den s. k. Ockelbostenen samt Herr Riksantikvariens vänl. löfte att låta övervaka stenhuggarens arbete, sänder jag i dag som ilgods Ockelbo hembygdsförenings kopia av densamma (efter Lektor Kempff) enligt avtal. – Gefle Stenhuggeri har meddelat, att en lämplig sten uttagits och i dagarna översändes från Sandviken till Artur Sandin, Norrtullsgatan 32, Sthlm som åtagit sig arbetet.»

Företaget väckte ett visst uppseende i pressen. Sålunda har t. ex. *Stockholms Tidningen* redan den 17 oktober 1930 en artikel under rubriken »En betydelsefull rekonstruering av runristning. Ockelbostenen, förstörd genom brand, återuppstår». Artikeln, som är illustrerad med den rekonstruerade bilden av runstenen, börjar: »I skrivelse till riksantikvarien har Ockelbo hembygdsförening meddelat, att den efter många års arbete nu ser sig i stånd att låta förfärdiga en efterbildning av den synnerligen märkliga Ockelbostenen, som förstördes, när Ockelbo kyrka år 1904 nedbrann. Ett beaktansvärt uppslag står därmed inför sitt förverkligande.» Avslutningen på tidningsartikeln lyder: »Med hjälp av ett fotografi samt en avklappning av stenen har nu Ockelbo hembygdsförening i samråd med riksantikvarien beslutat anlita en stenhuggerifirma i Stockholm för att få en kopia utförd i samma storlek och av samma stenart som originalet. Stenen kommer därefter att få sin plats vid föreningens gammelgård.»

Två veckor senare (31 oktober 1930) meddelar ämbetet: »Ritning i naturlig storlek av stenen är under utarbetande här efter den från Eder insända kopian». Ämbetet (G. Hallström) framhåller emellertid, att »betänkligheter rörande en del detaljer ha . . . uppstått vid jämförelse med en i härvarande arkiv förvarad fotografi av en av ristningen gjord avklappning. En viss överensstämmelse mellan den nu nedsända Kempffska kopian och den nämnda fotografien finnes dock. Då själva avklappningen icke

Fig. 102. Gs 19. Efter plansch i K. Hj. Kempff, *Bild- och runstenen i Ockelbo* (1887). Om denna avbildnings tillkomst se ovan s. 193.

Fig. 103. Gs 19. Ockelbo kyrka. H. Faith-Ell, avfotografering av R. Axelssons foto 1887; ristningen ifylld efter K. Hj. Kempffs avklappning och efter planschen i *Bild- och runstenen i Ockelbo* (1887).

kan anträffas här och då troligen den av Eder nedsända kopian torde vara utförd efter en avklappning, får jag fråga huruvida den möjligen finnes i Ockelbo hembygdsförenings samlingar? Skulle detta vara fallet anhålles att avklappningen insändes hit, för att den blivande kopian i sten må kunna göras så korrekt som möjligt.»

Ordföranden i hembygdsföreningen, E. Wikman, svarade (5.11), att föreningen icke ägde någon avklappning: »Den insända kopian, överlämnad till föreningen av redaktör S. Borgström, Stockholm, lär vara utförd efter fotografi av Lektor Kempffs avbildning.»

Sommaren 1931 var runstenskopian färdig. Detta rapporterades i t. ex. *Stockholms Dagblad* den 10.7: »Ett lika ovanligt som intressant arbete har i dagarna fullbordats av bildhuggare Arthur Sandin på Norrtullsgatan. Efter nästan ett års arbete har det lyckats hr Sandin att utföra en utomordentlig kopia av den s. k. Ockelbostenen . . . Kopian, som utförts på uppdrag av Ockelbo hembygdsförening, har samma storlek som originalet – 2,30 m hög och 1,20 m bred – är huggen i Gävlesandsten» . . . Se fig. 104.

På runstenskopians baksida är följande text (med versaler) inhuggen: »Efterbildning av runsten funnen i gamla kyrkans grundmur 1795. Efter 1830 förvarad i kyrkan. Förstörd vid kyrkobranden 1904. Kopian utförd efter avbildningen under Riksantikvariens ledning. Rest av Ockelbo hembygdsförening 1932.»

Fig. 104. Gs 19. Ockelbo kyrka. Kopia av runstenen, rest år 1932 i »Runstenslundan».

K. Hj. Kempff skulle bli den siste, som undersökte originalet till Ockelbostenen. Hans beskrivning kom att bilda den huvudsakliga grunden till alla senare forskares arbeten om monumentet, inte enbart när det gäller runinskriften utan också, och framför allt, bildframställningen.

Medan runstenen ännu var i behåll gjordes visserligen tolkningsförsök av George Stephens (1878), Viktor Rydberg (1887), Sophus Bugge (1889) och Henrik Schück (1896), men beklagligtvis hade ingen av dem själva sett eller undersökt originalet. – Även vid några andra tillfällen nämns Ockelbostenen, innan den förstördes vid kyrkobränden. Sålunda nämns den i en föremålsförteckning, upprättad av kyrkoherden K. A. Lindström den 18.9.1890. Uppgifterna om runstenen består i ett citat av det ovan s. 187 f. återgivna meddelandet i kyrkoinventariet 1837.⁸ – Erik Ihrfors antecknar om runstens plats i sitt manuskript *Gestricia sacra: In camera . . . conseruatur saxum antiquum runicum, difractum tamen, exponens uarias figuras ex mythologia pagania*.

Runinskriften har av de olika granskarna uppfattats på följande sätt:

Samuel Gestrin (1795): **biesa lit** × **riso** × **stain** × **kumbl** × **fesa faikri** × **aftir** × **sun sin suar** × **aufpi** × **frepelfr** × **u -r** × **nupar** × **ons** × **siionum** × **kan : ięuarl · pinbhumarn : -oiuanun . . . irl.**

⁸ Anledningen till att kyrkoherde Lindström gjorde sin föremålsförteckning var, att styrelsen för fornminnesföreningen hade (den 30.12.1889) tillskrivit landsförsamlingarnas präster »med begäran att genom deras benägna medverkan få sig tillsända uppgifter på de olika församlingarnas klockor, kyrksilfver m. m., som kunde vara i kyrkornas förvar, med upplysning om möjliga inskriptioner o. d., som kunde synas vara af intresse».

N. J. Ekdahl (1830): **biesa** × **lit** × **raisa** × **stain** × **kumbl** × **pisa** **f** - - - - - **alfpa** **fr** **-pel** **-r** - - - - - **r** × **on** - × **stianum** + **kan** : **aou** **-rt** : **pisa** × **bum** : **arn** : **-omuan** · **-uni** -. Det är denna läsning, som Ekdahl sände till riksantikvarien J. G. Liljegren; se ovan s. 191, där Ekdahls »Berättelse» till Vitterhetsakademien har citerats. I *Run-Urkunder* (1833) återger Liljegren den ekdahlska läsningen på följande sätt: »*Biesi* × *lit* × *raisa* × *stain* × *kumbl* × *pisa* . . . . . × *stianum* × . . . . .»

Liljegren har alltså utelämnat stora delar av Ekdahls läsning.⁹ Dessutom har han ändrat **5 a** hos Ekdahl till **i**, alltså **biesi** i st. f. **biesa**.

Säve (1851): **blesa** × **lit** × **raisa** × **stain** × **kumbl** × **pesa** × **f** - - - - - **r** . . . **aufpa** × **fripelfr** × - - **ṛ** - **ṽ** - **r** × **ons** × **s** - - **ṽnum** × **kan** : **anuart** : **pi** - **a** × **bhumarn** : **jomuan** : **lajrj**.

Säve har på sin teckning anmärkt, att ristningen behöver »storligen omgranskas och afritas, då min ritning gjordes i stor hast, så att jag ej kan borga ens för inskriften.» Se ovan s. 191.

Wiberg (1865): **biesa** × **lit** × **raisa** × **st** - - - × **kumbl** × **pesa** × **f** - . . . - **ufpa** **franel** **-r** : - - - - . . . - **r** × **ons** × **siionum** × **kan** **anuart** : **piṣa** **bhumaria** : **-omuan** : **uni** - **a**.

I »Berättelsen» 1865 ger Wiberg följande kommentar: »Inskriften, ställd i en om, allehanda för runstenarne i allmänhet främmande karrikatur-bilder omslutande, ormslinga, är till större delen obegriplig, ej så mycket genom tidens och människornas åverkan, som icke snarare derföre, att den liknar sig till ett gyckel eller bedrägeri alltigenom, en verklig mystifikation, som förmodligen icke är af serdeles af lägset dato.» Wiberg tillägger: »Ekdahl, som gjort den afläsning som ligger till grund för Liljegrens text, har icke kunnat läsa mera än inskriftens sex första ord och der efter endast tillagt ett '. . . stianum . . .', det jag dock icke finner tecken till.» Anmärkningen är missvisande; det är ju Liljegren, som ofullständigt har återgivit Ekdahls läsning (se ovan och not 9). Vad läsningen **stianum** beträffar, är det överraskande, att Wiberg ej har insett, att den motsvaras av den runföljd som han läser **siionum**.

Kempff (1887): **blesa** × **lit** × **raisa** × **stain** × **kumbl** × **pesa** × **fajkrṅ** × **eftir** . . . **aufpa** . . . **fripelfr**
 × . . . - - - - **jr** × **ons** × **siionum** × **kan** : **inuart** : **pisa** × **bhum** : **arn** : **jomuansun** : **miek**.
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100

Kempff anmärker, att hans »läsning skiljer sig endast i få stycken från Säves. Med hjälp af den Gestrinska ritningen har jag, der Säve endast såg F . . . . . R, kunnat ännu finna **FAIKRN** × **EFTIR**. Derjämte läser jag **INUART**, der Säve, för visso orätt, såg **ANUART**, liksom i de allra sista runmynderna, der Säve återgaf med **IRI**, eller måhända rättare. **R**., jag ehuru ovisst ser **MIEK**, fullvis endast på **E**, derom jag underligt nog är ensam. Vidkommande dessa sista runmynder är att märka, att både Säve, Ekdahl och Gestrin läsit ett fullvisst **R**, der jag endast kan se ett **I**, på sin höjd **U** med mycket lågt utgående boge. Säve har **IRI**, Ekdahl **IRE** eller **IRN**, Gestrin **IRL**.» Om runföljden 1–5, inskriftens första namn, konstaterar han, att »en tvärstaf till venster finnes der. Det är de båda remnorna, der stenen är söndrad, som gjort tvärstafvarna otydliga, men ej utplånat dem.» Runföljden 28–38 »**FAIKRN** × **EFTIR** har jag med den Gestrinska ritningens hjälp kunnat läsa. Emellertid har denna ej så, utan **FAIKRI** × **AFTIR**. Så illa medfaren stenen än här är, finnes här dock dess bättre ett svagt märke af ett nedåtgående tvärstaf till venster. Sedan jag länge tvekat, om här ej vore att afvikande från Gestrins **I** läsa **FAIKRN** eller **FAIKRO**, var jag redan mera hogad för **FAIKRN**, då ett oväntadt fynd af samma hittills okända ord i en annan runskrift afgjorde mig för **FAIKRN**. Antingen har väl Gestrin öfversett tvärstafven i **N**, eller funnit ordet **FAIKRN** allt för underligt. — För Gestrins efterföljande **A** tyckes mig stenen än i dag tydligvis visa **E**.»

Efter denna kommentar till sin läsning övergår Kempff till att försöka »återvinna fulla läsningen af

⁹ Redan Kempff framhöll detta (a. a. IX): »Af runskriften har han dock ej medtagit allt hvad Ekdahls afritning visar . . . Att Liljegren . . . utelämnat nära hälften af Ekdahls runmynder, är underligt, då, att döma af de runskrifter han eljest upptager, skälet ej kan hafva legat deri, att de ej medgäfvit någon tyding.»

stenens forna runskrift». Han gör detta genom att suppleras inskriften efter den äldsta läsningen, alltså den som föreligger i Erik Sehlbergs avritning av Gestrins teckning 1795. Där söker Kempff »fyllnad till de tvenne luckorna i det, som nu kan läsas. Den första luckan mellan EFTIR och AUFPA varder då att fylla med × SUN SIN SUAR ×. I denna fyllnad sakna vi imellertid två skiljetecken och ett T efter SUAR: Har stenen haft det så, eller har Gestrin öfversett dem? Härpå är ej lätt att svara nu.» Vad t-runan beträffar, måste »antingen runristaren hafva glömt det, eller Gestrin. Runristaren tyckes allt igenom, der vi kunna följa honom, gjort sin sak med mycken omhugsan. Detta kan åter ingalunda sägas om Gestrin med hans RISO för RAISA, ÞIN för ÞISA. Vi kunna sålunda nästan taga för gifvet, att det här är Gestrin, som ej medtagit ett T, som stenen haft. Vår första lucka skulle sålunda komma att fyllas med ×SUN× SIN SUART ×». – Den andra »luckan», som finns efter **fripelfr**, kan enligt Kempff lätt fyllas. Där hade Gestrin läst **l -r × nupar**; »detta är missläset för UAR × MUFIR.»

Ihrfors (Gestricia sacra): »In serpente restant hæ runæ legebiles: Blesa × lit × Raisa × stin × Kumbl × þisa × faik . . . . . ofþa : Fripelf × m . . . þur × ons × sii-onum × kan : inuart : þisa × Bhum Arn Iomuansun mik.»

Stenarten har utan tvivel varit röd gävlesandsten.¹⁰ Runstenens hela höjd har varit omkring 230 cm (Säve: 7 fot 8 tum), dess största bredd 120 cm (Säve: 4 fot). Den oristade rotändan, som nedåt har smalnat till en spets, mätte drygt en halv meter.

Redan vid upptäckten blev stenen spräckt i tre delar, som emellertid hade fullständig passning sinsemellan. Kempff framhåller, att »ingenting af stenen är förkommet, om än mycket af ristningarna å stenen är illa medfaret och somt ohjälpligt ödelagdt och utplånadt». Om ristningsytans olika grad av slitning lämnar Kempff den intressanta upplysningen, att stenens nedre två delar »ännu idag [äro] nästan alldeles oskadda, med så grannt och skarpt huggna drag, som om de voro tillkomna i går och ej för en 900 år sedan.» Den övre delen av stenen var däremot vid hans undersökning mycket illa medfaren, »särdeles det öfversta stycket», som »mest varit utsatt för dagligt tramp och slit». Den olika slitningsgraden förklaras av att stenens tre delar »gjort tjenst som 'dörrtrapp', likligen så att den öfre nu starkt utnötta halfvan legat uppöfver, och de båda stycken, som utgöra den nedre halfvan, legat inunder.» Se a. a. s. III.

Inskrift (enligt Kempffs läsning, med det inom [ ] supplerat efter Gestrin):

blesa × lit × raisa × stain × kumbl × pesa × fajkr̄n × eftir [× sun sin × suar ×] aufpa
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 [×] **fripelfr** × [u -r × mup] **ir** × **ons** × **siionum** × **kan : inuart : þisa × bhum : arn : iomuan**
 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105
sun : mjek
 110

Blæsa let ræisa stæinkumbl þessa fagru æftir sun sinn Svarthaufða. Friðælfir var moðir hans . . .

»Bläsa lät resa dessa vackra 'stenkummel' efter sin son Svarthövde. Fridälv var hans moder» . . .

Till läsningarna: Det är tydligt, att inskriftens **a**- och **n**-runor har haft ensidig bistav, **t**-runorna däremot bistavar på båda sidor om huvudstaven; **s**-runorna tycks ha haft formen ᵗ, möjligen med undantag av 91 **s**, som kan ha haft kortform; **b**-runorna har getts formen ᵝ. Fyra gånger torde **e**-runor ha

¹⁰ Detta framgår klart av följande uppgifter, lämnade av Kempff i a. a. s. IV: »Ämnet i stenen är någon röd sandsten, som mig vill synas af samma slag som Gefle-stenen», dvs. Gs 13 Söderby . . . »Denna röda sandsten lär enligt vänlig upplysning af Lektorn och Docenten i Lund, Hr D:r Sv. Leonh. Törnqvist 'finnas i Gestrikland mellan Storsjön och hafvet både i fast klyft och stora lösa block'. Stenslaget monde imellertid vara rätt skört, åtminstone om jag får döma af de stora skador Gefle-stenen sedan 1600-talet lidit. Men jag har ock tyckt mig märka det samma vid de flyttningar af Ockelbostenen, som varit nödiga för afklappningar och fotografering. Också af detta skäl vore sålunda önskligt, att stenen finge ett fast rum, der han fredad för skada så af väder som okynne, utan flyttningar lätt kunde ses och läsas.»

förekommit: **pesa**, **eftir**, **fripelfr**, **miek**. Anmärkningsvärt är, att ingen **R**-runa förekommer; *r*-ljudet återges genomgående med **r**-runan: **eftir**, **fripelfr**, **mupir**. Exempel på *h*-bortfall före vokal ger **ons** 'hans' och möjligen **onum** 'honom'(?); bortfall av inljudande *h* i **aufpa** 'haufða'. Ristaren har tydligen använt åtminstone två olika typer av ordskillnadstecken: ett litet kryss och två punkter (:).

George Stephens är den förste, som vågar framlägga en tolkning av den delvis egendomliga inskriften. Han bygger enbart på Carl Säves teckning av år 1851, en teckning, som enligt Säve själv »gjordes i stor hast» och som han »ej kan borga för». Se ovan s. 191. Stephens framhåller emellertid, att Säve »has put-in the runes so carefully, that we may perhaps look upon them as substantially correct.» Stephens understryker, »that the formula is here very uncommon, and that the words must be handled accordingly.»

Hans översättning lyder: »Blesa let raise stone-cumbels these (these grave-marking stones) f(or fathe)r (sin = her, ...) aufthi. Frithelf, sweor-daughter (daughter-in-law) his set to-him ken-on-ward (marking beacon) this. Bæumarn in Om wan (workt, made, carved) these-rune-writings (lines of runes).»

Stephens' kommentar till sin tolkning börjar på följande sätt: »Thus, should the above be on the whole rightly understood, this monument to Suart-haufþi, or whatever the broken name ending in aufþi may have been, was raised by two ladies, the daughter and the daughter-in-law of the deceast. As we have elsewhere the mansname Blesi, so we have here the womansname Blesa. She raised the stone-cumbels, the lines of standing stones or whatever else they were. But Frithelf, probably the widow of his already dead son, set up in his memory the tall ward or beacon.»

Enligt Stephens är ristningen signerad av en runmästare, vilkens namn »quite simply» skulle vara Bæumarn i Om: »I leave it to local topographers to determine where Om was . . . Perhaps an Om may still be found in Gestrikland.»

Denna Stephens egenartade tolkning ger E. Ebel anledning att införa Ockelbo-stenens inskrift i sin dissertation *Die Terminologie der Runentechnik* (1963). I kapitlet »Ausdrücke, die sowohl für das Anbringen von Zeichen, wie auch für die Errichtung von Zeichenträgern gebraucht werden» framhåller Ebel (a. a., s. 63): »In die Gruppe der Verben mit einer vielseitigen wenig spezifischen Bedeutung gehört auch vinna, das auf den Inschriften die Ausführung des Denkmals und auch das Schreiben der Runen bezeichnet. Doch kommt das Verbum . . . sehr selten vor. Die wenigen Beispiele sind rasch aufgezählt.» Till de fåtaliga runinskrifterna, där verbet *vinna* anses förekomma i signatursatsen, räknar Ebel också inskriften på Ockelbo-stenen: »Die Lesung des Steines von Ockelbo in Gästrikland darf als gesichert gelten: . . . lit raisa s(t)ain-kumbl þesa . . . baumarn iom uan (r)uor- (= runaritar L. 1060).»

K. Hj. Kempffs tolkning, som bygger på hans egen läsning av inskriften, lyder »i isländsk omskrifning» (a. a., s. XI): »Blesa lét reisa steinkumbl þessi feikn eptir sun sinn Svarthöfða. Fríðelfr var móðir hans; sú hánúm (hafði) kenni invart þessi. *Bauma*-Arni *Jomu*-Áns son hjó.» – På svenska: »Bläsa lät resa detta ofantliga stenmärke efter sin son Svarthöfde. Fridelf var hans moder; hon åt honom vunnit laga häfd å dessa känneland. *Böma*-Arne *Jomu*-Áns son högg.»

Kempff påpekar med rätta: »Vid denna uttydning är åtskilligt att påminna, åtskilligt som tarfvar en närmare utredning.»

Detta gäller emellertid egentligen endast för tydningens senare del. Inskriftens första sats är nämligen fullt klar, så när som på ett enda ord, nämligen det ord som döljer sig i runföljden 28–33, av Kempff läst som **faikrn**. Han ger följande kommentar: »Jag har redan omtalat, huru jag kommit till denna från Gestrins FAIKRI afvikande läsning. Det var lätt att i detta ord igenkänna det isl. *feikinn*, *feikn*, *feikr*, men en form *feikrn*, underlig i sig själf och att börja med hardt otrolig, är alldeles okänd för de isländska ordböckerna. Imellertid tror jag mig . . . hafva funnit detta FAIKRN, alldeles lika skrifvet, i en annan runskrift. Det är å den så märkliga Tjängvide-stenen på Gotland, en bild- och runsten, liksom Ockelbo-stenen, och derföre ock omnämmande sig själf med samma vedernamn: FAIKRN.»¹¹ Kempffs uppfattning,

¹¹ Kempff tillägger om sin »upptäckt» av ordet **faikrn** på Tjängvidestenen: »Det är ej här rätta rummet och skulle föra alldeles för långt bort att redogöra för de skäl, som låtit mig gifva hvarje Tjängvidestenen runmynd det värde hon i min läsning fått. En hvar, som är van vid runläsning och att afskilja de villostafvar, som å våra runstenar under århundradenas längd så ofta tillkommit, än af stenslaget själf, än af yttre tillstöt, än endast äro aftecknarens, skall vid granskning af . . . afteckningarna . . . finna, att här *kan* läsas så, som jag gjort . . . Det är icke nödigt att tilldömma Tjängvide-stenens skrift, och således väl icke håller dess bilder, någon högre ålder än våra vanliga yngre runstenars.» Efter detta uppenbarligen oriktiga påstående fortsätter Kempff: »Läsningen FAIKRN tror jag således vara fullt tryggad.» Ordet är visserligen ovanligt, men »för visso innebärande sannskyldiga 'feiknstafir'». Att betydelsen av isl. *feikinn*, *feikn*, *feikr* varken passar till tolkningen av Tjängvide-stenen eller Ockelbo-stenen har tydligen icke gjort Kempff tveksam. Se a. a. s. XII.

att ett adj. **faikrn** skulle finnas på Tjängvidestenen är gripen ur luften. Om den skadade inskriften se S. B. F. Jansson och E. Wessén, *Gotlands runinskrifter I* (1962), s. 195 f.

Inskriftens senare, svårtolkade och tydligen svårlästa del börjar med runföljden 73–79. Den lästes av Kempff, liksom tidigare av Gestrin och Wiberg, som **siionum**; Ekdahl däremot läste **stianum**.

Kempff anser, att runföljden består av två ord, **su onum**, som han tolkar som 'hon åt honom'. Han uppfattar alltså de två lodräta stavarna som **u**, vilket emellertid ej skulle vara »missristning: dertill ter sig stenens hela ritning allt för vårdad.» Det är troligare, menar han, att ristaren här har använt en **u**-runa av urnordisk typ, »med liksom två hufvudstafvar, upptill sammanbundna med en kortare tvärstaf. Vore denna mynd här nytjad, skulle hon ock te sig som här, liknande tvenne I, enär den ofvanliggande tvärstafven högst sannolikt skulle sammanfalla med runslingans öfre omrand.»

Kempff medger, att det kan förefalla underligt, »att runristaren här helt enstaka nytjat ett afvikande skriftsätt, då han eljest allestädes har det vanliga U; likväl ingalunda underligare än att han sammaledes *en gång* har ett S afvikande från de tio S han eljest nytjar; likaså *en enda gång* H, då han eljest alltid har A, och sammaledes vid ändan af runskriften utbyter det skiljetecken, korset, han dittills nytjat, mot ett annat, de två prickarna. Det enda underliga varder då, att vi hittills icke mött detta sätt att skriva U, om ej i den äldre runskriften. Allt detta endast för så vidt, som min tydning: *sú hánum*, håller sig.»

Också den närmast därpå följande runföljden 80–92 **kan:inuart:pisa** blir föremål för en lång utredning, för att förklara tolkningen »vunnit laga häfd å dessa känneland».

inuart tolkas som *invart*, »supinum af ett *inverja*», ett verb, som Kempff »länge fått fåfångt efterleta». Han fortsätter: Jag »har varit så mycket ovissare, hvad detta ord skulle stå för, som jag ej heller mera vetat om det föregående KAN, det der, om jag sett saken rätt, tydligen vore föremålet för den gerning, som utsades med INUART. Tydningen af *inverja* hängde sålunda på tydningen af KAN.» Sedan Kempff redogjort för två olika utvägar att tolka **kan:inuart**, fortsätter han: »Då imellertid vid dessa tydningar . . . både ord och märkelser endast äro gissade, ingendera någonstädes funna, har jag hellre tagit den utvägen att med lån från det följande ordet läsa KANI, seende deri ett isl. 'kenni, n. a. mark': märke = kännemärke, men hvarföre ej ock minnesmärke (= kuml)? Hvad härmed vunnits, var dock ej mycket, ty, är ock ordet känt, är dess tydning endast gissad.»

Av de tolkningar som Kempff föreslår, »tyckes allenast den, att modren i lifstiden lofvat sonen detta minnesmärke, låta sämja sig med det utsatta ONUM, honom . . . Kommer dertill, att hon likligen var död före sonen, ty det säges UAR × MUPIR, kan ej henne heller gerna tilläggas hvarken ett inhägnande eller ett kostvärjande, men väl ett löfte före döden, och oss återstode endast att välja den tydningen: *Fridelf var hans moder; hon hade honom lofvat detta minnesmärke.*»

Att Kempff icke låter sig nöja med denna, vid närmare eftertanke högst egendomliga tolkning, beror på att han »sent omsider funnit det så länge fåfångt sökta *invärja*, och det med en märkelse, som . . . gifver en tillfredsställande tydning.» Kempff finner detta ord i Molbechs *Dansk Glossarium* (1857), »likväl icke under ordet 'indværgē' . . . utan under 'indvorde'» . . ., »ett i 15:de och 16:de århundradet helt vanligt rättsord . . . Som det danska ordets märkelse uppgifver Molbech: 'at hiemle, værne, tilegne med Lovhævd'». Kempff hänvisar också till Östgötalagens *laghværia* och fortsätter: »Det fullt motsvarande *invärja* finna vi åter i Sverige först och endast, så vidt mig kunnigt är, på vår Gestrikska runsten uppe i Ockelbo. Hafve vi sålunda, som mig vill synas, kommit till rätta med INUART, skall detta imellertid fullt styrkas, om vi så ock på KANI: *kenni*, kunna finna en till INUART svarande tydning. Att *kenni* må stå för något slags jord, land, följer af den märkelse vi funnit hos *invärja*.»

Hos Molbeck har Kempff funnit »väl ej ett *Kiende*, men ett 'Kiendeland', n. s. Jord, som man ikke rebede, fordi Loddens Størrelse var afgjort og *kiendelig* fra Byens almindelige Mark og Vang, ved at være hegnet, eller mærket ved 'Steen og Stabel'.»

Med dessa iakttagelser som stöd konstaterar Kempff: »Vi vete nu, hvad KANI eller *kenni* är. Det är *känneland*, jord, som icke likt byns andra jord vid tvister eller annars hade att skiftas ånyo . . . Här-

med bör ock vara tydligt, att INUART är rätt tydt, likasom omvänt detta styrker tydningen af KANI.» Efter denna »bevisföring» anser sig Kempff kunna fastställa: »Vi kunna lätt skönja hvad inskriften har åsyftat. Minnesvården var rest å egor som först tillhört sonen Svarthöfdes likligen före honom afledna moder Fridelf. Å dessa hade hon i lifstiden till sonen Svarthöfdes förmon vunnit laga häfd. Sonen Svarthöfde hade således ärft dem efter modren, och nu ville fadren Blesa, på samma gång han reste minnesvården efter sonen, tillika häfda sin arfsrätt till dem efter honom, dermed ock häfdande sina arfvingars arfsrätt till dem en dag efter honom själf . . . Huru länge Bläsas ätteläggar fingo njuta det arf han så förhugsamt sökt häfda dem, kan nu tyvärr ej utrönas.»

Inskriftens slut, runföljden 93–112, som Kempff läste **bhum:arn: iomuan sun:miek**, uppfattar han som en signatursats; ristaren skulle ha burit det egenartade namnet *Bauma-Arni Jomu-Ans sun*.¹²

Kommentaren till tolkningen avslutar Kempff med några genom sin blygsamhet tilltalande rader: »Härmed är emellertid icke sagdt, att den tydning jag lemnat skulle vara den enda rätta, endast att jag, såsom jag vant mig se dessa ting, och i följd deraf, icke kunnat finna något bättre. Men just deri ligger ett så mycket större skäl att vara varsamt mistrogen mot det funna. Allting, och ej minst runristningar, tåla väl vid att ses från flere sidor och af mer än ett par ögon. Och det är därför endast så mycket lyckligare, då samma fräjdade vetenskapsman, som så välvilligt upptog, så rikligen fullgjorde den tolkning af stenens bilder jag nödgades låta falla, jämväl till den tolkning af runskriften, mig tillåtits förelägga honom, ynnestfullt lemnat påminnelser» . . .

Det förhåller sig nämligen så, att Kempff i januari 1887 hade hänvänt sig till Viktor Rydberg, närmast för att få hjälp med att tolka innebörden av stenens rika bildutsmyckning. Rydberg blev tydligen intresserad och kunde redan samma månad sända sin utförliga tolkning av bilderna. Han inskränker sig emellertid ej till denna uppgift utan behandlade i sin svarsskrivelse också runinskriften. Kempff skriver (a. a. s. XVI): »Det är, som väl må väntas, ej småsakerna i inskriften, Prof. Rydberg vid sin granskning af denna egnar sin åhoga, utan mest de stora hufvudknutarne deri: FAIKRN, SII och KAN : INUART.»

Viktor Rydberg utgick ifrån, att det på stenen hade stått **faikrl**. »Detta lilla misstag», skriver Kempff, »gör imellertid här ingen skada, enär å stenen nu knappast något kunnat läsas utan Gestrins afritning, som här har FAIKRI, då, om vi ej i den sista mynden läsa I, vi der lika gerna kunna läsa L, som N, allenast vi dermed komma till en god tydning . . . Prof. Rydberg tror här kunna föreligga ett FAIKIRLA, dertill vi då finge A ur det efterföljande AFTIR, som Gestrin läsit. I vore af någon grund bortfallet. Det hela motsvarande ett isl. *feig-gerla*, sammandraget af *feig-gerliga*, som vore adv. till ett af *feigr* och *gerr* sammansatt adjektiv och utmärkt det, att man är *färdig* l. *beredd* (*gerr*) att gå sin dödsbestämmelse till mötes, och kunnat användas om personer, hvilka på grund af ålderdom eller sjukdom, motsågo sin död som nära förestående . . . Af Prof. Rydberg omnämnes denna tydning endast som 'en gissning, hvori jag själf dock ser endast en nödfallsutväg'.»

Rydberg kunde givetvis ej heller ansluta sig till Kempffs uppfattning, att **sii** skulle läsas **su** och tolkas som 'hon': »Om runskriften verkligen har *Sii*, så skulle jag tveka att tolka detta ord som *Sú*. Jag skulle anse sannolikare, att *Sii* är ett nomen proprium och står i stället för det å andra runstenar förekommande namnet *Sihi*, och jag bestyrkes i denna tro af Ockelbo-stenens *onom* för *honom*, *Suartaufpa* för *Svarthauþa*.» Rydberg är av den meningen, att minnesmärket efter Svarthöfde har bestått dels av ett gravkummel dels av den ståligen runstenen, rest av den *Sihi*, som skulle finnas nämnd på stenen: »Är denna min gissning riktig, så säger runstenen, att Svarthöfdes minne ärats först af hans fader Blese, som födt honom med Fridelf, samt att denna hedersgård bestod i ett åt Svarthöfde rest kummel, som

¹² *Bauma-* och *Jomu-* skulle vara »vedernamn till *Arni*, som i *Skoglar-Tosti*, *Torf-Einarr*, eller från våra runskrifter L.84: *Hankar-þusta-Finn*; L.565: *Aiki-Nif*; L.489 *Jarþa-An*.» Några »vedernamn» finns icke i två av de av Kempff anförda exemplen från runinskrifterna. Hans »tolkning» bygger på en missuppfattning av runtexterna. Se U 849 och U 319. Om **iomuan** tillägger Kempff, att det också skulle kunna »tagas för Jämnvan, men vore knappast något namn. — **IOMU** kunde ock vara: *i Omu* eller *i Jomu*.»

hans fader kort före sin död föranstaltade; att derefter en Sihe (Sige) vidare ärade Svarthöfdes minne med själfva den figurristade runstenen, som ej är här att förblanda med kumlet, bredvid eller i hvilket stenen förmodligen varit rest. Man har från alla håll exempel på vård upprest bredvid kummel.»

I motsats till Kempff uppfattar Rydberg **kan** som presensformen av *kunna*, vilken här skulle ha betydelsen 'ägnar, tillägnar'. »Jämför *kunna e-m bökk*, egna någon sin tacksamhet. Presensformen i motsats till föregående præteriti-formerna *lit, uar*, kan ha sin förklaring deri, att sedan Blese och Fridelf dött, Sihe har i lefvande lifvet egnat runstenen åt Svarthöfdes minne.»

Kempffs sammanfattning av Viktor Rydbergs tolkning lyder: »Blese lät före sin död resa detta stenkummel efter sin son Svarthöfde. Fridelf var hans moder. Sige egnar honom denna konstvård. Böma-Arne Jomu-Åns son högg.»

Viktor Rydbergs tolkningsförslag kan knappast sägas vara mera övertygande än Kempffs. (Angående Rydbergs uppfattning av stenens bilder se nedan s. 206 f.)

I *Runverser* ger sig Sophus Bugge i kast med den till sin senare del så intrikata inskriften. Han börjar med att konstatera, att det första partiet ej erbjuder några tolkningssvårigheter med undantag av det sjunde ordet, **faikri, faikro** eller **faikrn** : »Dette er hidtil ikke tilfredsstillende tolket, uagtet Kempff vistnok har Ret i deri at søge et adjectivisk Epithet til **stain-kumbl**. Jeg kan heller ikke forklare det. Vistnok kunde **faikri** efter Formen være = isl. *fegri*, men Comparativ giver her ikke passende Betydning. Isl. *fogru* vilde her passe efter sin Betydning, men stemmer ikke overens med de af Gestrin og Kempff læste Træk. Tör man tænke paa **faikrp** d. e. *fægrð*, Præt. Pcp. af *fægra*, Acc. pl. neutr.?»

Bugge återger resarformeln på följande sätt: *Blesa lét ræisa stæinkumbl þessa (fægrð?) eftir sun sinn Svartaufða. Fridelfr var móðir ans.* 'Blesa lod reise dette (fagre?) Stenmindesmærke efter sin Sön Svarthovde. Fridelv var hans Moder.'»

Om inskriftens senare del, från och med runföljden 73–79 **siionum**, framhåller Bugge, att den »er meget vanskelig». De av Kempff och Rydberg föreslagna tolkningarna »synes mig umulig at kunne være rigtige».

I stället för att gendriva de föregående tolkningarna framlägger Bugge sina egna »Formodninger» och börjar med att påpeka: »I Slutningen er **kan, pisa, sun** bekjendte Ord. Derimod synes f. Ex. **bhum** umulig at kunne være et rigtigt Ord eller Ordled, thi intet Ord kan begynde med **bh**. Detta **bhum** synes at godtgjøre, at vi her har et af de mange Exempler paa tilsigtet Runeomflytning, der skal gjøre Indskriftens Forstaaelse vanskelig. I **siionum kan inuart pisa** synes hveranden Runegruppe at være skreven ligetil: **kan** 'forstaar' og **pisa** 'denne' eller 'disse', medens første og tredje Runegruppe først blive forstaaelige, naar man har ført de omflyttede Runer tilbage til sin rette Orden. Dette gjælder ogsaa **bhum** og **iomuan**. Saa langt er jeg overbevist om at være paa ret Vei . . . I **siionum** antyder allerede **ii**, at Ordet ikke er skrevet ligetil. Man maa i denne Runegruppe søge en Mening, som passer til **kan** 'forstaar'.» Bugge gör så i denna runföljd en mycket dristig operation, som han emellertid själv har betecknat som »usikre Formodninger». Han menar nämligen, att **siionum** av ristaren »er omsat for **iu mon is**», där **iu** skulle vara isl. *hjó* 'högg' och **mon** 'man'; **is** uppfattar han som rel. pron. *es* 'som'. Hela runföljden **siionum** × **kan** skulle alltså stå för **iu mon is** × **kan**, vilket enligt Bugges förmodan skall tolkas som 'den man, som förstår det [dvs. att hugga runor], högg'.

Objektet till detta **iu** 'högg', fortsätter Bugge, »maa söges i det följande. **pisa** er attributivisk föiet til dette Object, som efter min Formodning ved Lönskrift er udtrykt i **inuart** eller, som Gestrin har læst, **inuarl**. Heri søger jeg ialfald en Form af **run**, men forøvrigt kan jeg ikke sikkert tolke Runegruppen. Hvis **inuarl** var rigtig læst, kunde man formode Omsætning for **ialrun** d. e. Rune huggen i en Sten». Bugge ser alltså i **ial** ett ord '(stenh)äll'.

Att Bugge har upptagit Ockelbo-stenens inskrift i ett arbete med titeln *Runverser* förklaras av, att han i sin rekonstruerade, »omsatta» runföljd **iu mon is** × **kan:ialrun** har lyckats finna två versrader:

(h)jó mann es kann

(h)ell-rún(?) þessa.

Efter dessa verslinjer följer så »Navnet paa 'den Mand som forstaar (at hugge Runer)'». Genom omsättning av **bhum:arn:i** får Bugge fram ristarens namn; det blir till **humbiarn**, »det samme Navn som *Holmbjörn*». ^{13a}

För Bugge återstår då endast inskriftens slut, runföljderna **omuansun** och **miek**. I den förra skall namnet på ristarens faders sökas. »Men dette Navn kan jeg ikke tolke. Paa **omuna** = isl. *Ámunda* tör jeg ikke tænke baade paa Grund af **o** og af **n** (d. e. **nn**) for **nd**» . . .

Den senare runföljden, **miek**, inskriftens sista »ord», kan enligt Bugge ej tolkas, »förend det er sikrere læst. Kempff har snarest troet at se **miek**, men kun tredje Rune er nogenlunde sikker. Sammenhængen giver heller ikke en sikker Veiledning til at bestemme Ordets betydning. Det kan f. Ex. indeholde en Angivelse af Runeristerens Hjem.»

Det torde av denna redogörelse ha framgått, att Sophus Bugges tolkningsförslag, lika litet som G. Stephens, K. Hj. Kempffs och Viktor Rydbergs, fyller rimliga krav på sannolikhet. Alla tre tolkningarna kan, när det gäller inskriftens senare del, betecknas som omöjliga. Anledningen till detta beklagliga förhållande är, åtminstone i första hand, att underlaget för en tolkning av inskriften delvis är så bräckligt.

Redan Ekdahl anmärkte, att inskriften vid hans undersökning år 1830 »till en betydlig del» var så utnött, »att man på det högsta måste beklaga hans [= stenens] missöde, att ej strax bli hvarken wäl bevarad eller säkert afritad.» Se ovan s. 191. När C. F. Wiberg trettiofem år senare hade granskat runorna, antecknar han: »Inskriften . . . är till större delen obegriplig, ej så mycket genom tidens och människornas åverkan, som icke snarare derföre, att den liknar sig till ett gyckel eller bedrägeri alltigenom, en verklig mystifikation, som förmodligen icke är af serdeles aflägsset dato.»

Denna Wibergs uppfattning är givetvis oriktig. Egendomligt nog tycks han ej ha observerat de slående likheterna med Gs 9 Årsunda, fastän han året före hade undersökt och låtit avbilda den stenen. När Gestriklands Fornminnesförening lät trycka Wibergs reseberättelse år 1890, anmärker redaktören i en not: »Hvarken Ekdahl, sedermera kyrkoherde i Adolf Fredriks församling i Stockholm, eller nyare runläsare instämna uti Lektor Wibergs åsigt angående Ockelbostenen.» Se *Meddelanden 1890*, s. 8.

Vad den långa runinskriften beträffar måste man, åtminstone tills vidare, låta sig nöja med att dess början med den omfattande »resarformeln» icke erbjuder några större tolkningssvårigheter.

Runföljden 1–5, som av Säve och Kempff lästes **blesa**, återger ju namnet på den man som lät resa minnesmärket. Detta mansnamn är eljest ingenstädes belagt. Däremot förekommer ett mansnamn **blisi** på U 644 och (U 654). Detta sammanställs av U. W. Dieterich (i *Runenwörterbuch*, s. 357 f.) med »isl. *blessan*, Segnung, *blessa*, segnen, schw. alt. *blezan*» osv.; namnet tolkas av honom som »der Segnende». Namnet **blisi**, *Blæsi*, är emellertid otvivelaktigt ursprungligen ett tillnamn med innebörden 'han med bläsen', 'Bläsen'. Man skulle då som en parallell kunna anföra namnet runsv. *Hvithaufði*, där också tillnamnsfunktionen bör vara den ursprungliga.

Formen **blesa**, *Blæsa* på Ockelbo-stenen kan sammanställas med isl. *blesa*, f. 'bläs', 'sto med bläs i pannan'. Ordet brukas som hästnamn, men det kan också betyda, när det gäller män, 'Skaldethed paa Midten af Hovedet fra Panden af og bagud, naar det er Haar paa Siderne' (Blöndal). Det förefaller alltså möjligt, att Bläsa har fått sitt namn på grund av att han var flintskallig.

Bläsas son, *Svarthaufði*, fick ett namn som klart hänсыftar på håret. Det är ett i svenska runinskrifter vanligt namn, belagt hittills i följande ristningar: U 52, 87, 249, 457, 458, 674, 825, 864, 932, 998, 1014, 1018; Sö 57, 58, 256; i Östergötland finns hittills endast ett runbelägg, nämligen på en sten, funnen i Tingstads kyrka (se S. B. F. Jansson, »Rapport om östgötska och småländska runfynd» i *Forn-*

^{13a} Bugge anmärker om den i namnet saknade l-runan (**humbiarn** i st. f. **hulmbiarn**): »At l i denne Lydstilling kunde falde bort i Gestriklands Dialekt, støttes ved **küpefi** L.1054 for *Guðelfi*.» Belägg på l-bortfall skulle alltså finnas på Gs 9 Årsunda. På denna runsten har emellertid med all sannolikhet stått **kypelfi**; se ovan s. 85

vänner 1959, s. 93 f.). Namnet är relativt vanligt på västnordiskt område, och det är känt också från Danmark, England och Irland. (Det är kanske tänkbart, att sonen har fått sitt namn som en motsättning till faderns namn: *Blæsa – Svarthaufði*.)

Moderns namn, *FriðælfR*, har tydligen varit mycket ovanligt. Det har hittills endast belagts ytterligare en enda gång, nämligen på en runristad gravhäll från Kaga (Östergötland). Inskriften är visserligen delvis skadad, men åtminstone runföljden **eftir fripelfi : kunu : sina** är alldeles säker. E. Brate, som ej kände till att namnet också fanns på Ockelbostenen, anmärker i *Östergötlands runinskrifter* (1911–1918, s. 102), att kvinnonamnet *FriðælfR* icke eljest »är uppvisat men lätt tänkbart». I medeltida källor saknas belägg. På Årsundastenen förekommer kvinnonamnet *GuðælfR*, alltså också det ett namn på *-ælfR*. Om namn med denna efterled se ovan Gs 9, s. 85.

Minnesmärket, som Bläsa lät resa efter sin son, kallas av ristaren **stain × kumbl × pesa ×**. Detta är enda gången som ordet *stæinkumbl* är belagt i runsvenskan. Att ristaren har insatt ett skiljetecken mellan **stain** och **kumbl** är på intet sätt förvånande; i sammansatta ord förekommer detta flerstädes. Vg 4 ger ett närliggande exempel: **auk : stain : bru : karpi**.^{13b}

Det vanliga uttryckssättet i »resarformeln» är (*let*) *gærya kumbl þetta*, ' (lät) göra detta kummel'. Pluralt *kumbl* n. är visserligen också eljest belagt några gånger och anger då, att minnesmärket har bestått av åtminstone ytterligare en rest sten. Så t. ex. på U 735: **pau 'litu 'kubl 'raisa 'pisa**; se vidare N. G. Stahre, a. a., s. 180 f.

Innebörden i Ockelbostenens *let ræisa stæinkumbl þessa* bör alltså vara, att det i minnesmärket efter Svarthövde har ingått, förutom den i kyrkan år 1795 påträffade runstenen, ytterligare en eller flera stenar.

Det är av intresse, att ristaren har till ordet **stain × kumbl** fogat ett (berömmande) epitet. Detta har lästs eller rekonstruerats på flera olika sätt: **faikrn**, **faikri**, **faikrl**. Av läsningarna framgår emellertid, att endast de två första runorna i ordet kan betecknas som säkra. Ordet, som av flera forskare har diskuterats ganska ingående (se ovan s. 199 och 202), har av allt att döma bestått av 5–6 runor. Det förefaller sannolikt, att ristaren har åsyftat adj. 'fager', isl. *fagr*, fsv. *fagher*. På stenen kan ha stått **faikru** eller **fakru**, isl. *fögru*; fsv. *fagru* (n. pl. ack.). Adjektivet *fagr* förekommer f. ö. i en runinskrift i Vallentuna kyrka (U 219): **pinna fakra sten** (ack.).

Inskriftens senare del, runföljden 73–112 är dunkel. Detta beror, som redan har framhållits, huvudsakligen på att ristningen här har varit så svårt skadad att någon säker läsning icke har kunnat framläggas. Uteslutet är naturligtvis ej heller, att ristaren kan ha gjort sig skyldig till vissa felristningar.

Det ligger nära till hands att gissa, att inskriften på detta långa, skadade parti har lämnat ytterligare någon uppgift om den döde sonen samt som avslutning en upplysning om vem som ristat den vackra runstenen. Att inskriften har varit signerad förefaller sannolikt. Det skulle ha varit värdefullt att få reda på runmästarens namn, eftersom Ockelbostenen onekligen hör till de intressantare runmonumenten i vårt land. Lektor Kempff har visst fog för de ord med vilka han avslutar sin utförliga redogörelse: »Ändamålet dermed har varit tvåfaldt. Först att med fullföljd af hvad Stephens-Säve börjat, låta omrörda fornminne komma till den allmännare kännedom, det så fullt är värdt. Det andra, att . . . genom kännedomen om ett af fosterbygdens, och vi kunna väl säga fosterlandets, yppersta fornminnen, till sannskyldig heder för den bygd, som eger det, de fornfäder, som skapat det, men ej för den tidsålder, som så slemt missfirmat det, också väcka en allmännare åhoga för landskapets andra fornminnen, särdeles dess runstenar, som nu, så vidt mig är kunnigt, ingenstädes åtnjuta det hägn och den vårdnad, som af den bättre vetande alltid borde egnas åt dessa lika värdefulla som fåtaliga kvarlevor från en forntid, derom vi, utom dem, oftast intet veta.»

I likhet med Gs 2 Österfärnebo och Gs 9 Årsunda är det emellertid i första hand Ockelbostenens bildframställning, som har tilldragit sig forskningens intresse.

^{13b} Se N. Jörgensen, »Skiljetecken i runinskrifter» (i: *ANF* bd 88, 1973, s. 129 f.).

Redan N. J. Ekdahl fann ristningen »mycket märkvärdig i anseende till de derpå varande figurer» (se ovan s. 190, 191) och C. F. Wiberg, som ansåg inskriften vara »ett gyckel eller bedrägeri alltigenom», framhåller, att ormslingan omsluter »allehanda för runstenarne i allmänhet främmande karrikatur-bilder». Carl Säve antecknade, att »hela fältet» innanför runslingan »är fullt af figurer, menskor, djur och foglar».¹⁴

Den förste som ger en närmare beskrivning av bildframställningarna är K. Hj. Kempff. I *Bild- och runstenen i Ockelbo* (1887) konstaterar han, att själva »ormslingan» är »ovanligt enkel, då vi jämföra henne med hvad vi så ofta möta i de uppsvenska runristningarna». Denna ormslinga, »gående längs efter stenens rand, omlycker en flock af bilder, dertill knappast någon runsten i Nordanlanden, med undantag af några Gotländska, förete något motsvarande, vare sig vi fästa oss vid bildernas mängd, eller deras relativa elegans i teckningen, eller deras likliga innebörd.» Se a. a. s. V.

Kempff beskriver bilderna på följande sätt: »Från det rum, der ormslingans hals och stjärt äro sammanbundna, uppskjuter ett månggrenigt trä, deri öfverst sitter en fogel. Vid träets fot se vi till höger en man, med ena handen hållande i en gren af träet, med andra i en ring. Till venster se vi en annan man, klädd i en lång nästan fotsid klädnad, underligt uppskjutande bakom halsen och så lodrätt nedfallande (mycket liknande en i den grekiska, måhända ock den romerska kyrkan, vid gudstjensten förekommande). Med båda händerna håller han i ett horn, och är tydligen på väg till träet. Bakom honom står en hög-bent fogel på ett ben och med det andra uppdraget så, att deraf endast foten synes; vingen är liten, stjärtfjädrarna yfviga, halsen lång och krökt; från hufvudet ett underligt utskott likt ett ägg på en ten. Ofvanom foglen sitta två män vid ett spel, påminnande om vårt gamla qvarnspel (?). Mannen till höger håller med ena handen i brädet och lyfter den andra liksom för att göra ett flytt. Huru mannen till venster håller sina händer, kan nu ej fullt tydligt ses. Uppöfver de spelande står en framåtlutande qvinna med en sax. Att qvinnan håller en sax i handen, hafva hvarken Ekdahl eller Säve sett. Gestrin har här för qvinna och sax endast '1 gås'. Uppöfver qvinnan i en fyrhjulig vagn en man, som med trenne tömmar kör en bock, likligen stående för ett helt spann af bockar. Att det är en bock, kunna vi vara så mycket vissare på, som den Gestrinska afritningen här säger: '1 bock'. För visso hafva bockens horn, nu bort-trampade, då varit synliga. Af den åkande synes nu intet mer än hufvudet och fötterna. Tanken föres här genast på Thor, som kör sitt bockspann i skyn ofvan om träens toppar. Till höger om träet, ofvan om mannen med ringen, möter oss ett hornadt fyrfota djur (mon en hjort?) med två af benen korsade och i korsningen sammanhållna med en ring. De båda hvarandra korsande benen stiga det ena på en gren af träet, det andra på ormens hufvud. Ofvanom detta djur se vi en mindre man (Gestrin säger: '1 gosse'), nästan lika klädd med hornbäraren nere vid träet till venster. Han bär i sin hand en staf eller käpp, som det vill tyckas, med en krok upptill. Ekdahl har detta som ett spjut, med en utbredd udd upptill. Det är troligen det rätta. Framför denne mindre man står en större (Gestrin har: '1 karl'); tyvärr hafve vi af denna nu endast ena benet och något af ryggen kvar. Allt det andra är så bortnött, att knappast något derur kan mer än ovisst skymtas, och har det då, tycks det, för Ekdahl tett sig som mannens andra ben upplyft, hvad för mig åter är vordet till en mannens arm, hållande kring vaden på benet af ett barn. Måhända har ock här Ekdahl rätt. Ett stöd, ehuru opålitligt, gifver den Gestrinska teckningen, som här bara har '1 karl'. Allra öfverst synes nu bara ett ben och en arm, hållande nedre stycket af ett svärd, som så mycket vissare stungit igenom ormslingan, som Gestrinska ritningen har detta svärd fullt utfördt med udden å andra sidan ormslingan. Det säger sig själft, att benet och den svärddållande armen hört till en

¹⁴ Stephens, som bygger på Säves teckning, kallar stenen »a monument remarkable for its many and peculiar sculptures». På Säves teckning återges emellertid endast »a man driving a cart, and 2 men playing at some table-game while a third is otherwise employed.» Stephens tillägger: »I only hope that it may not be impossible for us *still* to recover the interesting figure-details of this sculptured slab!» Att Stephens icke här i *Some runic stones in northern Sweden* (1878) hänför Ockelbostenen till Sigurdsristningarna beror säkerligen på att Säve på sin ofullständiga teckning icke har medtagit t. ex. »mannen med ringen». Den figuren hade nämligen Stephens, då den förekommer på Drävlestenen, tolkat som dvärgen Andvare; se uppsatsen »Vølsungesagaen paa en Runesten» (i: *Illustreret Tidende* 13.5.1877).

man, och här vill gerna en Sigurd Fåfnesbane komma oss i hogen, såsom vi minnas honom från Sigurdsristningarna å Gökstenen, men af dennes bild är nu allt utom de nyss nämnda lemmarna utplånadt. Gestrin har här bara en teckning af svärdet, men ingenting om hvarken arm eller ben, endast '3 karlar', deraf den ena må hafva varit svärddhållaren, den andra den i vagnen åkande. Af den tredje finnes nu ej minsta spor, och det är till och med vanskligt att tänka sig, hvar och hur han kan hafva 'egt rum', då om svärddhållarens skepnad utföres, det knappast mon varda något utrymme öfver åt honom.»

Efter denna redogörelse för de vid hans undersökningar bevarade bilderna söker Kempff besvara »spörsmålet, huru mycket af det, som en gång varit der, nu är borta.» Han anser sig då kunna fastställa, »att det mesta, vid lag 2/3, är qvar eller kan utfyllas. Endast den stora figuren i högra ofvanhörnet framom mannen med stafven eller spjutet är så illa medfaren, att vi, tyvärr, om honom och hans gerning ej kunna göra oss ens minsta gissning. Derimot kunna vi lätt till svärddhållarens arm och ben efter Sigurdsfiguren å Ramsundsberget i Södermanland utfylla återstoden, d. ä. hufvud, rygg och det andra benet, detta knäböjdt tillbakaskjutet, antingen rätt framför eller snedt framom den vagnåkandes hufvud. Af denne åter äro, som sagdt, nu mera endast hufvud och fötter qvar, men då vi hafva dessa och dertill vagnens underrede, framstycket, tömmarne, vill det göra sig nästan själft att här för ögat fullborda den å vagnssätet sittande, likligen, så framt han ej i den ena håller hammaren, i sina båda händer samnande bockspannets trenne tömmar: förvisso Thor». (A. a. s VI.)

Därmed kan Kempff övergå till tolkningen, till »spörsmålet, hvad alla dessa skepnader innebära, hvilka de äro och hvad de kunnat säga sin samtid. Tvenne vägar monde här föra till svaret. Stenen är en grafsten. Antingen äro dess bilder ur den dödes lif, något som på grafstenar dock mon vara sällsynt, eller återgifva de för samtiden kära och allkända taflor ur de gamla hjälte- och gudasagorna, såsom å de nu s. k. Sigurdsristningarna å Gökstenen och Ramsundsberget i Södermanland och likligen ock å Dräfle-stenen i Upland. Denna sist nämnda väg är nog den rätta. Till hjälte- och gudasagorna må vi vända oss, då vi vilja tolka dessa bilder. Men till hvilken? Visserligen möta här flere bilder redan från Sigurdstaflorna kända, först ormen som genomstinges: Fåfne? så karlen med det genomstingande svärdet: Sigurd? så mannen med ringen: dvergen Andvare? och sist träet med fogeln, motsvarande Ramsundsbergets trä med två foglar . . . Måhända kan dertill ock läggas hästen: Grane? d. v. s. om vi kunna se en häst i det underliga djuret med det höga hornet, som jag, ehuru tveksamt, tagit för en hjort . . . Men huru i Sigurdssagan få in alla stenens ännu flere andra skepnader: hornbäraren, fogeln bakom, de båda spelande (Sigurd och Rågen?) qvinnan med saxen, den åkande med sitt bockspann, mannen med krokstafven eller (efter Ekdahls teckning) spjutet? Dertill har jag icke funnit någon råd, så mycket mindre som jag icke sett mig god att på något tillfredställande sätt tyda någon alls af dessa bilder, utom den bockspannkörande, som jag för min enskilda lott allt framgent håller för den gamle guden Thor. Men dermed kommer jag icke heller längre.»

Eftersom Kempff ansåg sig ur stånd att säkert tolka några andra bilder än den med Tor och bockarna, vände han sig i januari 1887 till Viktor Rydberg, som genom sitt år 1886 tryckta arbete *Undersökningar i germansk mythologi* hade förvärvat sig anseende som vår »yppersta mythgranskare». Samma år som Kempffs arbete om Ockelbo-stenen utkom, trycktes också *Fädernas gudasaga*.

Viktor Rydberg blev tydligen intresserad av Ockelbostenen. Han tog omedelbart itu med tolkningen av bilderna (och runinskriften) och kunde redan samma månad överlämna en utförlig redogörelse för resultatet av sin undersökning. Denna skrivelse, i vilken Rydberg »uttalat sina tankar öfver tydningen af stenens bilder», fick Kempff »Författarens ynnestfulla tillåtelse» att publicera i sitt arbete.

Rydberg utgick vid sin tolkning från en teckning, som Kempff hade sänt honom i januari 1887. Teckningen var emellertid tyvärr behäftad med ett par fel, som Kempff senare själv rättade. Det ena felet bestod i att »hjorten(?) på det framåträckta benet bar ej en hof, utan snarare en människofot»; det andra felet, som väl borde ha varit av väsentlig betydelse för bildens tolkning, var att figuren nedtill till vänster på bildytan icke håller en phallos i sina händer utan ett dryckeshorn.

När Kempff hade kommit underfund med att det rörde sig om en »hornbärare» och ej om en man,

hållande i en phallos, meddelade han Rydberg sin ändrade uppfattning. Denne hade emellertid redan då färdigställt sitt tolkningsförslag och vidtog överraskande nog ingen ändring i sin tolkning, trots att »phallus-bäraren» hade försvunnit och ersatts av »horn-bäraren». Kempff meddelar helt kort (a. a. s. IX): »Huru Prof. Rydberg efter gjord rättelse nu tolkar samma figur, vågar jag efter ensamt minnet af ett samtal icke återgifva; endast det minnes jag fullväl, att Prof. Rydbergs syn på det hela icke deraf i minsta mon var vorden annorlunda.»

Viktor Rydberg börjar sin skrivelse till Kempff med att framhålla, att det är »högst otroligt, att ritningarna å den ifrågasvarande runstenen kunna hafva afseende på en verklig persons lefnadshändelser». Bilderna skulle däremot möjligen kunna »hänvisa till någon heros- eller hjältesaga». Figuren »med svärdet, som genomborrar ormen . . . återkommer . . . i den bekanta ristningen å Ramsundsberget, hvilken äfven med hänsyn till figurstyliseringen visar frändskap med vår runsten. Men med Sigurds-sagan har runstensristningarna uppenbarligen icke det ringaste sammanhang; ej heller med någon annan till vår tid kommen kämpesaga.»

Därefter konstaterar Rydberg, att »alla sannolikheter» talar för att bilderna »hänvisa till mytologien». Det stora, stilerade trädet bör därför vara »verldsträdet». Att det förhåller sig så, bestyrkes av fågeln i trädets topp, ty i »Yggdrasils topp sitter fågeln Vidofner-Gyllenkamme». Han fortsätter: »I Yggdrasils krona uppehålla sig flere symboliska hornprydda fyrfota djur: *Dáinn*, *Dvalinn*, *Heiðrun*, *Eikþyrnir* osv. Som representanter för dem står äfven här ett hornbeväpnadt fyrfotad djur, närmast liknande 'enhörningen'. En af hans fötter stöder sig på en gren af trädet, en andra på ormens eller drakens uppsträckta nos. Benen, som dessa fötter tillhöra, äro korslagda och förenade i det bildade korset med en ring. De två andra fötterna, den ena liknande en människofot, äro framställda utan underlag. Jag förmodar, att detta egendomliga arrangemang ej är en tanketom lek af ristaren, utan hänvisar på hvad han menat med det mytiska djuret. Verldsträdet är identiskt med *verldens lif*, men upprunnet ur ett okänt djup. Ormen är en mångtydig symbol, oftast representerande *tiden* och den af tiden verkade *förgängelsen*, hvilken särskildt fått sitt uttryck i den under Yggdrasil gnagande ormen Nidhögg. Det hornprydda fabeldjuret synes sålunda referera sig på en gång till lifvet och förgängelsen, knutet till båda genom ringen, som sammanhåller dess båda stödande ben.»

Runslingan uppfattas av Rydberg som en bild av Nidhögg, ringlande sig under världsträdets fötter.

Den människofigur som ses nedtill till höger bär i ena handen en ring; den andra handen griper tag i en av trädets grenar. Figuren »förer tanken till Mimers binamn *Baugregin*, Ring-regin». Man väntar sig då, fortsätter Rydberg, »att finna de båda andra källornas väktare här framställda, nämligen *Lodur* och *Urd*.» Dessa två mytiska gestalter finner Rydberg i den fågel och i den människofigur, som är placerade nedtill till vänster om trädet: »Den som står närmast detsamma, har människogestalt. Hvem ristaren menat med denna figur, har han sökt tydliggöra genom en symbol, som den bär i famnen: phallus-bilden.» Rydberg har sålunda icke ansett sig behöva taga hänsyn till Kempffs påpekande, att denna figur håller ett *dryckeshorn* i sina händer (se ovan s. 206 f.) utan fortsätter obekymrat med en mytologisk betraktelse, som får till resultat, att fågeln blir till »en representant för Höner». Då kan människofiguren framför fågeln »ej vara någon annan än *Lodur*. Den omständighet, att han kännetecknas med en phallussymbol, öfverensstämmer med *Lodurs* funktion som 'eldgnidaren' . . . och med betydelsen såväl af namnet *Loðurr*, 'upplammaren', han som tänder den eld i modersskötet, å hvilken frukten från världsträdet skall bäras, – som ock af namnet *Vilir*, *Vili*, hvars ursprungliga och ännu fortlefvande betydelse är den af *cupido*, *libido*, parningsdrift.» Rydberg sammanfattar sin utredning av figurerna nedtill till vänster om trädet på följande sätt: De föreställa »efter all anledning Höner och hans broder *Lodur*, väktaren vid den öfver Hvergelmers brunn byggda gnidmekanismen, verldsqvarnen. Två af de tre underjordsbrunnar, ur hvilka Yggdrasil suger lif, äro således här representerade genom sina väktare.»

Också den tredje underjordsbrunnen anser Rydberg vara »representerad» på runstenen, nämligen genom den »qvinnogestalt, som bär en sax i handen». Gestalten är *Urd*, »väktarinna vid den brunn, som bär hennes namn . . . Hon med sina systrar tvinnar, utspänner och afklipper lifsträdarna.»

Bilden av männen, som sitter vid spelbordet, kommenterar Rydberg på följande sätt: »Det underbara tafvelspel, hvarmed asarne i oskuldstiden lekte, kom sedan till underjorden, var der i Mimers ego och förblifver i hans underjordsrike . . . När för den skull detta efter Ragnarök upplyfter sig ur hafvet med evigt gröna ängar, återfinnes i deras gräs tafvelspelet. På ristningen saknas ej heller denna underjordsklenod, som symboliserar verldens syndfria *restitutio in integrum* efter de dödas uppståndelse. Våra fäder trodde ej blott på förgängelsens makt, utan ock på lifsförnyelsens, och symbolerna af dessa makter hafva ju sin lämpliga plats på graf- och minnesstenar.»

Om de skadade bilderna upptill på stenen uttalar sig Rydberg överraskande kortfattat: »Fältet ofvanför världsträdet har, förmodar jag, afseende på Asgard och Asgards makter.»

När Kempff hade anfört hela Viktor Rydbergs utredning om Ockelbo-stenens bilder, skriver han: »Vi hafva hört det svenska fastlandets rikaste bildsten tolkad af Sveriges yppersta mythgranskare. Och denna tolkning har utfallit på ett sätt, som icke kan gifva oss något skäl att önska henne annorlunda. Med höga och helga bilder, tilltalande ej endast för den fromme åsadyrkaren, har tidens konst efter ämne värdigt fyllt grafminnesstenen öfver den hädangångne. Verldsträet, skapelsekrafterna, lifvets och dödens makter, återuppståndelsen, gudaverlden, hvad kunna vi vänta högre, rikare på en heden grafsten?»

Av detta uttalande att döma har K. Hj. Kempff helt godtagit Viktor Rydbergs fantasifulla tolkning. I själva verket hade Kempff haft en betydligt nyktrare och riktigare uppfattning om några av runstenens bilder än den berömda författaren och professorn. Se ovan s. 206.

En klart kritisk ställning till Rydbergs mytologiska utläggningar intager däremot Sophus Bugge i *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse* (1881–1889; arket, där hans redogörelse för Ockelbo-stenen finns, trycktes i början av 1889). I kapitlet »Yggdrasels Ask» skriver Bugge: »Man har villet finde det mythiske Verdenstræ fremstillet paa Ockelbo-Stenen i Gestrikland i Sverige, der er beskrevet og aftegnet hos Kempff . . . Mindesmærket er nu i Stockholms historiske Museum.»¹⁵

Bugge redogör därpå, efter Kempffs avbildning och beskrivning, för bilderna på stenen: »Stenens Indskrift, der er fra 11te Aarhundred, mulig fra dettes Midte, er anbragt i en Ormslyngning. Fra det Rum, hvor Ormslyngningens Hoved og Stjert er sammenbundne, skyder et stiliseret mangegrenet Træ op, der indtager Stenfladens Midte. Øverst i Træet sidder paa en ret opadgaende Gren, en Fugl . . . Ved Træets Fod til høire sidder en Mand, som med den ene Haand holder i den nederste Gren og i den anden Haand holder en Ring. Træet forestiller efter Viktor Rydberg . . . Verdenstræet, og Fuglen i dets Top er efter ham Hanen Gullenkambe eller Vidovner. Ormen paa Stenen bliver da Nidhogg, som nedenfra gnaver paa Yggdrasels Ask. Den ringbærende Person er efter Rydberg Mimer . . . Over Manden med Ringen er fremstillet et firføddet Dyr med et eneste Horn . . . I dette Dyr ser Rydberg en Repræsentant for de hornede Dyr, der bide af Verdensaskens Skud. – I Høide med den ringbærende Person, men paa venstre Side af Træet staar vendt mod dette en Mand i sid Klædning og med begge Hænder bærende et Horn. Han forestiller efter Rydberg Lodur. Bag denne Person staar en høibenet Fugl paa ett Ben med det andet Ben trukket op, saa at kun Foden deraf viser sig. Fra Fuglens Hoved skyder en Gjenstand ud, der ligner et Æg paa en Ten. I denne Fugl ser Rydberg Høner.» Bugge anmärker i annat sammanhang (a. a. s. 505): »Rydbergs Tolkning af Manden i fodsid Klædning til venster for Træet som Lodur grunder sig paa en feilagtig Afbildning, der har en Phallus istedenfor et Horn. Fuglen til venstre for denne Mand synes mig sikkert en Hane, og intet berettiger os til i denne Hane at se en Repræsentant for Høner.»

Om bilderna på runstenens övre del skriver Bugge: »Over Bretspillet er afbildet en foroverbøiet Person, hvori man har troet at se en Kvinde med en Saks, efter Rydberg den ene af Nornerne, Urd. Over denne Person er fremstillet i en firhjulet Vogn en Mand, der med tre Tømmer kjører et firføddet Dyr, som efter Gestrin er en Buk, men hvis Horn nu ikke kan sees. Det er da naturligt, at Kempff i ham ser Guden Thor. – Til høire for Træet over det hornede Dyr er afbildet en mindre, omtrent som Hornbæreren klædt Mand. Han har i sin Haand en Stav, som det synes, med en Krog oventil (efter en anden Tegning et Spyd). Til høire for denne mindre Mand er en større, af hvem nu kun det ene Ben og Ryggen er levnet. Aller øverst, hvor Gestrin har tre Mænd, viser sig nu af en anden Mand et Ben og desuden en Arm, der holder et Sværd, som har været stukket igjennem den sig slyngende Orm.»

Denna sin utförliga bildbeskrivning avslutar Bugge med följande allmänna reflexion: »Man maa efter mit Skjøn være meget forsigtig med Forklaringen af slige Billeder paa gamle Runestene. For det første er Billederne ofte meget utydelige, og saaledes tildels paa Ockelbo-Stenen. For det andet kan man sjælden stole paa, at slige Billeder er aldeles nøiagtig gjengivne i de udgivne Tegninger, selv om stor Omhu ved disse er anvendt. For det tredje er den Kunst, med hvilken Billederne er udførte, ofte saa ufuldkommen, at det kan være meget vanskeligt, ja umuligt med Sikkerhed at bestemme, hvad de enkelte Gjenstande skal forestille. Fremdeles maa erindres, at slige Fremstillinger ofte er Efterligninger af Billeder paa andre Stene, hvilke ikke behøve at have været i alle Dele rigtig opfattede af Efterligneren. Endelig er det ikke nødvendigt, at Billederne paa en og samme Flade fra Indholdets Side danne en sand Enhed.»

¹⁵ Varifrån Bugge har fått den tyvärr oriktiga uppgiften, att Ockelbostenen skulle ha förts till »Stockholms historiske Museum», är ovisst. Möjligen kan han ha missletts av Kempffs uttalande, att stenen borde få en fast och fredad placering; se ovan s. 198, not 10 (slutraderna).

Bugges syn på runstenens bilder överensstämmer i stort sett med Kempffs uppfattning, till vilken han vid ett par tillfällen hänvisar: »Den Enkelthed paa Ockelbo-Stenen, som med størst Sikkerhed synes at kunne forklares, er den Mand, som stikker et Sværd igjennem Ormen. Thi det synes ikke vel at kunne betvivles, at denne Mand, uagtet han er indenfor Ormslyngningen, skal forestille den samme Sagnhelt som den Mand udenfor Slyngningen, der paa Ramsundsberget i Sødermanland stikker et Sværd gjennem Ormen. Det er altsaa, som Kempff antager, Sigurd Faavnesbane, der paa Ockelbo-stenen, ligesaavel som paa Ramsunds-Berget, gjennemborer Ormen. Hvis Thor, som kjører med sin Buk, ved Siden heraf er fremstillet paa Ockelbo-Stenen, godtgjør dette, at Billederne paa denne Sten ikke henviser til et eneste mythisk Sagn, men til flere . . . Træet med Fuglen i sin Top paa Ockelbo-Stenen synes mig snarest, som ogsaa Kempff mener, at skulle forestille det samme som Træet med de to Fugle paa Ramsundsberget, det vil sige, det Træ, hvori de til Sigurd kvidrende Fugle sidde. Jeg tør dog ikke ganske afvise Muligheden af, at Træet paa Ockelbo-Stenen skal, som Rydberg mener, forestille Verdenstræet med den deri siddende Hane. Men de fleste øvrige Enkeltheder af Rydbergs Forklaring synes mig enten høist usikre eller ligefrem forfeilede.»

Kempff hade ju, ovanför de två spelande männen, tyckt sig se »en framåtlutande qvinna med en sax». Denna figur hade Rydberg tolkat som ödesnorman Urd. Bugge anmärker: »Den Forestilling, som Rydberg her forudsætter, at Skjæbnegudinden med en Saks afklipper Livstraaden, er ikke paavist som gammelnordisk.» Däremot anser Bugge det möjligt, att figuren kunde vara en man med en tång. »I saa Tilfælde turde man deri formode en Smed (Regen?), som bøier sig forover under Smedningen.» Bugge knyter på så sätt också denna figur till Sigurdssagan.

»Mannen med ringen i sin hand» tolkade Rydberg som Mimer med hänvisning till att dennes källa i *Sólarljóð* kallas *brunnr Baugregins*, 'Ring-regins brunn'.

Vad »ringhållaren» beträffar, förmodade Kempff, att figuren skulle kunna föreställa dvärgen Andvare; i det sammanhanget hänvisar Kempff till att samma figur förekommer på såväl Drävle-stenen (U 1163) som på Österfärnebo-stenen (Gs 2); se a. a. s. VII, noten. Bugge anser det vara »ikke urimeligt . . . , at det er Andvare-Ringen, der bæres af Personen til høre for Træet».

Behandlingen av Ockelbo-stenen bildutsmyckning avslutar Bugge med följande påpekande (a. a. s. 506): »To andre Stene i Gestrikland, der sikkert er fra kristelig Tid, har Billeder, som aabenbart er beslægtede med Ockelbo-Stenens», nämligen Gs 2 och Gs 9. På den förra »er afbildet et stiliseret Træ, der nedentil gaar over i et Kors», på den senare »et Kors, der oventil gaar over i et stiliseret Træ». Om det är världsträdet som är återgivet på Ockelbo-stenen, »maa man altsaa paa Fernbo-Stenen [Gs 2] se en Forening af det hedenske Verdenstræ med de Kristnes Kors.» Detsamma måste då givetvis gälla också Årsunda-stenen (Gs 9). Se vidare ovan Gs 2, s. 35 och nedan s. 212.

När Henrik Schüek utgav sin *Svensk Litteraturhistoria* (1890), hade han visserligen medtagit ett avsnitt om »Sigurdsristningar» (a. a. s. 56f.), men Ockelbostenen hade ännu icke tilldragit sig hans uppmärksamhet. Däremot behandlar han, bland svenska runristningar av detta slag, ganska utförligt Drävle-stenen, där man ser »en springande figur, hvilken håller en ring i sin hand och af Stephens tolkats såsom dvärgen Andvare, från hvilken den skickesedigra ringen först röfvades». Eftersom denna figur också intar en viktig plats på Ockelbostenen, och på grund av att Schüek vid flera senare tillfällen skulle komma att uttala sin mening om den springande ringbäraren, kan det vara av visst intresse att veta hans uppfattning, när han här för första gången uttalar sig om den ur ikonografisk synpunkt viktiga figuren. Schüek kan icke ansluta sig till Stephens mening, att ringbäraren skulle föreställa dvärgen Andvare. Den tolkningen anser han stöta »på åtskilliga svårigheter». Han »förmodar därför, att figuren föreställer budbäraren Vinge, hvilken lockar giúkungarna till Atles hof, där döden väntar dem». Någon redogörelse för, varför tolkningen av figuren som dvärgen Andvare stöter på »åtskilliga svårigheter» ges emellertid ej.

I *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, som utkom sex år senare (1896), upptager Schüek däremot också Ockelbostenen bland de svenska Sigurdsristningarna och återger den bild av stenen, som finns i

Kempffs arbete. Schück skriver (a. a. s. 47): »Svårare tolkad [än de andra då kända svenska Sigurdsristningarna] är den tyvärr mycket skadade *Ockelbo-stenen* i Gestrikland. Att ristningen afser en framställning af Sigurds historia, kan ej lida något tvifvel: öfverst hafva vi Sigurd genomborrande draken, trädet med fåglarne (här blott en) finnes äfven, likaså budbäraren Vinge, och möjligen hafva vi i det underliga djuret till höger att igenkänna en fantastisk kopia af hästen Grane; den till vänster stående fågeln motsvarar väl den, som äfven på Gökstenen befinner sig på marken till vänster om trädet. De öfriga figurerna sakna säkra motsvarigheter i oss kända Sigurdsristningarna; den åkande figuren kan dock möjligen föreställa Brynhildr, hvilken – enligt den isländska dikten *Helreið Brynhildar* – på en kostbart smyckad vagn åkte först till bålet och sedan till Hels boning, och i den i sida kläder klädda figuren hafva vi måhända att igenkänna Guðrúns trollska moder, hvilken räckte Sigurd det horn, ur hvilket han drack glömska af sin första kärlek. De båda män, hvilka äro sysselsatta med att spela dam, den öfver dem placerade böjda figuren samt de längst uppe till höger befintliga, nästan utplånade bilderna torde däremot icke kunna passas in i några från *Völsungasagan* kända situationer.» I en not tillägger Schück: »Att det i forntidens Sverige funnits en mängd, nu mera icke kända sagor, antydes utom af *Rökstenen* och *Ockelbo-stenen* äfven af andra fynd.»

Schück är sålunda här av den meningen, att *Ockelbostenens* ristare med sina bilder icke enbart har velat återge scener ur *Sigurdssagan*. I stort sett samma uppfattning ger han uttryck åt i sin uppsats »*Sigurdsristningar*» i *Nordisk tidskrift* 1903. Efter en redogörelse för alla de av honom kända engelska och nordiska bildframställningarna av *Sigurdssagan* skriver han om *Ockelbostenen*, att man där, vid sidan av »motiv från förut bekanta Sigurdsbilder» även möter »åtskilliga figurer, som icke äro kända från dessa.» Till sådana bilder räknar Schück de två (på Kempffs avbildning) otydliga figurer, som står upptill till höger »under Sigurd, men öfver den stiliserade hästen». Om dessa två figurer säger han, att de »möjligtvis kunna tänkas syfta på Sigurds mord» och fortsätter: »På andra sidan om trädet, midt emot den springande mannen, förekommer en figur med, som det synes, ett horn i handen . . . Hvad *Ockelbostenens* ristare afsett med denna figur, är dunkelt. Såvida den haft något att skaffa med *Sigurdssagan* – hvilket ju alls icke är säkert – kunde man tänka på *Guðrúns moder*, bjudande *Sigurd* den glömskans dryck, som kom honom att förgäta *Brynhild*, och dymedels framkallade hela den följande tragiska konflikten.» Schück tycks emellertid snarast föredraga att uppfatta kvinnan med hornet som en bild av en valkyria utan direkt samband med *Sigurdssagan*.

Om den springande mannen med ringen i handen, som Schück behandlar i samband med *Drävlestenen*, hyser han en bestämdare uppfattning. Den figuren »måste gärna tillhöra *Sigurdssagan* och kan då endast tolkas på två olika sätt: han kan vara dvärgen *Andvare*, som med den berömda ringen i handen söker undfly de tre gudarna, och han kan vara budbäraren *Vinge* . . . Af dessa båda alternativ synes mig det senare naturligast, ty ristningen kommer i så fall verkligen att i bild berätta en historia: först framställes såsom det centrala *Sigurds* bragd, hvarigenom skatten kommer till människovärlden, vidare *gju-kungarnas* fall, i hvilket drama *Vinges* förräderi var den första akten, *Gunnars* död den sista.» Schück finner emellertid »det starkaste skälet» för att tolka ringbäraren som *Vinge* i den bild, som är skuren i en stol från *Heddals stavkyrka* (Norge). Där ser man nämligen en kvinna mellan två ridande män, och den ene av *ryttarna* håller en ring i handen. Den på den norska stolen avbildade ryttern »måste», enligt Schück, »tydligt vara samma sagofigur» som ringbäraren på den svenska runstenen. »Men», fortsätter han, »budbäraren *Vinge* kunde tänkas både såsom ridande och såsom springande, *Andvare* blott som springande. Den snidade figuren kan således ej föreställa *Andvare* och i följd därpå ej heller den ristade. Men när denna icke kan afse dvärgen *Andvare*, måste han afse budbäraren *Vinge*.»

Schücks uppfattning om ringbäraren delas ett femtiotal år senare av *Per Gjærder* (se a. a. 1952, s. 62 f.); han skriver: »Som Schück har påvist . . . kan den ridende figur med ringen icke være *Andvare* og følgelig kan heller ikke den løpende figur med ringen være det, da begge figurer etter all sannsynlighet er identiske. Når mannen med ringen ikke kan være *Andvare*, må en gå ut fra at det er *Vinge*.» (I denna fråga hade Schück själv då, sedan ett kvartsekel, ändrat uppfattning; se nedan s. 212 f.)

I uppsatsen understryker Schück vidare, att de återstående figurerna på Ockelbostenen »endast med yttersta svårighet» kan »tolkas in i Sigurdssagan, och det förefaller rimligast, att de syftat antingen på någon nu för oss okänd saga eller ock på en för öfrigt okänd form af Sigurdssagan». Av dessa båda möjligheter bestämmer han sig för den första, »att Ockelbostenen upptagit flera olika sagomotiv».

Uppsatsen i *Nordisk tidskrift* lät Schück ingå i sina *Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria*, första delen (1904). I arbetets andra del, som trycktes samma år, återvänder han till Ockelbostenens bilder: »Egendomlig är Ockelbostenen, som jag afbildat i detta arbetes första del . . . Midtpartiet upptages af ett stort träd, i hvars topp en fågel befinner sig. På stenen afbildas för öfrigt Sigurd Fafnesbane genomborrande draken, och man kunde då tycka, att trädet med fågeln borde afse den bekanta äfven på Ramsundsberget återgifna episoden i Sigurdsagan. Denna tanke har nog också spelat in i den primitive konstnärens tafla, men sannolikt har han icke lånat bilden af trädet från någon Sigurdstapet, ty både i den isländska sagan och på Ramsundsberget har trädet två fåglar, och själfva trädet på Ockelbostenen liknar ej håller trädet på Ramsundsristningen. För min del tror jag därför, att Viktor Rydberg haft rätt, då han tolkat Ockelbostenens träd och fågel såsom en bild av Vidofner och dess hane. Ockelbostenen har med all sannolikhet lånat sina bilder från något närliggande tempel, och där har då Vidofner-tapeten intagit en hedersplats. Måhända har man där äfven ägt en Nerthus-Freyja-tapet, ty på Ockelbostenen förekommer ock en bild af en åkande kvinna, och då åkning knappast förekom annat än inom kulten, måste vi väl betrakta detta parti såsom en kultbild.»¹⁶

I andra, omarbetade och utvidgade upplagan av *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (1911) har Schück gjort vissa förkortningar i det avsnitt, där han behandlar bilderna på den »ytterst figurrika Ockelbostenen», där man, utom Sigurd själf, ser »den ringbärande figuren samt en i trädet sittande fågel och en, starkt stiliserad, häst. Men», tillägger Schück, »de öfriga figurerna syfta med all sannolikhet på andra, nu ej kända sagor och kunna icke tydas.» Om den ringbärande figuren, som behandlas i samband med tolkningen av bilderna på Drävle- och Ramsjöstenarna, menar Schück, att »den sannolikaste gissningen synes vara, att figuren föreställer budbäraren Vinge, som från Atle sändes med inbjudan till gjukungarna.»

Otto v. Friesen kommer in på Ockelbostenens figurer i sin år 1924 tryckta uppsats »Runstenarna i Altuna». Han påpekar där, »att Ockelbostenen, som liksom Drävle-stenen upptill visar en man genomborrande rundjuret med sitt svärd, längst ned på stenens inneryta har två mot varandra vända, på varsin sida om ett träd placerade personer, en man med en ring och en kvinna med kapuschong och horn». Vad mannen med ringen beträffar, menar v. Friesen, att Schück »svårligen» kan ha rätt, när han tolkar den som budbäraren Vinge. Figuren uppfattas av v. Friesen i stället som Andvare, »dvärgen som ursprungligen ägde nibelungarnas skatt och som belade skatten med en förbannelse, när Loke även avtvungade honom en liten guldring som dvärgen enträget bad att få behålla. Förbannelsen blev ödesdiger för alla följande ägare av skatten och framför allt ringen, och ringen blir sålunda ett karakteristikum för Andvare-skatten.»

¹⁶ Schücks framställning i *Studier I och 2* återges av Erik Salvén i *Bonaden från Skog* (1923), s. 13: »Professor H. Schück påpekar överensstämmelser mellan figurmotiven på vissa engelska och bl. a. gottländska bildstenar och anser, att de senare influerats av de förra samt att denna förmedling sannolikt försiggått genom bildförsedda bonader, som nordborna tillägnat sig i England och sedan medfört hem. På samma sätt anser han, att bildframställningen å en runsten i Ockelbo . . . kan ha hämtat sina motiv från en bildprydd bonad.» Om antagandet, att runstenen skulle ha lånat sina bilder från ett närliggande tempel med en »Vidofnertapet», skriver Salvén: »Schücks antagande kan måhända synas väl djärvt, men mycket talar likväl för dess sannolikhet. Längre fram skall jag visa, huru trädet med fågeln från Vidofnermyten som en hednisk relik lever kvar på tvenne bonader i Norrland från äldre kristen tid. Schücks antagande vinner härmed i antaglighet.» De bonader, som Salvén åsyftar, är från Överhogdal (se a. a. s. 135 f.). Om »trädet» på Ockelbostenen skriver han: »Vilken roll trädet än spelar i stenens bildinnehåll, är det dock högst sannolikt, att den(!) återgår på en framställning av det från den fornnordiska mytologien (dikten Fjolsvinnsmal m. m.) bekanta världsträdet med en guldglänsande fågel i topp. I den nordiska mytologien sammansmälter världsträdet med antikens livsträd.»

Den tolkning av ringbäraren, som v. Friesen här föreslår, är ju ingalunda ny. Figuren hade uppfattats på samma sätt redan av George Stephens i en uppsats, »Vølsungesagaen paa en Runesten» (i: *Illustreret Tidende* 13.5.1877)¹⁷. Också K. Hj. Kempff och Sophus Bugge tolkade den springande mannen med ringen som dvärgen Andvare; se ovan.

»Kvinnan med kapuschong och horn» är enligt v. Friesen valkyrian Sigrdriva: »Efter segern över Fafner och dråpet av dennes bror Regen . . . drog Sigurd till Frankland och väckte där ur en trollsömn en valkyria, Sigrdriva, som till tack räckte Sigurd ett horn, innehållande en dryck full av 'kraft och heder, sånger och styrkande tecken, goda galdrar och glädjerunor'. Sigrdriva är, tänker jag mig, kvinnan med hornet på Drävle-stenen.»

Dessa båda betydelsefulla figurer förekommer jämväl, fortsätter v. Friesen, »på Ockelbo-stenen, men de äro här skilda från Sigurd, som har samma plats som på Drävle-stenen, alltså överst under drakslingan; mannen med ringen och hornbärerskan på Ockelbo-stenen stå längst nere på den inre bildytan och på var sin sida om ett starkt stiliserat träd . . . Det är emellertid alls intet tvivel om att Ockelbo-stenens framställning tillhör ett senare stadium än Drävle-stenens. En jämförelse mellan bladverket på Drävle-stenen och det däremot svarande trädet på Ockelbo-stenen visar detta. På den förra har bladverket vuxit följdriktigt fram ur en verklig ornamental funktion, nämligen att sammanbinda rundjurets yttre ändar. Trädet på Ockelbo-stenen har samma plats och är uppbyggt av samma element, nämligen stiliserade akanthusblad. Men trädet står oförmedlat placerat på rundjuret, alldeles som de övriga lösa figurerna äro strödda över den inre bildytan. Och dock är trädet tydligen en rent ornamental detalj och avser ej att återge en real eller diktad verklighet: det har vuxit fram ur ren ornamentik av den art vi finna på Drävle-stenen. När mannen med ringen och kvinnan med hornet äro skilda från Sigurd på Ockelbo-stenen, är detta sålunda ett senare led i utvecklingen beroende på bristande insikt om de tre figurernas sammanhang.»

Två år efter v. Friesens uppsats om Altunastenarna utgav så Schück tredje, fullständigt omarbetade upplagan av *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (1926). Han behandlar där Ockelbostenens figurer något utförligare än tidigare. Efter en redogörelse för Drävlestenens bilder skriver han (a. a. s. 178 f.): »Samma figurer – kvinnan och mannen med ringen – förekomma ock på Ockelbostenen. Men om hon skall föreställa Sigrdrifa, förefaller ytterst tvivelaktigt, och i varje fall är en annan tolkning möjlig, om nämligen kvinnan nu överhuvud hört till Volsungasagan. En viktig episod i denna var Sigurds ankomst till gjukungarnas hov. Gjukes drottning, den trollkunniga Grimhild, gick då emot honom och bjöd honom ett horn, fyllt med kärleksdryck, som Sigurd tömde, och därvid glömde han Brynhild och fick Gudrun kär – orsaken till de följande förvecklingarna. På Ockelbostenen bär figuren alldeles säkert ett horn i handen, och jag anser det därför sannolikare, att här åsyftas Grimhild, ehuru detta naturligtvis är långt ifrån säkert. Vad som möjligen styrker detta antagande är, att även de övriga figurerna å Ockelbo-stenen åtminstone kunna tolkas in i Volsungasagan. Vi hava där trädet med fågeln, den starkt stiliserade hästen Grane, tvenne figurer, som tyckas spela schack eller bräde, varmed ristaren möjligen velat angiva Sigurds och Gunnars vänskapsfulla samvaro vid den senares hov, längst upp till höger tvenne figurer, som möjligen skola visa, huru Sigurd bakifrån dräpes, och ovan till vänster en åkande kvinna, som kan tänkas föreställa, huru Brynhild, såsom dikten Helreid Brynhildar beskriver, efter döden på sin rikt utstyrda vagn åker till Hel, varvid hon möter en jättinna, som på stenen måhända avbildats i den kvinnliga figur, som synes bredvid vagnen. Bilderna äro emellertid så illa utförda, att tydningen måste bliva ytterst problematisk.»

Om mannen med ringen har Schück nu ändrat mening: »Denna figur har tolkats på två olika sätt: såsom dvärgen Andvare, vilken i sin hand håller den dyrbara ringen Andvaranautr, eller som budbäraren

¹⁷ I artikeln konstaterar Stephens, att figuren är »Dvergen Andvare med Ringen i sin Haand. Saaledes er, efter Oldtidens Sæd, Fafnersepisoden sammenfattet, dens Begyndelse og Ende, Andvare med sin Ring, Ulykkebringeren, Boden for Odders Drab – og Fafners Fald.» Uppsatsen publicerades också i *Upsala-Posten* (6.7.1877) och i *UFT* (h. 7, 1878).

Vinge . . . Av dessa tolkningsförslag synes mig nu mera det förra, av von Friesen antagna, sannolikare, då särskilt skattesagan var populär i Sverige.» (A. a. s. 177 f.)

Ännu när Schück skrev detta, var det honom obekant, att det i Gästrikland fanns två stenar till, som i detta sammanhang skulle ha varit av betydande intresse för diskussionen, nämligen Gs 2 Österfärnebo och Gs 9 Årsunda. Denna lucka i materialet utfyller emellertid Schück några år senare genom den i *Fornvännen* 1932 publicerade uppsatsen »Två Sigurdsristningar», där bilderna på dessa av honom förbisedda runstenar behandlas. Se ovan Gs 2, s. 35 f. och Gs 9, s. 86.

Det nya materialet gav helt naturligt Schück anledning att återigen dryfta innebörden av ett par av figurerna på Ockelbostenen. Han anser, att eftersom bilderna på Färnebostenen (Gs 2) »utan större svårighet intolkas i Sigurdsagan . . . torde även . . . figurerna på Ockelbostenen . . . höra till samma saga».

De två, »nästan utplånade» personerna upptill till höger kan han nu bestämma med större säkerhet: »Redan innan jag kände Färnebostenen, förmodade jag, att man här hade en framställning av dråpet på Sigurd: en man hugger eller sticker en annan i ryggen med ett svärd.» Om personen, som bär hornet i sin hand säges: »Så vida figuren tillhör Sigurdsagan – och det torde väl vara ganska säkert – kan man knappt gissa på mer än två, antingen å Grimhild, som räcker Sigurd glömskedrycken, eller på Gudrun, som bjuder sina bröder välkommen till Atles hov.» Om de spelande figurerna meddelar Schück: »Jag har tolkat . . . dem såsom Sigurd och Gunnar vid ett brädspel, varmed den primitive konstnären velat åskådliggöra vänskapen mellan båda.» Den i vagnen sittande personen kan avse »Brynhild, som åker till bålet», och den framåtböjda figuren nedanför vagnen kan föreställa »den jättekvinna, som hon på vägen möter».

Oscar Almgren inför denna Ockelbostenens vagn i ett överraskande sammanhang. I sitt arbete *Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden* (1934) skriver han, under rubriken »Weitere Beispiele vom Nachleben der Kultschiffe»: »Was nordische Spuren des Kultschiffes betrifft, so sieht man unter den figürlichen Darstellungen auf dem Runensteine von Ockelbo in der Landschaft Gestrikland, Schweden, links oben einen von einem Pferde gezogenen vierräderigen Wagen, der (wie mein Sohn Bertil zuerst beobachtet und mein Kollege Otto von Friesen mir bestätigt hat) deutlich die Form eines Bootes zeigt. Wir dürften also hier einen Beweis dafür haben, dass der Schiffswagen noch im 11. Jahrhundert in Schweden bekannt war. Nach der sehr wahrscheinlichen Vermutung Schücks (*Fornvännen* 1932, s. 265) stellt die Szene Brynhilds Hinfahrt vor, wie diese in einem Eddaliede geschildert wird.» Om gotländska avbildningar av vagnar se B. Almgren, »Om vagnåkarens färder» (i: *Gotländskt Arkiv* 18, 1946, s. 87 f.).

Det skulle, såvitt jag vet, sedan dröja tjugofem år innan Ockelbostenens figurala utsmyckning och ornamentik åter blev föremål för de sakkunnigas utläggningar.¹⁸

I sin doktorsavhandling *Sydsandinavisk stil. Studier i ornamentiken på de senvikingatida runstenarna* (1959) framhåller Hans Christiansson, att denna runsten »såväl ikonografiskt som allmänt ornamentalt erbjuder . . . problem av intresse», men han ger sig ej in på någon egentlig tolkning av bilderna, ty »dessa torde lämpligast tagas upp i en samlad studie över de episka ristningarna».

Christiansson börjar sin beskrivning av Ockelbostenen med att konstatera, att det i Gästrikland finns »en grupp episka ristningar . . . av särskilt intresse. Representativ för denna grupp är Ockelbostenen, som visserligen »är svårt skadad av brand», men av vilken »goda avbildningar finnas». Christiansson tillägger: »Märkligt nog har den föga beaktats i diskussionen om de senvikingatida stilproblemen.»

Redogörelsen för »vissa ornamentala detaljer» i ristningen lyder: »Skriftbandet på Ockelbostenen utgöres av ett klart utbildat skriftbandsdjur. Detta är lagt längs ristningsytans kant och dess hals- och

¹⁸ Därvid bortser jag från att Ockelbostenen t. ex. nämns av Per Gjærder i *Viking* 13 (1949) och i *Norske pryddører* (1952). Han finner ett drag »i situationsframställningen som loftsdøra på Lundevall har felles med korstolen fra Heddal og som det synes også med runesteinen fra Ockelbo», nämligen att Sigurd »holder om hjaltet med begge hender». Hur man just på avbildningen av Ockelbostenen kan göra denna iakttagelse är svårt att förstå.

stjärtpartier äro invikta över ristningsytans nederdel samt sammanhållna med ett 'iriskt koppel'. Denna uppläggning av det zoomorfiserade skriftbandet är typiskt för den Mellanskandinaviska stilen . . . Där- emot finnas ett antal detaljer, som höra intimt samman med den Sydsnkandinaviska stilen. Skriftbandets dubbla konturlinje, djurhuvudet med sitt runda öga och den skarpt uppsvängda nosen, som i en vinkel övergår mot hjässan, äro kanske mest iögonfallande. Även andra detaljer kunna räknas hit. Överkäkens inre del har dubbelkontur och avslutas med en tand, som låses i käken med ett tvärband. Underkäken är kraftigt omböjd och har även den en tand. Från halsen utgå ett par i ändarna upprullade bandflikar med snäckformigt fäste med tvärband. Här börjar skriftbandets innerkontur med dubbel begränsningslinje. Denna avslutas på stjärten med ett par bandflikar liknande dem på halsen, ehuru fästet utgöres av en bandflätning» . . .¹⁹

Som redan har nämnts (ovan s. 38) behandlas Ockelbostenens bilder också av t. ex. E. Ploss i *Siegfried-Sigurd, der Drachenkämpfer* (1966). I detta mycket spekulativa bidrag »zur Entwicklungsgeschichte des alteuropäischen Erzählgutes» konstateras till en början oriktigt, att Ockelbostenen är »die einzige erhaltene Sigurdristning des Gästriklandes» (s. 101). Ploss fortsätter: »Der Ockelbostein weist ein aufrechtgestelltes, von der runentragenden Randschlange gebildetes Oval auf. Kopf- und Schwanzende werden durch einen stilisierten Doppelschlagknoten zusammengehalten. Auf der Knotenstelle setzt ein aus vier (sic.) symmetrischen Zweigpaaren geformter Baum auf. Von unten nach oben sind zu sehen: ein Mann mit einem Ring (Andvari mit dem Schatzring Andvaranautr), eine Frau mit einem Trinkhorn (Gudruns Mutter mit dem Vergessenheitstrunk?); hinter der Frau ein Vogel. Das nächste Zweigpaar bildet den Ansatz für das Pferd Sigurds, dem ein Hinter- und ein Vorderfuss zusammengefesselt sind; auf der anderen Seite für zwei Männer, die beim Brettspiel sitzen und einander zutrinken (Schwurtrunk). Auf der Baumspitze sitzt ein Vogel.» – På den övre delen av ristningsytan ses en scen, som icke kan tydas efter förefintliga litterära texter (»die sich nach den vorhandenen Texten nicht deuten lässt»): »Ein hundartiges Tier, vielleicht auch ein Wolf (mit Pfoten, keinesfalls mit Ganz- oder Spalthufen) ist vor einen Wagen gespannt, auf dem ein Mensch sitzt. Die Szene daneben zeigt nach den erhaltenen Ritzungsresten wahrscheinlich einen Mann und eine Frau. Den Abschluss nach

¹⁹ Christiansson fortsätter med följande, enligt min mening delvis alltför teoretiska beskrivning: »I stenens mittaxel står ett till synes symmetriskt, stiliserat träd, utfört i bandornamentik. Trädet krönes av en fågel med uppspärrad stjärt. Genom trädframställningen ges Ockelbostenen ytterligare anknytning till Sydsnkandinavisk stil. Kring detta träd ha människo- och djurfigurer uppställts så att den vänstra sidans figurer korrespondera mot den högra sidans i horisontala rader. Förutom den horisontala kompositionen har även en diagonal komposition eftersträfvats. Denna diagonala komposition bildar en vinkel, vars spets utgöres av den starkt vittrade Sigurdsfiguren i ristningens översta del. I det vänstra vinkelbenet ingå nedifrån och uppåt: den tuppliknande fågeln, den högra figuren vid spelbrädet samt 'dragdjurets' bakben. I det högra benet ingå skriftbandsdjurets huvud, det 'bundna' fyrfota djuret samt en snett ovanför detta djur placerad, starkt vittrad människofigur. Djuret till höger om trädet har ett huvud tecknat i långsträckt S-form och huvudet är 'påträtt' på halsen.»

I kapitlet »Sydsnkandinavisk stil på andra föremål än runstenar» konstaterar Christiansson (a. a. s. 207) i samband med sin behandling av Söderalaflöjeln, att Ockelbostenen är den runsten, »som ornamentalt sett står närmast Söderalaflöjeln . . . trots det till synes helt olika utförandet. Förutom det att bägge djuren ha överensstämmande bandornamentala drag och likartat huvud . . . finnas även mer vittgående överensstämmelser. I mönsteruppbyggnaden på Ockelbostenen svara skriftbandsdjurets huvud och halsparti jämte det hjärtformade iriska kopplet med sin nedåt riktade spets mot huvudet och halsen samt det hjärtformade centralpartiet på Söderalaflöjeln. Det stora djurets bakkropp på Söderalaflöjeln motsvaras av stjärtpartiet på skriftbandsdjurets bakkropp på Ockelbostenen. Liksom hjärtformen tager gestalt i det iriska kopplet, så uppträder hörnpalmetten på Söderalaflöjeln i trädframställningen på Ockelbostenen. Båda äro regelbundet uppbyggda. Liksom flöjeln krönes av ett fyrfota djur, så krönes trädtoppen på Ockelbostenen av en fågel. På Ockelbostenen återspeglas alltså delar av det stora djuret från Söderalaflöjeln men i olika kombinationer» osv.

Hans Christiansson framhåller slutligen, att Söderalaflöjeln och Ockelbostenens »mönsteruppbyggnad» tyckas »ha sin motsvarighet i annat konsthantverk från Gästrikland. Så äro t. ex. Valboskattens runda spännen komponerade med starkt stiliserade 'trädförställningar' och med flikar lagda bl. a. i oregelbunden rytm . . . Ockelbostenen och andra runstenar i Gästrikland visa jämte t. ex. Valboskattens spännen, att det i södra Norrland torde ha existerat ett högt uppdrivet och särpräglat konsthantverk under sen vikingatid».

oben bildet die Gestalt Sigurds, von dem noch die Hand zu sehen ist, die das Schwert in den Wurmleib Fafnirs stösst.»

Ploss hyser den egendomliga och säkerligen oriktiga uppfattningen, att runslingans drakhuvud hugger efter Grane, Sigurds häst: »Am sonderbarsten ist wohl, dass Fafnir das Pferd Sigurds angreift. Sich aufbäumend reisst er die gewaltigen Kiefer gegen das gefesselte Pferd auf. Vieles in dieser Szenen-addition wirkt irgendwie realistisch, so der Zwerg Andvari mit seinen geknickten Beinen, der sich an einem Zweig festhält, oder auch die Frau mit dem Trinkhorn in ihrer aufrechten, fast hoheitsvollen Haltung. Besonders gelungen ist die Szene am Spieltisch, die möglicherweise einen Schwurtrunk darstellt. So ist es sicher nicht bedeutungslos, wenn das Pferd sein Maul weit aufreisst.» Tydiligen har Ploss uppfattat »hornet» på djurets huvud såsom Granes överkäke; därigenom blir djurets mun verkligen i hög grad uppspärad.

Ploss fortsätter sitt resonemang om Fafnes [= runslingans] angrepp på Grane på följande sätt: »Einen Schritt weiter in der damit angedeuteten Frage hilft eine Sigurddarstellung auf einer Portalplanke der romanischen Stabkirche von Lundeval/Kviteseid . . . (Norwegen). Der aus sieben Windungen (dreimal verknötet) sich aufreckende Fafnirs hat das Pferd Sigurds wirklich gepackt, und zwar hält er den Schwanz des Pferdes zwischen seinen Kiefern. Wenn auf der Ramsund- und der Gökritzung, auf dem Ockelbostein und dem ihn offensichtlich kopierenden Farnebostein das Haupt des Ungeheuers dem Pferde drohend zugewandt ist, dann ist mit grosser Wahrscheinlichkeit dieselbe Situation gemeint wie auf der Portalplanke von Lundeval: Fafnir greift das Pferd an, und währenddessen stösst ihm Sigurd das Schwert von unten her in den Leib.» Ploss vågar sig på följande rekonstruktion: »der Hund war das Suchtier, das Pferd das Ködertier und der Vogel (ein Beizvogel) das ratspendende Tier . . . Sigurds Argwohn wurde durch das vorzügliche Schwert beruhigt, die Gefahr, in die er dennoch geraten musste, wurde von den mitgebrachten Tieren aufgedeckt und verringert.»

Utgångspunkten för detta djärva resonemang är alltså portalplankan i Lundevall-loftet. Denna är publicerad av P. Gjærder i *Viking* 13 (1949) och i *Norske pryde-dører fra middelalderen* (1952). I det senare arbetet skriver Gjærder (s. 75): »Det mest særegne trekk i skildringen av selve drapet på Fåvne ser en i Lundevall-loftet hvor ormen angriper og biter hesten Grane i halen. Dette hører ikke med til den litterære gjengivelse av sagnet, men kan bero på en muntlig tradisjon. Det kan jo også godt være at kunstneren for å forhøye det dramatiske moment har diktet denne episode til.»

Uppfattningen, att det på Ockelbostenen skulle finnas en framställning av att Favne anfaller Grane, är givetvis förfelad.

På Universitets Oldsaksamling i Oslo anordnades år 1973 en utställning med namnet »Sigurds saga i middelalderens billedkunst».²⁰ Där visades alla kända bildframställningar »af Sigurdslegenden», och med anledning av utställningen ägnades ett nummer av tidskriften *Den iconographiske post* 1973 åt »Sigurd og afbildningerne af hans historie». I häftet ingår en artikel av Erla Bergendahl Hohler, i vilken »fem svenske runestener fra slutten av 1000-tallet» behandlas: Drävle (U 1163), Stora Ramsjö (U 1175), Österfärnebo (Gs 2), Årsunda (Gs 9) och Ockelbo (Gs 19).

Bergendahl Hohler framhåller där, att Ockelbostenen har, utöver Sigurd, »flere motiver å vise frem . . . et dyr (hest) som trekker en vogn med en sittende menneskefigur, dessuten to sittende personer med drikkehorn og et spillebrett mellem seg, en bøyet skikkelse med en kløftet gren (til å fange ormer?) i hånden, en fugl og et firbent dyr, og tilslutt ennu to halvt utviskede menneskeskikkelser, den ene bak den andre. I rankemotivet (treet?) midt på stenen sitter en fugl.» Bergendahl Hohler avstår från att försöka tolka dessa bilder; hon inskränker sig till att behandla »det motiv som er felles for alle fem stener, nemlig mannen med ringen og kvinnen med drikkehornet».²¹ Jeg forutsetter da», fortsätter hon, »at de hører sammen, og skal oppfattes som ett motiv. Dette synes umiddelbart å kunne tolkes som et

²⁰ Se ovan Gs 2, s. 38, not 7.

²¹ Se ovan Gs 2, s. 39, not 10.

velkomst- eller kärleksmotiv. Kan också denne scenen settes i forbindelse med historien om Sigurd Favnesbane?»

Undersökningen ger till resultat, att mannen med ringen skall föreställa Sigurd Favnesbane och att kvinnan med dryckeshornet skall vara Brynhild, välkomnande hjälten, när han ridit igenom eldmuren. (Se vidare Gs 2, s. 39 f., där Bergendahl Hohlers motivering för sin uppfattning något utförligare citeras.)

Försöken att tolka den egendomliga runinskriften upphörde tyvärr redan på 1880-talet, medan däremot diskussionen om bildutsmyckningen som synes har fortsatt fram till våra dagar. Någon enighet har de sakkunniga icke nått fram till, vilket torde ha framgått av den redogörelse som här har lämnats.

Enighet råder i stort sett endast på en punkt, när det gäller tolkningen av Ockelbostenens bilder: Den figur, som har funnits överst på stenen, är Sigurd, som underifrån stöter sitt svärd genom Favner. (Den ende som mig vederligt har framfört en avvikande åsikt är Viktor Rydberg, som trots att han insåg, att Ramsundsristningen och Ockelbostenen visar frändskap i »figurstileringen» vågar fastslå, att ingendera har »det ringaste sammanhang» med Sigurdssagan.)

En kort sammanfattning av forskarnas uppfattning av några av de övriga bilderna kan kanske vara på sin plats. Det bör då understrykas, att nära nog alla tolkningsförslag har framlagts med en tilltalande försiktighet och med klart uttalade reservationer, vilka här ej kommer att anföras.

Mannen med ringen har uppfattas på fyra olika sätt: *Andvare* (Stephens 1877, Kempff 1887, Bugge 1889, v. Friesen 1924, Schück 1926, Ploss 1966). *Mimer* (Rydberg 1887). *Vinge* (Schück 1896, 1903 och 1911). *Sigurd Favnesbane* (Blindheim 1973, Bergendahl Hohler 1973).

Figuren med dryckeshornet, som på Ockelbostenen står mitt emot mannen med ringen, har också, om Viktor Rydbergs bisarra tolkningsförslag medräknas, uppfattas på fyra olika sätt. Figuren ansågs av Kempff, Rydberg och Bugge vara en mansperson, men alla senare forskare har, troligen på grund av den fotsida dräkten, utgått ifrån att »hornbäraren» är en kvinna: *Grimhild*, »Gudruns trollska moder», eller en valkyriebild (Schück 1896, 1903); *Grimhild* eller *Gudrun* (Schück 1932). *Grimhild* (Ploss 1966). *Sigrdriva* (v. Friesen 1924, Blindheim 1973, Bergendahl Hohler 1973).

Figuren vid spelbrädet har uppfattats som Sigurd och Regin (Kempff), Sigurd och Gunnar (Schück 1926, 1932 och Ploss 1966).

Figuren i vagnen: »Den gamle guden Thor», som »kör sitt bockspann i skyn ofvan om träens toppar» (Kempff); *Brynhild* (Schück 1896, 1926 och Oscar Almgren 1934).

Den framåtböjda figuren mellan vagnen och männen vid spelbrädet tolkade Rydberg som ödesgudinnan *Urd*, vilken med sin sax avklipper livstrådarna. Däremot anser Bugge, att det skulle kunna vara smeden *Regin* med en tång i handen och Schück (1932), att figuren skulle föreställa den *jättekvinna*, som Brynhild träffar på vägen till Hel. Bergendahl Hohler uppfattar det redskap, som figuren har i handen som »en klöftet gren (til å fange ormer?)».

Det stora fyrfotadjuret till höger på stenen kallar Rydberg »det hornprydda fabeldjuret» och ser däri ett av de djur, som betar bladen i världsträdets krona. Kempff frågar sig, om detta djur är en *hjort*, men han utesluter ej möjligheten, att »det underliga djuret med det höga hornet» skulle kunna vara Sigurds häst *Grane*. Den sistnämnda tolkningen skulle i fortsättningen bli den allmänt antagna. Sålunda anser Schück (1896) möjligt, att »i det underliga djuret . . . igenkänna en fantastisk kopia af hästen Grane», och senare (1926) omtalar han djuret som »den starkt stilerade hästen Grane». Enligt Ploss föreställer bilden Grane såsom lockbete (»Ködertier») för Favne, som angriper hästen; se vidare ovan s. 215.²²

²² För fullständighetens skull bör kanske också Å. Ohlmarks uppfattning om Ockelbostenen anföras. I boken *100 Svenska Runinskrifter* (1978), s. 221 f. framlägger han följande tolkning: »Blåse lät resa stenkummel detta forna (!) efter N. N . . . och han och Fridelv, moder hans, läto med färger göra det. Björn och Are höggo på (det) runorna.»

Ohlmarks, som tycks tro att Ockelbostenen till en del är i behåll, skriver om runstenens tillstånd och om dess bildframställning, att »man så småningom tog itu med att söka återställa den förstörda och söndersprängda runstenen. Efter oändliga mödor

Redogörelsen visar, att flertalet forskare bemödat sig om att infoga Ockelbostenens samtliga bilder i Sigurdssagan. Att sådana försök stöter på avsevärda svårigheter, hade redan K. Hj. Kempff fullt klart för sig. Han frågar sig (a. a. s. VII): »huru i Sigurdssagan få in alla stenens . . . skepnader», och erkänner, att han icke därtill »funnit någon råd». Bugge framhåller, att det icke är »nødvendigt, att Billederne paa en og samme Flade fra Indholdets Side danne en sand Enhed». Också Schück hyser till en början en liknande uppfattning. Han framhåller nämligen (1896), att vissa av Ockelbostenens figurer »icke kunna passas in i några från Volsungasagan kända situationer» och några år senare (1903, 1911), att det på stenen finns bilder, som »endast med yttersta svårighet» kan tolkas in i sagan; han finner det sannolikt, »att Ockelbostenen upptagit flera olika sagomotiv». Senare tycks Schück i viss mån ha ändrat mening. Då (1926) anser han, att alla figurerna *möjligen kunna* hänföras till Sigurdssagan, och han vidhåller tydligen detta, när han sista gången (1932) framlägger sina synpunkter.

Man har väl anledning att fråga sig, om Ockelbostenens ristare verkligen har inskränkt sig till att illustrera Sigurdssagan. Kan inte den bildglade runmästaren ha känt samma frihet som t. ex. ristaren av en av Ardrestenarna? Där finner man ju på samma bildyta vid sidan av Völunds smedja med de stympade kungasönernas kroppar en bild av Tors vådliga fiskafänge och en rad andra, mera svårtolkade bilder. – Är det t. ex. sannolikt, att figuren *i vagnen* föreställer Brynhild? Den bilden på Ockelbo-stenen får kanske en annan belysning genom ett år 1943 i Hille socken påträffat litet runstensfragment. På detta finner man nämligen också en figur, sittande i en (fyrhjulig) vagn. Men där är figuren en *man* och han håller ett *stavkors i handen*. Se vidare Gs 18 c.

Ockelbostenen har utan tvivel, när den för mycket länge sedan stod rest på sin ursprungliga plats, gjort ett starkt intryck på åskådaren. Drakslingan, med sin dubbla konturlinje, sitt starka iriska koppel och sina vackert formade normalrunor, utgjorde en ståtlig inramning till den figurmyllrande men välbalanserade bildytan. Det bandornerade »trädet» i ristningsytans centrum ger stadga åt bilderna. Det skall enligt min mening uppfattas som ett, visserligen mycket starkt stiliserat, ornamentalt kors (jfr Gs 2 och Gs 9). Dess utformning skulle kunna leda tanken till »korsen» på vissa medeltida liljestenar.

Det bör kanske i detta sammanhang framhållas, att ingen av de bevarade avbildningarna kan göra originalet rättvisa.

Vid flera tidigare tillfällen har framhållits, att det finns slående likheter mellan U 1163 Drävle, Gs 19 Ockelbo, Gs 2 Österfärnebo och Gs 9 Årsunda. Erik Salvén understryker (i a. a. s. 136), att *kompositionen* av Årsundaristningen »i hög grad påminner om Ockelbostenens, liksom vissa detaljer i runslingans och trädets gestaltning». Det är därför troligt, menar Salvén, »att de båda stenarna äro ristade av en och

---

lyckades arbetet, huvudsakligen tack vare konservatorn Gustavssons skicklighet och tålmod. Det huvudsakliga av stenens rika, berättande ornamentik (Volsungasagan) har kunnat räddas, men minst en tredjedel av den dubbelramade inskriften i en oval kantslinga har gått förlorad. Något av den torde dock kunna rekonstrueras, liksom här ett försök har gjorts att rekonstruera också de felande figurerna i ornamentiken. De flesta av dem har nog sett ut som anges, men t. ex. mansgestalten längst uppe t. h. har måst bli ren gissning. Mellan slingdrakens huvud och stjärt, över kopplet som förbinder dessa, reser sig en krokanliknande uppsats, närmast som ett norrländskt eller blekingskt 'julträd' med en fågel i toppen och tre grenar utgående åt vardera hållet. I nedersta grenen t. h. griper en figur som i andra handen håller en ring: Sigurd med Andvareringen; mitt emot honom står en kvinna med ett dryckeshorn: Grimhild som bjuder honom glömskedrycken i kung Gjukes hall. Bakom Grimhild står en jättefågel på ett ben och plockar sig i bröstet, kanske en reminiscens av pelikanen som Kristussymbol (när sina ungar med blod från eget bröst) och i så fall väl tillämpad på Sigurd. Vid andra grenparet sitter t. v. två män vid ett brädspelsbord, den ene dricker: Sigurd tömmer glömskedrycken och lovar Gunnar att äkta hans syster. Vid motsatta grenen t. h. står Sigurd (!). . . . Själva drakdödarbragden återges ovan med en springande Sigurd som underifrån ränner sitt svärd genom runslingans drake. Därunder ses en vagnsåkande, till större delen utplånad figur vars vagn är förspänd med ett lejonliknande fabelvidunder. Jag tolkar det som Brynhilds vagnsfärd till Hel, då en trollpacka hejdar henne och hon för denna redogör för sina motiv. Trollpackans ben och ryggsäck ses strax under vagnen, och en figur i långrock går framför den med stav i handen. Och framför vagnen ses ett par marscherande stora mansben: Sigurd igen som ju dör samtidigt med Brynhild. Figuren vid hans ena häl erinrar om Brynhilds ord i eddasången om att nu skall Valhals dörrbleck inte slå dem i hälarne.»

samme person eller att den ena stenen vid ristningen påverkats av den andra».²³ Den jämförelse som v. Friesen gör mellan Ockelbostenens och Drävlestenens bildframställning och ornamentering ger till resultat, att »alls intet tvivel» kan råda om att »Ockelbo-stenens framställning tillhör ett senare stadium än Drävle-stenens» (se vidare ovan s. 212).

Med bestämdhet kan man dessutom hävda, att de tre gästrikstenarnas ristningar är mycket nära besläktade med varandra; och detta gäller inte enbart den ornamentala utsmyckningen utan också vissa runformer och bruket av skiljetecken. I nuvarande läge är det emellertid enligt min mening omöjligt att *avgöra*, om dessa tre runstenar har ristats av en och samme man. Det skulle sannolikt ha varit möjligt att fastställa, om ristningarna hade bevarats till vår tid på ett mindre bristfälligt sätt. Tiden har onekligen farit hårt fram med alla tre. Vi har, när det gäller Ockelbostenen, enbart avbildningar att gå efter; av Gs 2 Österfärnebo är endast den nedersta, hårt slitna delen i behåll – om man bortser från de skärvor av mittpartiet, som nyligen uppspårats (se ovan s. 31). Vad slutligen Gs 9 Årsunda angår är visserligen största delen av stenen bevarad, men ristningen är så nött och så otydlig, att t. ex. huggningstekniken ej kan bedömas. Så mycket vågar man säga, trots stenens dåliga tillstånd, att ristningens konstnärliga kvalitet har varit betydligt underlägsen de två övriga gästrikstenarnas. Sålunda har Årsundastenens ristare dåligt beräknat det utrymme som stod till buds på stenytan, vilket har medfört, att figuren överst har blivit förkrymt och osäker i konturen. Om man, i likhet med Salvén, vill förmoda, att Gs 9 kan vara ristad av samme man som Ockelbostenen, måste man förutsätta, att stenen har ristats på ett tidigt stadium, alltså *innan* ristaren hade blivit van att arbeta i sten. Det förefaller som om han saknat den tekniska säkerhet och konstnärliga beräkning, som tycks präglade Ockelbostenens liksom Österfärnebostenens ristningar.

Med reservation för de svårigheter som orsakas av de tre gästrikiska monumentens skröpliga tillstånd vågar man nog förmoda, att Gs 2 Österfärnebo och Gs 19 Ockelbo har ristats av en och samme skicklige runmästare. Likheterna mellan dessa två stenar å ena sidan och den mer dilettantiskt ristade Årsundastenen kan förklaras på två sätt: Antingen är den sistnämnda stenen ristad under stark påverkan av de två andra monumenten eller också är den ett »förstlingsverk» av Ockelbostenens och Österfärnebostenens runmästare.

Vad slutligen Drävlestenen (U 1163) beträffar, är den utförd av en ristare som jag tidigare har betecknat som »en verklig mästare», med en invecklad men fast sammanhållen ornamentik, påminnande om träsnideri.²⁴ Detta sista omdöme gäller i hög grad också om de tre ristningarna från Gästrikland, men det är, såvitt jag förstår, knappast troligt, att Drävlemästaren också har utfört Gs 2 Österfärnebo och Gs 19 Ockelbo. Likheterna beror troligen i stället på att hans ristningssätt har varit mönsterbildande.

De fyra runstenarna U 1163, Gs 2, Gs 9 och Gs 19 med sina gemensamma bildmotiv och vissa andra överensstämmelser sinsemellan har otvivelaktigt tillkommit i samma »ristarmiljö». De nämnda ristningarna är emellertid tydligen icke de enda representanterna för denna kulturmiljö. Det förhåller sig nämligen så att ytterligare två gästrikiska runstenar har tillhört samma intressanta ristningsgrupp. Beklagligtvis återstår numera av dessa två monument endast fragment. Av den ena runstenen påträffades ett litet stycke i Ockelbo år 1961, av den andra har tre små delar kommit i dagen vid Björke i Hille socken under åren 1930 till 1943. Dessa fynd behandlas här under beteckningen Gs 18 a, b, c och Gs 20.

Det kan måhända i detta sammanhang förtjäna att nämnas, trots att de ursprungliga platserna för dessa fem gästrikstenar (Gs 2, Gs 9, Gs 18, a, b, c, Gs 19 och Gs 20) icke kan närmare bestämmas, att

²³ Sambandet mellan Ockelbostenen och Årsundastenen betonas också av t. ex. Karl Hedlund i en artikel i *Gefle Dagblad* den 15.12.1932: »När ockelbyggarna i somras samlades för att avtäckta den kopia av den berömda Ockelbo-stenen, som genom en frikostig donation hembygdsföreningen blivit i tillfälle att anskaffa, trodde de väl, att de voro ensamma i landskapet om en sådan märkvärdighet. I vapenhuset till Årsunda kyrka finns det emellertid en sten, som för tankarna på Ockelbo-stenen. Fastän den är mycket nött – den har i äldre tider legat vid dörren i vapenhuset – har man kunnat utskilja på den både konturerna av en runslänga längs stenens ytterkanter och ett stiliserat träd i stenens mitt.»

²⁴ Se min behandling av Drävlestenen i *Upplands runinskrifter* bd 4, s. 631.

alla fem stenarna härröra från bygder, sammanbundna med Drävlestenens trakter av en viktig gammal åsväg; en väg, som över Altuna fortsatte ned mot Mälaren. Se vidare ovan s. 87.

Som redan har nämnts är det ej möjligt, att närmare fastställa var Ockelbostenen ursprungligen har stått rest. Den flyttades, sannolikt redan på 1200-talet, till den stenkyrka, som då uppfördes. Eftersom runstenen antagligen ej har haft sin plats alltför långt från fyndstället, skulle man kanske våga *gissa*, att den har stått vid Vi (Fornvi), där Ockelbobygdens flesta fornlämningar, alla från vikingatiden, har påträffats. Se E. Bellander, *Från Gästrikland 1938*, s. 83 f.; om Fornvi se F. Hedblom, *Gästriklands äldre bebyggelsenamn* (1958), s. 136, 139. Möjligt är naturligtvis också, att stenen från början restes på det område, där kyrkan byggdes.

Frågan om runstenens ursprungliga plats diskuteras naturligtvis också av K. Hj. Kempff, som i sin typiska stilart skriver (a. a. s. XVII): »År 1795 vardt han, som ofta sagdt, funnen i grunden till den gamla kyrkans kor. Men huru har han kommit dit? Ditsläpad som annan sten, då den gamla kyrkan byggdes, från det rum, der han engång varit rest, af folk, som ej mer vårdat sig om minnesvårdar och grafhällar, än de som i vår tid lade honom till dörrtrapp? Eller har han från början varit rest på det rum, der sedan kristen kyrka kom att läggas, och, om heden, ändå för ättens och ättminnets skull, måhända ock konstverkets, vårdad och vördad, omsider vid en nybyggnad fått sig ett hedrande rum redt i grunden till den nya kyrkans kor, ingalunda till skam, vare sig för hedna eller kristna grafstenar? Jag är mera hogad att tro det senare. Stenen säger själf, efter min tydning, att han är rest på eller vid Fridelfs känneland. Om dessa Fridelfs känneland legat, der förr gamla kyrkan låg, och nu, ej långt ifrån, nya kyrkan ligger? Ett lämpligare rum för ett forntidens grafminnesmärke monde ej varit lätt att finna, vid allfar väg, på höjden mellan vattnen, med den storfagra synen än i dag öfver skog och sjö och fjäll. Denna kyrkans och prestgårdens mark hör, enligt uppgift af Herr Rektor Selggren, än i dag till Vi gamla by. Vi kunna då lätt tänka oss, om vi i hugen sätta oss en niohundra år tillbaka, att Bläsa och Fridelf och Svarthöfde en gång bott der borta i Vi by, och då troligen der det nu så kallade Forn-Vi ligger. Jämlikt en högst märklig observation af nyss nämnde Herr Rektor Selggren, hurusom i hvar och en af de *gamla* socknarne i Gästrikland funnits *en* kungsgård med namnet *Vi* eller *Vibol*, och således ock för visso redan i hedenomen en så att säga 'ecclesiastik medelpunkt' för socknen, som således redan då varit till, låg vid detta Forn-Vi då troligen det dåvarande Ockelbos hufvudhelgedom, dess Vi, dess hof. Hvem vet, om ej Bläsa der, som hofgude främjande äsernas dyrkan, för sin samtid tolkat fädrens läror om de höga gudamakterna, ja, kanhända samma bilder, som ännu i dag, om än ej oskadda, kunna skönjas på Ockelbostenen?»

Dateringen av Ockelboristningen har mest ingående behandlats av Kempff, som (a. a. s. XVII) ställer frågan: »när restes denna minneshäll? af kristne eller hedne män?» Han konstaterar, att ingenting »å stenen tyder på kristendom . . . men deremot monde knappast något svenskt runminnesmärke finnas, så tydligt vitnande om hedendom, som Ockelbostenen.» Men, fortsätter Kempff, eftersom vi på Österfärnebostenen (Gs 2), »som påtagligen är kristen, återfinna flere af Ockelbostenens bilder, mon det vara väl djärft att afgjort tilldöma denna ett hedet upphof, så högst sannolikt detta än verkligen synes vara. Våra första kristna här i nordanlanden hafva likligen, och det af flere skäl, varit rätt tålsama mot hedenomen, troligen ock rätt länge mycket blandade i tron».

Av dessa skäl ger Kempff ristningen följande datering: »Sannolikt hör stenen till tiden för den första brytningen mellan hedendom och kristendom, d. v. s. till det elfte århundradet, måhända till och med till dess främre hälft, den gamla svenska Inglinga-ättens sista dagar, konung Anunds, konung Emunds tid. Dit visar ock runskriften, som ej företer något särdeles fornt skaplynne.»

I fortsättningen skulle forskarna uttala sig mycket kort och försiktigt i dateringsfrågan. Bugge: »11te Aarhundred»; Salvén (a. a. s. 136): »Ristningen föreskriver sig från 1000-talet»; Blindheim (a. a. s. 9): »1000-beg. av 1100-årene».

På forskningens nuvarande ståndpunkt vågar man ej draga någon snäv gräns för Ockelbostenens tillkomsttid. Det troligaste torde dock vara, att Gs 19 Ockelbo, i likhet med Gs 2 Österfärnebo, har tillkommit mot slutet av tiohundraåret.

20. Ockelbo prästgård. Nu i »Pålsgården», Ockelbo hembygdsförenings samlingar

Pl. 12

Litteratur: J. Bidner, Skrivelse till S. B. F. Jansson den 1.10.1961 (ATA); Jansson, Skrivelse till Riksantikvarien 8.10.1961 (ATA); Gefle Dagblad den 28.10.1961.

Ett fragment av en ristad sten påträffades hösten 1961 i ett potatisland på Östby nr 15: 1 (3: 14) i Ockelbo sn. Det lilla stenstycket har införlivats med Ockelbo hembygdsförenings samlingar och förvaras på hembygdsgården »Pålsgården».

Den första uppgiften om fragmentet lämnade riksantikvariens ombud, folkskollärare Josef Bidner, i en skrivelse den 1.10.1961, där han redogör för hur den lilla stenen kom i dagen: »Den har följt med ett lass fyllningsjord från grävning av garagedgång vid prästgården invid Ockelbo kyrka. Därifrån har den forslats 2–3 km till Nils Sundström i Östby, som fann den vid planering på tomten och överlämnade den till mig.» Bidner fortsätter: »Vid första ögonkastet trodde jag att det var en bit av Ockelbostenen, som förstördes 1904, men vid närmare granskning kan jag inte finna, att den hört samman med denna. Är det en bit av en nyupptäckt runsten, eller är det någon del av en gammal gravsten? Om fyndet inte är av något vetenskapligt intresse, anhåller jag ändå om besked för att kunna meddela hr Sundström.» Skrivelsen avslutas med följande upplysning: »Jag har hört berättas, att då kyrkan härjats av branden, kördes fyllning bl. a. till det område där kopian av Ockelbostenen nu står. Det är ju möjligt att fyllning även kördes till prästgården, men den byggdes i slutet av 1800-talet, och förmodligen planerades tomten i samband med bygget. Det finns nog vissa möjligheter, att nu spåra de andra bortkörda lassen, fastän omkring 10 år gått sedan grävningen verkställdes.»

Det kan icke råda något tvivel om att den lilla stenen utgör ett stycke av en runsten. Beklagligtvis har inga andra delar av denna runsten ännu kunnat uppspåras.

Stenarten är röd gävlesandsten. Fragmentet mäter 20×14×8 cm. Ristningen är på ett par ställen grund men fullt tydlig; den består av ett kort stycke av en inre ramlinje samt nedre delen av en huvudstav. Av denna upptill bortslagna runa återstår endast 3 cm; inga spår av bistavar. Ristningsytans största del upptages av en bildframställning av ett egendomligt och intressant slag. Där är avbildat ett upplyft, »sparkande» ben med en fot, som har en uppåt riktad tåända; en kraftig arm sträcker sig mot benet och handen tager ett stadigt grepp om benet strax ovanför vristen.

Det är ingalunda förvånande, att Bidner »vid första ögonkastet» trodde, att fragmentet utgjorde ett stycke av den förlorade runstenen Gs 19 Ockelbo. Den tanken låg onekligen nära till hands. Av de bevarade avbildningarna av Gs 19 framgår det emellertid, att så knappast kan vara fallet.

Egendomligt nog finns det en förbryllande uppgift, som i detta sammanhang är av intresse. K. Hj. Kempff skriver nämligen om det vid hans undersökning svårt nötta partiet upptill till höger på Ockelbostenen: »Tyvärr hafve vi af denna [stora mansfigur] nu endast ena benet och något af ryggen kvar. Allt det andra är så bortnött, att knappast något derur kan mer än ovisst skymtas, och har det då, tycks det, för Ekdahl tett sig som mannens andra ben upplyft, hvad för mig åter är vordet till en mannens arm, hållande kring vaden på benet af ett barn. Måhända har ock här Ekdahl rätt. Ett stöd, ehuru opålitligt, gifver den Gestrinska teckningen, som här bara har '1 karl'.» Se *Bild- och runstenen i Ockelbo* (1887), s. v.

Som här redan har framhållits, kan bilden på det nyfunna fragmentet knappast infogas på något ställe i Ockelbostenens bildframställning. Man tvingas därför att räkna med, att fragmentet utgör en skärva av en eljest helt okänd runsten. Denna har i så fall varit av samma intressanta typ som den förut bekanta, med många svårtolkade bilder prydda runstenen. Allt talar då för, att den har ristats av samme bildglade runmästare. Jfr Gs 18 c.

Fyndomständigheterna skulle kunna tillåta den gissningen, att den hittills okända runstenen har stått inom det område, där Ockelbo kyrka skulle komma att byggas. Prästgårdens garageingång gränsar nämligen till kyrkogårdens södra del, och det var av allt att döma schaktningsjord från denna plats som forslades till Östby, för att där användas vid tomtens planering.

Om denna gissning har fog för sig, utgör den ett stöd för tanken, att också den andra Ockelbosten ursprungligen har stått rest i närheten av kyrkan.

Det bör väl slutligen framhållas, att Ockelbostenens uttryckssätt – »lät resa dessa 'stenkummel» – ger vid handen, att Blåsas monument till minnet av Svarthövde har bestått av mer än en rest sten.

21. Axmar, Sundsmarnäset, Hamrånge sn. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 13

Litteratur: C. F. Wiberg, Berättelse öfver Antiquariska Forskningar i Gestrikland år 1865, s. 12 (ATA), tryckt med vissa ändringar i Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1890, s. 5; H. Ryd, En arkeologisk undersökning i Hamrånge socken, Gestrikland (i: Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1916–17), s. 5, not 2; T. Berglöf, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 27.5.1922 (SHM:s inventariehandlingar nr 19984); Ett runstensfynd i Hälsingland (notis i Stockholms-Tidningen den 29.5.1922); W. Trahn, Skrivelse till G. Hallström den 7.12.1926 (SHM:s inventariehandlingar); T. J. Arne, Skrivelse till W. Trahn den 16.12.1926 och A. Enqvist, Skrivelse till E. E. Olsson den 16.12.1926 (SHM:s inventariehandlingar); E. E. Olsson, Skrivelse till A. Enqvist den 15.1.1927 (SHM:s inventariehandlingar); A. Enqvist, Skrivelse till Riksantikvarien den 11.6.1928 (SHM:s inventariehandlingar); Riksantikvarieämbetets skrivelse till D. Hammarström den 21.6.1928, 4.3.1929 (SHM:s inventariehandlingar); O. Janse, Meddelande den 5.8.1930 (SHM:s inventariehandlingar); Gefle Dagblad den 9.8.1930; Riksantikvarieämbetets skrivelse till E. E. Olsson den 12.11.1931 och Olssons svarsskrivelse den 11.1.1932 (SHM:s inventariehandlingar); E. Bellander, Gästriklands järnåldersbebyggelse I, s. 133 (Från Gästrikland 1938), II (Från Gästrikland 1944), s. 39; S. B. F. Jansson, Skrivelse till P. Wikberg den 27.1.1969 (ATA); T. Holmberg, Rapport till Riksantikvarieämbetet den 4.8.1975 (ATA).

Ett stycke av en runsten, bestående av tre delar med fullständig passning, insändes år 1926 till SHM. De tre delarna har där inv. nr 19984. C. F. Wiberg lämnar i sin berättelse från forskningsresan år 1865 följande uppgift: »Axmar. På detta bruks egor uppe i skogen skall man funnit bitar af sönderslagna Runhällar enligt en till ref. gjord uppgift, hvars pålitlighet dock synes honom ganska ringa.»

Det är beklagligt, att Wiberg ställde sig så kritisk mot detta meddelande, att han ej gjorde några närmare undersökningar. Det kan nämligen icke råda något tvivel om, att det till honom lämnade meddelandet var riktigt. Ej heller när hans berättelse trycktes tjugofem år senare i *Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening* föranledde uppgiften några åtgärder: »På Axmars bruks egor skall man enligt uppgift, som dock ej torde varit synnerligen pålitlig, hafva funnit stycken af sönderslagna runhällar.»

Landsfiskalen Tor Berglöf fick den 27.5.1922 ett telefonmeddelande från en skogvaktare, som hade berättat, »att han under arbete å Sundmarshagen i närheten av Axmarby i Hamrånge socken några tum

ner i jorden träffat på en sönderslagen *runsten* i tre delar». Berglöf anmälde omedelbart fyndet till Vitterhetsakademien.¹

De tre funna runstensfragmenten, som alltså har fullständig passning sinsemellan, insändes några år senare (1926) till SHM, vilket framgår av en skrivelse från Wilhelm Trahn vid Bergvik & Ala Aktiebolags skogskontor. Skrivelsen, som är daterad den 7.12.1926, lyder: »Enligt löfte har jag till Historiska Museet insänt i mitt förvar varande 3 bitar av den omtalade runstenen från Sundsmarnäset inom Axmar bys område i Hamrånge socken . . . De hittades vid skogsplantering för några år sedan och tillvaratogs av skogvaktare E. Olsson, postadress Sandarne.»

I ett brev till Trahn av den 16.12.1926 skriver T. J. Arne: »Riksantikvarien får härmed erkänna mottagandet av Eder skrivelse den 7 december samt de däri omnämnda runstenfragmenten från Sundsmarnäset i Axmar, Hamrånge socken, och får härmed framföra sitt förbindliga tack för Edert tillmötesgående och Edert intresse för saken. Då en besiktning av fyndplatsen är av största intresse i och för efterforskande av eventuellt ytterligare förefintliga fragment av stenen ifråga, har Riksantikvarien uppsatt en sådan på P. M. för kommande års arbeten.»

Vid samma tillfälle skriver A. Enqvist till skogvaktaren E. Olsson, Sandarne: »Till Statens Historiska Museum har Herr W. Trahn, Söderhamn, insänt 3 fragment av en runsten tillvaratagna av Eder vid skogsplantering för några år sedan på Sundsmarnäset inom Axmar bys område . . . Riksantikvarien har för avsikt att under kommande år genom sakkunnig person närmare besiktiga fyndplatsen i och för uppsökande av eventuellt förefintliga ytterligare fragment av stenen. Vi vore därför ytterligt tacksamma om Ni benäget skulle vilja lämna oss alla upplysningar om fyndplatsens läge, fyndomständigheter o. s. v. vilka kunna vara av värde för det fortsatta efterforskningsarbetet. Vi motse därför tacksamt Edert svar.»

Skogvaktare Olssons svarsskrivelse, daterad den 15.1.1927, har följande lydelse: »Fyndorten är belägen å förut omnämnda Sundsmarnäset under Axmar by i Hamrånge socken – å Generalstabens kartblad närmare bestämt, udden strax söder om Kusön, mitt emellan Gävle och Söderhamn. Själva fyndplatsen kan jag ej bestämt angiva å kartbladet ifråga, men torde den med all sannolikhet kunna igenfinnas vid första 'n' i Skämmningsberg. Å platsen gjorde jag, då fyndet tillvaratogs, en del märken å befintliga trädstubbar. Med den lokalkännedom jag för övrigt äger, tror jag mig med all säkerhet kunna återfinna platsen, där fragmenten hittades. De omständigheter, som voro vid handen, då fyndet gjordes äro följande. Vid skogsfrösådd våren 1922 å ifrågavarande skogstrakt skulle en av arbetarna (yngre pojke) upphacka en så kallad såddruta av cirka en kvadratfot i storlek. Marken var gräsbevuxen och tämligen hårdarbetad, varför jag själv tog hand om hackan för att erhålla tillräcklig djup och uppluckrad såddbädd. Därvid inträffade, då jag avlägsnat grästorvan till ett djup av c:a 5 centimeter, att hackan stötte emot en sten, vilken jag med hackans pik bröt upp. Stenen låg med runskriften nedåtvänd, men vid uppbrytningen blev stenen vänd, så att jag genast upptäckte att den var försedd med inhuggna tecken. Då detta föreföll mig något egendomligt, undersökte jag stenen ifråga och fann därvid, att de inhuggna tecknen måste vara runskrift. Jag undersökte då platsen ytterligare därvid den andra delen påträffades stående på kant strax invid den först påträffade stenen. En tredje del påträffades cirka en fot från de båda första. Samtliga fragment lågo helt under jordytan och överväxta med gräs. – Då jag ej på egen

¹ Berglöfs anmälan av runstensfyndet är daterad »Hille distrikts landsfiskalskontor den 27 Maj 1922.» Skrivelsen lyder i sin helhet: »Skogvaktaren E. Th. Jansson i Sandarne har i dag per telefon underrättat mig om att han under arbete å Sundsmarshagen i närheten av Axmarby i Hamrånge socken några tum ner i jorden träffat på en sönderslagen *runsten* i tre delar; och får jag härmed äran bringa detta till akademiens kännedom.» Landsfiskalen hade tydligen missuppfattat namnet på den som telefonerade till honom för att anmäla sitt fynd. Den som ringde var nämligen Elow E. Olsson och han var skogvaktare hos Bergvik & Ala, Söderhamn. Skogvaktare Olsson hyste, i likhet med landsfiskalen, stort intresse för fornminnen. Som exempel på Landsfiskal Berglöfs intresse kan nämnas, att det var på hans initiativ som Hamrånge kommun och Hamrånge föreläsninganstalt gav Vitterhetsakademien pengar till den arkeologiska undersökning i socknen som Hanna Rydh företog år 1917.

hand ville undersöka fyndplatsen, utan ansåg att en sakkunnig person borde leda vidare undersökning, anmälde jag fyndet och platsen därför per telefon till Landsfiskalen T. Berglöf, varvid jag fick besked om, att Landsfiskalen skulle vidarebefordra anmälan om fyndet till vederbörande myndighet, samt att jag tillsvidare skulle förvara fragmenten. Vid min hemkomst överlämnade jag de tillvaratagna stenarna till min arbetsgivare, som sedan dess förvarat dem i arkivet i Söderhamn, tills de för en tid sedan insändes till Stockholm. – Fyndet gjordes av en ren tillfällighet . . . stenarna voro helt övertäckta med jord, och övervuxna med gräs. – Jag är givetvis beredd att bistå vid ytterligare efter-forskning av möjligen kvarliggande fragment, dock vore jag tacksam, därest min närvaro önskas, att minst en vecka i förväg erhålla underrättelse om dagen.»

Med anledning av dessa uppgifter från skogvaktare Olsson reste antikvarien Arvid Enqvist till Axmar för vidare undersökningar. I en skrivelse till Riksantikvarien den 11.6.1928 lämnar han en redogörelse för sin resa: »I sällskap med kandidaterna Hellman och Florin samt ett par intresserade tidningsmän från Gävle besöktes fyndplatsen. Lantbrukaren David Hammarström, Sundsmar, Axmar, ägare till den närmast skogshygget liggande gården, trodde sig veta ungefär var fyndet hade gjorts och åtföljde oss. Ehuru vi samvetsgrannt i flera timmar genomströvade området kunde emellertid platsen ej återfinnas. En person, som varit med vid skogsfrösådden och med bestämdhet kunde utpeka fyndplatsen, var för tillfället borta på arbete å annan ort. Herr Hammarström lovade att, så snart han återkommit till Sundsmar, tillsammans med honom uppsöka platsen och därefter meddela till Riksantikvarien, om ytterligare fragment av stenen kunnat påträffas.»

Eftersom Enqvist ej lyckades uppsåra fyndplatsen, tillskrev ämbetet lantbrukaren Hammarström (den 21.6.1928): »Efter att själv hava verkställt resultatlösa efterforskningar rörande runstensfragmentet å Sundsmarsnäset, meddelar Dr Enqvist i sin till Riksantikvarien ingivna rapport att Ni haft vänligheten utlova ett fortsatt letande efter stenen och då tillsammans med den person, vilken tidigare uppgivit sig med bestämdhet känna fyndplatsens läge. Riksantikvarien är tacksam för Edert erbjudande och avvaktar med intresse meddelande från Eder rörande efterforskningarna.»

Ämbetet erhöll emellertid ej något svar, varför en ny skrivelse året därpå sändes till Hammarström (4.3.1929): »Då något meddelande från Eder ej ingått till Riksantikvarien får jag härmed enligt uppdrag meddela Eder, att Riksantikvarien vore Eder synnerligen förbunden att erhålla upplysning om, huruvida efterforskningarna lett till något resultat. I tjänsten: Erik Floderus.» På denna handling har med blyerts antecknats: »Adressaten avliden».

Olov Janse meddelar den 5.8.1930, »att fyndplatsen icke kunnat besökas, då det varit omöjligt att komma i förbindelse med skogvaktare Olsson, som skulle kunnat visa lokalen. Enl. uppgift skulle inga nya fragment ha anträffats». Gefle Dagblad meddelar den 9.8.1930: »D:r Janse kommer sedan att på riksantikvariens uppdrag . . . verkställa efterforskningar av runstensfragment på Sundsmarsnäset vid Axmar i Hamrånge.»

Slutligen skriver ämbetet den 12.11.1931 till skogvaktaren E. Olsson, som alltså tio år tidigare hade upptäckt de tre runstensbitarna: »För en del år sedan hade Ni älskvärdheten att till fil. dr Arvid Enqvist . . . lämna upplysningar angående några av Eder påträffade runstensfragment vid Sundsmarsnäset . . . Då det kan tänkas, att ytterligare fragment av stenen kunna finnas på platsen, anser Riksantikvarien att fyndplatsen borde närmare undersökas. Det vore emellertid önskvärt, om Ni kunde närvara vid en dylik undersökning och lämna närmare upplysningar om själva fyndplatsen. Riksantikvarien vill därför hemställa hos Eder huruvida Ni är villig att närvara vid en kommande undersökning som lämpligen torde kunna företagas våren 1932.» Skogvaktaren svarade återigen, att han mycket gärna skulle ställa sig till förfogande »vid en blivande undersökning av fyndplatsen» och tillägger: »Dagen för undersökningen vore jag tacksam bliva underrättad om någon dag i förväg. Vördsamt Elow E. Olsson.»

Detta är den sista handlingen i ärendet. Någon undersökning av fyndplatsen företogs tydligen ej heller våren 1932. Och nu, när detta skrives, är skogvaktaren död. Han avled år 1973. Den lilla såddrutan och såddbädden har naturligtvis för längesen vuxit igen och skogvaktarens »märken å befintliga träd-

stubbar» kan ej heller finnas kvar. Om flera delar av runstenen ligger i skogen på Sundsmarnäset, är de åtminstone för närvarande och tills vidare oåtkomliga.

Röd gävlesandsten. Stenen består av tre delar med fullständig passning. Delarna är nu hopfogade med stenkitt. Mått: 35×34×2 cm. Runornas storlek är 7 cm. Ristningen är tydligt huggen. På fragmentet finns sju hela och två skadade runor samt en detalj av ornamentiken. Ristninglinjerna framträder ljusa i den eljest röda ytan. Vid sidan av en böjd ornamentslinje löper parallellt en rad av mycket grunda små punkter. Dessa utgör utan tvivel rester av en av ristaren gjord förhandsskissning; se Pl. 13.

Inskrift:

... -**btir uik**- ...

5

... æftir Vig ...

»... efter Vig ...»

Till läsningen: Av runan 1 återstår ett 2,5 cm långt stycke av nedre delen, alltså endast en tredjedel av runan. Övriga delar har förlorats, då stenen slogs sönder. I **2b** utgår bistavarna från ramlinjerna. **3t** har dubbelsidiga bistavar, som utgår ett kort stycke nedanför huvudstavens topp. **4i** är ej stunget. En brottspricka träffat runans fot. Skiljetecken saknas efter **5r**. **6u** är ej stunget, ej heller **7i** och **8k**. Av runan 9 återstår, alldeles i fragmentets kant, den vänstra delen av huvudstaven; stenen har således brutit längs runans huvudstav. Ingen bistav har huggits till vänster om huvudstaven.

Att runföljden 6–9 **uik** - innehåller början av ett personnamn är uppenbart. Eftersom runan 9 ej har någon bistav till vänster om huvudstaven, kan namnet ha varit t. ex. *Vigbiorn*, *Vigisl*, *Vigulfr*, *Vikingr*, *Vigi*.

Det bevarade stycket av Axmarsstenen visar, att runstenen har varit ristad av en van och skicklig runmästare. Det är mycket beklagligt, att inga ytterligare delar av stenen har kunnat uppsåras.

22. Berg, Hamrånge sn. Nu i Statens Historiska Museum

Pl. 13

Litteratur: H. Ryd, En arkeologisk undersökning i Hamrånge socken, Gestrikland (i: Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1916–17, s. 5); O. Janse, Skrivelse till Riksantikvarien den 4.10.1930 (SHM:s inventariehandlingar); Riksantikvarieämbetets skrivelser till P. Lindqvist och till O. Lindqvist den 27.10.1930 (SHM:s inventariehandlingar); P. Lindqvist, Brev till Vitterhetsakademien den 3.11.1930 (SHM:s inventariehandlingar); O. Lindqvist, Brev till Riksantikvarien den 5.11.1930 (SHM:s inventariehandlingar); Riksantikvarieämbetets skrivelse till J. E. Modén den 11.11.1930 (SHM:s inventariehandlingar); Riksantikvarieämbetets skrivelse till O. Lindqvist den 20.10.1931 (SHM:s inventariehandlingar); A. Oldeberg, Skrivelse till Riksantikvarien den 5.11.1931 (SHM:s inventariehandlingar); Riksantikvarieämbetets skrivelse till O. Lindqvist den 6.11.1931 (SHM:s inventariehandlingar).

Äldre avbildningar: O. Lindqvist, teckning (färgkrita) 1930 (ATA).

Den tidigaste av mig kända uppgiften om att en runsten skulle ha funnits vid Berg, lämnar Hanna Ryd i en uppsats i *Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1916–17*. Hon skriver där, att Hamrånge socken äger »ett ganska betydande antal gravar» och fortsätter: »På en äng i Berg står även en rest sten ... Uppgiften om en sönderslagen och bortflyttad runsten från samma by har jag ej hittills lyckats kontrollera.»

I en skrivelse till Riksantikvarien av den 4.10.1930 lämnar fil. dr Olov Janse följande upplysningar:

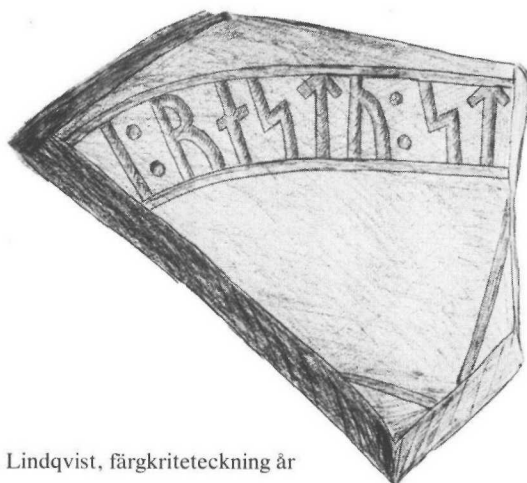

Fig. 105. Gs 22. Berg, Hamrånge sn. O. Lindqvist, färgkrititeckning år 1930.

»Enl. vad red. Modén i Gävle Dagblad meddelat undertecknad finnes ett runstensfragment förvarat hos mekanikern P. Lindquist, Damastberg, Bergby . . . Fragmentet skulle enl. traditionen hava anträffats då Hamrånge kyrka revs för ett 80-tal år sedan. Målaren Olov Lindquist, Birkagatan 5 a, Stockholm torde kunna lämna närmare upplysningar. Fragmentet är av röd Gävlesandsten och mäter i storlek 4×23×33 cm. Å stenen finnes en rad runor men ingen dekor.»

Med anledning av dessa uppgifter begärde ämbetet ytterligare upplysningar av de i Janses skrivelse nämnda personerna. Från »Mekanikern P. Lindqvist» i Bergby erhöll Vitterhetsakademien ett brev av följande lydelse: »Bergby den 3 November 1930 . . . Med anledning av Eder ärade skrivelse av den 27 Oktober angående runstensfragmätet får jag meddela att det är min Bror målaren Olov Lindkvist nu mera bosatt i Stockholm Birkagatan 21 n. b. in på gården som för flera år sedan vid något tillfälle kom över stenbiten i någon gård i Berg hvilken gård kommer jag ej ihåg på hans fråga var den blivit funnen har det svarats att en äldre länge sedan avliden mann skulle sagt att den blivit hittad vid gamla Kyrkan om vid rivningen eller förut kunde ej sägas och nu mer änn 81 år äfter det kyrkan revs går dät tyvärr ej att få några upplysningar där om ingen lever nu som var med då och kunde arbeta. Emellertid är runorna ristade på en ganska tunn sandstensflisa första runan skall vara ett i och äfter något tecken rastu mera kommer jag ej ihåg om dät är för när Redaktör Modén i Gevle Dagblad en gång under sistline sommar besökte mig frågade om han fick låna stenen med anledning av en då nära förestående inventering av Gästriklands fornminnen och jag ej kunde se något hinder därför lät jag herr Modén taga dän med sig dän har sedan ej återsänts hit. Min bror skall straxt äfter han kom över runstens biten ha teknat av runorna dels för att få dem lästa och dels för någon anmälan om fyndet män har nog ej lyckats äfter som stenen blivit kvar här i gården. Hög Aktningsfullt P. Lindkvist.»

Från Olov Lindqvist fick ämbetet ett par dagar senare följande upplysningar om runstensfragmentet: »Får härmed på grund av ingånget brev meddela det bemälda runstens fragment hittades i sockeln till mansgårdsbyggnaden vid Hemmansegaren Lars Anderssons gård i Berg Hamrånge Sn vid läggande av ny sockel. Andersson hade ingen aning om varifrån den kommit eller hur den kommit dit. Året före sin död skänkte han mig stenen men redan flera år förut hade jag avtecknat den och insänt i brev till Doct. Karl Starbäck, han meddelade sedan i brev, att han lemnat teckningen till vederbörande. Att stenen skulle kommit från gamla kyrkan tillåter jag mig betvivla. Jag kände och talade med några gamla, som voro med vid rivningen av gamla kyrkan och även vid byggandet av nya, men dom talade aldrig om någon sten med runor eller sk[r]ivtecken på vid dessa tillfällen. Den sten som fanns i gamla kyrkan ligger för övrigt dels i muren kring gamla kyrkogården där kyrkan hade sin plats dels i terasserna vid nya kyrkan. – Frag-

mentet är av rödaktig sandsten omkring 6 a 7 cmtr tjock och med form o text som medföljande teckning visar. Om den möjligen kan höra samman med den av Doct. Ryd funna söndriga runstenen vid gravhögen på Sundsmar hedarna eller om det funnits sådana vid de många forngravar som finnas här och där i byarna är för mig okänt då jag ej haft tillfälle följa de senaste av Doct. Ryd företagna forskningarna hemma i Hamrånge. Med utmärkt högaktning Olov Lindqvist.»

Ämbetet skrev därpå (11.11.1930) till redaktör Modén och framhöll bl. a. följande: »Enligt beskrivning tycks fragmentet vara en skärva av samma sten, varav Statens historiska museum har några andra bitar från Sundsmarsnäset, Axmar. Då det skulle vara av synnerligen stort intresse att alla skärvor av denna sten samlades till samma museum får jag härmed å Riksantikvariens vägnar anhålla, att Ni benäget ville insända stenen till Statens historiska museum. Det vore även av stort intresse om Ni samtidigt kunde meddela alla de upplysningar om stenen, som Ni möjligen kan lämna, då vi därigenom kanhända skulle kunna komma ytterligare något fragment på spåren.»

Modén sände in runstensfragmentet till SHM och det överlämnades av O. Lindqvist ett år senare (5.11.1931) som gåva till museet. Fragmentet har inv. nr 19756.

Mörkröd gävlesandsten. Mått: 35×32×4,5 cm. Runornas storlek 5,5–6 cm. Linjerna är breda med rundade kanter.

Inskrift:

... i : rastu : st ...

... ræistu ...

»... reste ...»

Till läsningen: 1 **i** är tydligt; likaså det följande skiljetecknet. 2 **r** har en ovanlig, **b**-liknande form; den nedre bistaven är dubbelt så stor som den övre och avslutas vid ramlinjen, ett långt stycke från huvudstaven. 3 **a** har dubbelsidig, högt ansatt bistav. Ingen runa finns mellan 3 **a** och 4 **s**. I 5 **t** utgår bistavarna från ramlinjen; i 6 **u** däremot från huvudstaven, 1,5 cm nedanför huvudstavens topp. Högra bistavarna från ramlinjen; i 6 **u** däremot börjar bistaven i huvudstave, 1,5 cm nedanför huvudstavens topp. Högra bistaven i 8 **t**, som når fram till fragmentets kant, har i brottet förlorat ett kort stycke av sin avslutning.

Det skulle naturligtvis ligga nära till hands att förmoda, att fragmenten Gs 22 Berg och Gs 21 Axmar, Sundsmarnäset kunde utgöra stycken av en och samma runsten, även om avståndet mellan fyndplatserna är avsevärt – över 15 km. Emot en sådan förmodan talar emellertid vissa olikheter i huggningstekniken och smärre avvikelser i ett par av runornas utformning. Av dessa skäl har fragmenten upptagits under var sitt nummer.

ORDFÖRTECKNING

- ā* prep. 'på', 'i': **a** 13.
- allr* adj. 'all', 'hel': pl. nom. **alir** 11.
- andi* m. 'ande', 'själ': sg. dat. **onta** 2, 15.
- at* prep (m. ack.) 'efter', 'till minne av': **at** 4, 7, 9(?).
- austarla* adv. 'österut': ... **arla** 17(?).
- böndi* m. 'make', 'ähta man': sg. ack. **bunta** 1, **bu** ... 4.
- brōðir* m. 'broder': sg. ack. **brupur** 7, **brupur** 9, **brur** 13 (2 ggr); pl. nom. **brupr** 11.
- bæztr* adj. superl. 'bäst': sg. nom. m. - **str** 14(?).
- dauðr* adj. 'död': sg. nom. m. **taupr** 13.
- drunkna* vb 'drunkna': pret. 3 sg. **prukn -pi** 7.
- en* konj. 'men', 'och': **in** 1, 11, 13.
- faðir* m. 'fader': ack. **faur** 11, **fap**- 8(?).
- fagr* adj. 'vacker': best. n. pl. ack. **faikrn** 19(?).
- fara* vb 'fara': pret. 3 sg. **fur** 13.
- fōra* vb 'föra': pret. 3 sg. **furpi** 13.
- Guð* m. 'Gud': nom. **kup** 2, 11, 12, 13, ... **p** 15, gen. **kups** 11, 12, 13.
- hagva* vb 'hugga': pret. 3 sg. **h** 12(?), **miek** 19(?).
- hann* pron. 'han': **han** 8, **hon**, **h-n** 13, gen. **hons** 11, 12, 13, **ons** 19.
- hjalpa* vb 'hjälpa': pres. konj. 3 sg. **hialbi** 11, 12, 13, **iulbi** 15, **ilubi** 2.
- inuart** 19(?).
- kaupa* vb 'köpa': pret. 3 sg. **kyfti** 14(?).
- kunna* vb 'kunna': pres. 3 sg. **kan** 19(?).
- land* m. 'land': sg. gen. **lans** 13(?).
- lāta* vb 'låta': pret. 3 sg. **lit** 1, 9(?), 12, 13, 16a, 19; pret. 3 pl. **litu** 11, 15.
- litsia** 15.
- læiðangr* m. 'ledning': sg. ack. **lank** 13(?).
- māgr* m. 'måg', 'frände genom giftermål', 'svåger': sg. ack. **maki** 4.
- marka* vb 'märka', 'rista': pret. 3 sg. **markapi** 11; pret. 3 pl. **markapu** 13.
- meðr* prep. 'med': **mir** 13.
- mōðir* f. 'moder': sg. nom. **mupir** 7, 11, 12, 13, 19(?); ack. **mopur** 6, **mupur** 9.
- ok* konj. 'och': **ok** 2 (2 ggr), 9 (2 ggr), 14 (2 ggr), 15, **uk** 4, 9, 11 (3 ggr), 12, 13 (2 ggr); **auk** 12 (2 ggr), 18c(?).
- os** ... 18a. Jfr *Asmundr*.
- rétta* vb 'uppressa': inf. **rita** 11, 12, 13; pret. 3 sg. **riti** 7; pret. 3 pl. **ritu** 14.
- rētr* adj. 'rätt', 'riktig': pl. ack. f. **ritar** 11, 12.
- rīsta* vb 'rista': inf. [**ri**]**sta** 16a, **Ris** 9(?); pret. 3 sg. **risti** 4.
- rūn* f. 'runa': pl. ack. **runor** 11, 12, ack.(?) **runar** 17.
- ræisa*, *rēsa* vb 'resa', 'uppressa': inf. **raisa** 19, **resa** 1, **-a** 4; pret. 3 pl. **restu** 15, **rastu** 22.
- sāl* f. 'själ': sg. dat. **sal** (el. **salu**) 11, 12, 13.
- sār* pron. 'den': sg. nom. **sar** 14; pl. nom. m. **par** 1, 12, **pair** 12, 13, **pir** 14.
- sāsi* pron. 'denne': sg. ack. m. **pino** 7, 11, 12, **pana** 16b; pl. ack. n. **pesa** 19, **pisa** 19(?).
- siionum** 19(?).
- sinn* pron. 'sin': sg. ack. m. **sin** 1, 2, 4, 7, 9, 11, 12, 13 (2 ggr), 19, **si** - 7; f. **sina** 9, **sena** 6.
- sítia* vb 'sitta': pret. 3 sg. **sat** 11(?).
- smiðr* m. 'smed': pl. gen. **smipa** 14.
- sniallr* adj. 'rask', 'kvick': sg. ack. m. **snilan** 2.
- stæinkumbl* n. 'stenkummel', 'minnesmärke': pl. ack. **stain** × **kumbl** 19.
- stæinn* m. 'sten': sg. ack. **stain** 1, 11, **stin** 4, 7, 12, 14, **sten** 15, **s** - 13, **st**... 22.
- sunr* m. 'son': sg. nom. **sun** 9, 11; ack. 12, 19(?).
- u -msr** 12. Jfr *Asmundr*.
- vera* vb 'vara': pret. 3 sg. **uas** 7, 8, **u -r** 19; 3 pl. **uar** - 12, **ua** ... 12.
- verða* vb 'bliva': pret. 3 sg. **uarþ** 13.
- vestarla* adv. 'västerut': ... **-arla** 17(?).
- vestr* adv. 'väster', 'västerut': **uist** 8.
- þā* konj. 'då': **þo** 13(?).
- æftir* prep. 'efter': **eftir** 1, 9, 16a, **eftir** 9, 14, 19, **aftir** 4, **yftir** 6, **abtir** 11, 12, 13, **-btir** 21, **ab** - **-r** 13, **eftr** 15.

EGENNAMN

ai- 12.

Anundr: nom. **-nu -r** 9(?).

Arnfastr: nom. **arnfasta** 12(?).

Āsbiorn: ack. **asbiorn** 9.

Āsmundr: nom. **asmuntr** 8, **osmuntr** 11, 14,
osmunrt 13. **os**... 18a(?), **u-msr** 12.

Āsulfr: nom. **osuhlfr** 14.

Biorn: nom. **biu**-... 16a.

Blæsa: nom. **blesa** 19.

Brūsi: nom. **brusi** 13 (2 ggr).

Friðælfrr: nom. **fripelfr** 19.

FrøygæiRR: dat. **fraukiri** 13.

Full(h)ugi: nom. **fuluiki** 2.

Guðbiorn: ack. **kupbiurna** 7.

Gudda: nom. **kuta** 7(?). Jfr *Gutta*.

Guðlælfrr: nom. **kuplaifr** 11.

Guðmundr: nom. **kupmuntro** 7, gen. **kupmu-r**
7.

Guðælfrr: ack. **kypelfi** 9.

Gutta: nom. **kuta** 7(?). Jfr *Gudda*.

Gæirmarr: nom. **keirmar** 4.

(H)rōaldr: nom. **rualtr** 15.

Hælgí: nom. **ehlhi** 14.

Ill(h)ugi: nom. **ilyiki** 2.

ipal-ra (nom.) 12.

Kāri: gen. **kara** 11, 12, 13.

Karl: nom. **karl** 11.

oifup 9.

rupur 9.

Sigbiorn: ack. **sihbi**... 16a.

Sniolaug: nom. **sniolauk** 1.

Sotr(?): ack. **sut** 4.

Svarthaufði: ack. **suar + aufpa** 19.

Svæinn: nom.(?)... **uain** 12, nom. **suain** 13.

Tafæistaland: dat. **tafstalonti** 13.

Uddr: nom. **utr** 15.

uik... 21.

-uiri (nom.) 7

u-msr 12. Jfr *Asmundr*.

Vílælfrr: ack. **uilef** 1.

ÞiūðgæiRR: nom. **þiupkiR** 11.

Þiūðmundr: ack. **þiupmunt** 11.

ÞorgæiRR: nom. **þurkair** 2, ack. **þurker** 9.

Ægill: ack. **ihil** 13.

Æibiorn: ack. **ibiurn** 12.

Æimundr: nom.(?) **aimunt** 11.

Ængland, England: dat. **ikla-ti** 8.

Ærnmundr: ack. **irm**... 15.

Ǫpir: nom. **ubir** 4.

Ǫyniutr: nom. **oyniotr** 1.